

AHI EVRAN ÜNİVERSİTESİ

İKTİSADİ ve İDARİ
BİLİMLER FAKÜLTESİ

DERGİSİ

Politics, Economics and Administrative Sciences Journal of Ahi Evran University

2023
HAZİRAN / JUNE

CİLT / VOLUME
7

SAYI / ISSUE
1

ISSN: 2618-6217

T.C.
KIRŞEHİR AHİ EVRAN ÜNİVERSİTESİ

İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

POLITICS, ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES
JOURNAL OF KIRSEHIR AHİ EVRAN UNIVERSITY

ISSN: 2618-6217

YIL/YEAR	CİLT/VOLUME	SAYI/ISSUE
2023	7	1

KIRŞEHİR – 2023

T.C.
KIRŞEHİR AHI EVRAN ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ
POLITICS, ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES JOURNAL OF KIRSEHIR
AHI EVRAN UNIVERSITY

İmtiyaz Sahibi/ Owner

T.C. Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İİBF Adına
(On behalf of KAEU Faculty of Economics and Administrative Sciences)
Prof. Dr. Nur ÇETİN
(KAEÜ İİBF Dekanı/KAEU FEAS Dean)

Editör Kurulu/Editorial Board

Editör/ Editor-in-Chief

Prof. Dr. Ümit BULUT

Editör Yrd./ Associate Editor

Doç. Dr. Yüksel İLTAŞ

Alan Editörleri/Subject Editors

Doç. Dr. Hande AKSÖZ YILMAZ (Economics)
Doç. Dr. Fatih GÜZEL (Business Administration)
Dr. Burak GÜNEŞ (International Relations)
Dr. Kerem YAVAŞÇA (Political Science and Public Administration)
Dr. Cem AKIN (Public Finance)

Yayın Kurulu/ Publication Board

Prof. Dr. Nur ÇETİN (KAEU/ International Relations)
Prof. Dr. Musa ÖZATA (KAEU/ Business Administration)
Doç. Dr. Oktay KIZILKAYA (KAEU / Economics)
Doç. Dr. Hatice Pınar KAYA (KAEU/ Public Finance)
Prof. Dr. Hakan Naim ARDOR (Ankara Hacı Bayram Veli University/ Economics)
Prof. Dr. Barış ÖZDAL (Uludağ University/ International Relations)
Prof. Dr. Kutay KARACA (İstanbul Aydın University/ International Relations)

Yayın Ofisi/Publication Office

Dr. Bengü ÇELENK
Albeniz T. EZME GÜRLEK
Emrah GÜRLEK
Ümit YAPICI
Hüseyin ARSLAN

İngilizce Dil Editörü/ English Language Editor Assist.

Dr. Fatma KİMSESİZ

Türkçe Dil Editörü/ Turkish Language Editor

Dr. Ceren KABADAYI

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi yılda iki kez yayınlanan uluslararası ve hakemli bir akademik dergidir. Dergide yayımlanan makaleler kaynak gösterilmeden kullanılamaz. Makalelerin yayım hakkı Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi'ne aittir. Politics, Economics and Administrative Sciences Journal of Kırşehir Ahi Evran University is an international peer reviewed academic journal published biannually. Articles published in the journal can not be used without reference. Right to publish articles belongs to Politics, Economics and Administrative Sciences Journal of Kırşehir Ahi Evran University.

Yönetim Yeri ve Yazışma Adresi / Contact Information

Adres /Address

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Bağbaşı Yerleşkesi

40100 Merkez/ KIRŞEHİR

Belge Geçer / Fax Number

+90 (386) 280-4079

Telefon / Phone Number

+90 (386) 280-4900

E- Posta / E-mail

iibfdergi@ahievran.edu.tr

aeuiibfd@gmail.com

ISSN: 2618-6217

INDEX COPERNICUS
I N T E R N A T I O N A L

iii

CiteFactor
Academic Scientific Journals

EuroPub
Directory of Academic and Scientific Journals

ASOS
indeks

ROAD

DIRECTORY
OF OPEN ACCESS
SCHOLARLY
RESOURCES

Google Scholar

Uluslararası Bilim Kurulu/ International Science Board

- Prof. Dr. Abdulkadir BULUŞ, Necmettin Erbakan University
Prof. Dr. Ahmet AY, Selçuk University
Prof. Dr. Ahmet GÖKBEL, Kirsehir Ahi Evran University
Prof. Dr. Ahmet YILMAZ, Marmara University
Prof. Dr. Aslı AKAY, Social Sciences University of Ankara
Prof. Dr. Ayşe OĞUZLAR, Uludağ University
Prof. Dr. Barış ÖZDAL, Uludağ University
Prof. Dr. Birol AKGÜN, Ankara Yıldırım Beyazıt University
Prof. Dr. Doğan UYSAL, Celal Bayar University
Prof. Dr. Ekrem ERDEM, Erciyes University
Prof. Dr. Elşen BAĞIRZADE, Azerbaijan State University of Economics (UNEC)
Prof. Dr. Fahri APAYDIN, Yalova University
Prof. Dr. Fahri YAVUZ, Atatürk University
Prof. Dr. Faik BİLGİLİ, Erciyes University
Prof. Dr. Fazıl YOZGAT, Kirsehir Ahi Evran University
Prof. Dr. Fehmi KARASİOĞLU, Selçuk University
Prof. Dr. Fırat PURTAŞ, Ankara Hacı Bayram Veli University
Prof. Dr. Gülden ÜLGEN, Istanbul University
Prof. Dr. Hayati AKTAŞ, Akdeniz University
Prof. Dr. Hikmet KAVRUK, Istanbul Gelisim University
Prof. Dr. Hüseyin EMİROĞLU, Kırıkkale University
Prof. Dr. İbrahim BAKIRTAŞ, Aksaray University
Prof. Dr. İbrahim TOKATLIOĞLU, Ankara Hacı Bayram Veli University
Prof. Dr. İdris DEMİR, Social Sciences University of Ankara
Prof. Dr. Kamuran REÇBER, Uludağ University
Prof. Dr. Kemal GÖRMEZ, Ankara Hacı Bayram Veli University
Prof. Dr. Kemal İNAT, Sakarya University
Prof. Dr. Kenan PEKER, Fırat University
Prof. Dr. M. Nail ALKAN, Ankara Hacı Bayram Veli University
Prof. Dr. M. Necat ÇOŞKUN, Ankara Hacı Bayram Veli University
Prof. Dr. Mahir NAKİP, Çankaya University
Prof. Dr. Mehmet Emin ÇAĞIRAN, Ankara Hacı Bayram Veli University
Prof. Dr. Mehmet GENÇTÜRK, Süleyman Demirel University
Prof. Dr. Mehmet ŞAHİN, Police Academy
Prof. Dr. Muhittin ATAMAN, Social Sciences University of Ankara
Prof. Dr. Muhsin KAR, Ankara Yıldırım Beyazıt University
Prof. Dr. Murat ÇEMREK, Necmettin Erbakan University
Prof. Dr. Murat ÇETINKAYA, Ankara Hacı Bayram Veli University
Prof. Dr. Musa YILDIZ, Gazi University
Prof. Dr. Nevzat ŞİMŞEK, Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Nilsun SARIYER, Muğla Sıtkı Koçman University
Prof. Dr. Orhan KÜÇÜK, Kastamonu University
Prof. Dr. Ömer Göksel İŞYAR, Uludağ University
Prof. Dr. Ragıp Kutay KARACA, İstanbul Aydın University
Prof. Dr. Raif PARLAKKAYA, Necmettin Erbakan University
Prof. Dr. Ramazan ERDEM, Süleyman Demirel University
Prof. Dr. Rasim Özgür DÖNMEZ, Abdullah Gül University
Prof. Dr. Ruşen KELEŞ, Cappadocia University
Prof. Dr. Ruziye COP, Bolu Abant İzzet Baysal University
Prof. Dr. Salih BARIŞIK, Tokat Gazi Osmanpaşa University
Prof. Dr. Savaş ZAFER ŞAHİN, Ankara Hacı Bayram Veli University
Prof. Dr. Selahattin TOGAY, Ankara Hacı Bayram Veli University
Prof. Dr. Serdar ALTINOK, Ankara Hacı Bayram Veli University
Prof. Dr. Şenol KANTARCI, Akdeniz University
Prof. Dr. Tarık OĞUZLU, Antalya Bilim University
Prof. Dr. Tayyar ARI, Uludağ University
Prof. Dr. Tuğba EROĞLU, Selçuk University
Prof. Dr. Zekai ÖZDEMİR, Istanbul University
Prof. Dr. Zeynep KARAÇOR, Selçuk University
Assoc. Prof. Dr. Aigerim SHILIBEKOVA, University Canada West
Assoc. Prof. Dr. Ali BALCI, Sakarya University
Assoc. Prof. Dr. Ariel Gonzales LEVAGGI, Pontificia Universidad Católica Argentina
Assoc. Prof. Dr. Arif BAĞBAŞLIOĞLU, Çanakkale Onsekiz Mart University
Assoc. Prof. Dr. Arif Behiç ÖZCAN, Selçuk University
Assoc. Prof. Dr. Bülent Sarper AĞIR, Aydın Adnan Menderes University
Assoc. Prof. Dr. Eda YAŞA ÖZELTÜRKAY, Çağ University
Assoc. Prof. Dr. Emrah KOÇAK, Erciyes University
Assoc. Prof. Dr. Erdem ÖZLÜK, Selçuk University
Assoc. Prof. Dr. Fetullah AKIN, Ankara Hacı Bayram Veli University
Assoc. Prof. Dr. Mehmet ARSLAN, Al-Farabi Kazakh National University
Assoc. Prof. Dr. Mehmet ÖZKAN, Police Academy
Assoc. Prof. Dr. Murat KIZILDAĞ, University of Central Florida
Assoc. Prof. Dr. Murat Necip ARMAN, Aydın Adnan Menderes University

Assoc. Prof. Dr. Mustafa KOCAOĞLU, Necmettin Erbakan University
Assoc. Prof. Dr. Oktay BİNGÖL, İstanbul Arel University
Assoc. Prof. Dr. Oya ERU, Bolu Abant İzzet Baysal University
Assoc. Prof. Dr. Pınar YÜRÜR, Muğla Sıtkı Koçman University
Assoc. Prof. Dr. Refik YASILIKAYA, Kırıkkale University
Assoc. Prof. Dr. Serkan ÇİÇEK, Muğla Sıtkı Koçman University
Assoc. Prof. Dr. Sezen BOZYİĞİT, Mersin University
Assoc. Prof. Dr. Sezgin KAYA, Uludağ University
Assoc. Prof. Dr. Şenay SABAH ÇELİK, Ankara University
Assoc. Prof. Dr. Toğrul İSMAYİLOV, Kahramanmaraş Sütçü İmam University
Assoc. Prof. Dr. Vural ÇAĞLAYAN, Selçuk University
Assoc. Prof. Dr. Yiğit Anıl GÜZELİPEK, Karamanoğlu Mehmet Bey University
Assoc. Prof. Dr. Yusuf ÇINAR, Bitlis Eren University
Asst. Prof. Dr. Ali Burak DARICILI, Bursa Teknik University
Asst. Prof. Dr. Ali Fuat GÖKÇE, Gaziantep University
Asst. Prof. Dr. Courtney SUESS-RAEISINAFCHI, Texas A&M University
Assoc. Prof. Dr. Erjada PROGONATI, Isparta Süleyman Demirel University
Asst. Prof. Dr. Fatma AKKAN GÜNGÖR, Karadeniz Teknik University
Asst. Prof. Dr. Fatma Zeynep ÖZKURT, Nişantaşı University
Assoc. Prof. Dr. Haluk KARADAĞ, Başkent University
Asst. Prof. Dr. Izabela LIPINSKA, Poznan University of Life Sciences
Assoc. Prof. Dr. Kader ÖZLEM, Uludağ University
Asst. Prof. Dr. Kadri Kaan RENDA, Hacettepe University
Asst. Prof. Dr. Konstantinos TRAVLOS, Özyeğin University
Assoc. Prof. Dr. Mustafa C. ÖZŞAHİN, Necmettin Erbakan University
Asst. Prof. Dr. Özgür ÖZDEMİR, University of Las Vegas, Nevada
Assoc. Prof. Dr. Pelin MASTAR ÖZCAN, Manisa Celal Bayar University
Asst. Prof. Dr. Selma ŞEKERCİOĞLU, İstanbul Arel University
Assoc. Prof. Dr. Serdar YILMAZ, Muğla Sıtkı Koçman University
Asst. Prof. Dr. Seyfi KILIÇ, Muğla Sıtkı Koçman University
Assoc. Prof. Dr. Tarık DOĞRU, Florida State University
Asst. Prof. Dr. Wawrzyniec CZUBAK, Poznan University of Life Sciences
Dr. Alessia CHIRATTI, Perugia University
Dr. Dolapo FAKUADE, University of Canterbury
Dr. Federico DONELLI, University of Genova
Dr. Machiko SATO, Shizuoka University
Dr. Mark C. DONFRIED, Institute of Cultural Diplomacy
Dr. Mehmet ÜLKER, Yunus Emre Institute
Dr. Slawomir KALINOWSKI, Poznan University of Life Sciences

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

MAKALELER / ARTICLES:

Bahan YENİLMEZ | 1 | 23

DEĞİŞEN PİYASALARDA GIDA VE OTOMOTİV SEKTÖRÜNDEKİ SERMAYE YAPISININ FİRMA PERFORMANSINA ETKİSİ

THE EFFECT OF CAPITAL STRUCTURE IN THE FOOD AND AUTOMOTIVE INDUSTRIES ON THE PERFORMANCE OF THE COMPANY IN CHANGING MARKETS

Dilara GEÇGEL, Arzu KARACA | 24 | 55

YEŞİL EKONOMİ KAPSAMINDA ALMANYA'NIN İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ İLE MÜCADELESİ: KAMU SPOTLARININ GÖSTERGEBİLİMSEL ANALİZİ

GERMANY'S FIGHTING CLIMATE CHANGE WITHIN THE SCOPE OF GREEN ECONOMY: SEMIOTIC ANALYSIS OF PUBLIC SPOTS

Ahmet GÖKBEL, Mehdi AGHADDİNLİ | 56 | 71

KARABAĞ SORUNU İÇERİSİNDE ZENGEZURUN YERİ VE ÖNEMİ

THE PLACE AND IMPORTANCE OF ZENGEZUR IN THE CONTEXT OF THE KARABAKH PROBLEM

Zeliha GÜVENÇ YILDIRIM, Hatice Pınar KAYA | 72 | 88

SAĞLIK BAKANLIĞINA BAĞLI DÖNER SERMAYE İŞLETMELERİNDE ORTAYA ÇIKAN MUHASEBE HATALARI

ACCOUNTING ERRORS OCCURRING IN REVOLVING FUND ENTERPRISES AFFILIATED TO THE MINISTRY OF HEALTH

Nur ÇETİN, Mediha KIZILKAYA | 89 | 108

ALMANYA'DA AŞIRI SAĞ İLE MÜCADELEDE "ESKİ" PROBLEMLERE YENİ ÇÖZÜM ARAYIŞI

THE SEARCH FOR NEW SOLUTIONS TO "OLD" PROBLEMS IN THE FIGHT AGAINST THE FAR RIGHT IN GERMANY

Adnan GÜZEL | 109 | 135

TİCARİ BANKALARDA LİKİDİTE VE LİKİDİTE RİSKİNİN YÖNETİMİ: TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜ ÜZERİNE BİR UYGULAMA

MANAGEMENT OF LIQUIDITY AND LIQUIDITY RISK IN COMMERCIAL BANK: AN APPLICATION ON THE TURKISH BANKING SECTOR

DEĞİŞEN PİYASALARDA GIDA VE OTOMOTİV SEKTÖRÜNDEKİ SERMAYE YAPISININ FİRMA PERFORMANSINA ETKİSİ

THE EFFECT OF CAPITAL STRUCTURE IN THE FOOD AND AUTOMOTIVE INDUSTRIES ON THE PERFORMANCE OF THE COMPANY IN CHANGING MARKETS

Bahan YENİLMEZ*

* Arş. Gör., İşletme Bölümü, SBF,
Ankara Üniversitesi
yenilmezbahan@yahoo.com
ORCID ID:
0000-0002-8514-7276

Başvuru Tarihi/ Received:
08.11.2022
Kabul Tarihi/Accepted:
25.01.2023

Özet

Bu çalışma, gıda ve otomotiv endüstrilerinde yer alan işletmelerin sermaye yapılarının firma performansına olan etkileri incelemektedir. Bu kapsamda BIST 100 endeksinde 2000-2021 yılları arasında işlem gören gıda ve otomotiv endüstrilerinde faaliyet gösteren firmaların piyasa yavaşlama ve genişlemelerindeki sermaye yapılarının firma performansı ile aralarında anlamlı bir ilişkinin bulunup bulunmadığının tespit edilmesi amacıyla birtakım analizler yapılmıştır. Çalışmada, firma performansının ölçülmesinde, borsa kapanış fiyatı, varlıklardaki büyüme oranı, Tobin's Q, ROA, toplam hissedar getirisi, nakit akışlarının getiri oranı, hisse başına kazanç ve kümülatif performans değişkenleri kullanılmıştır. Yine bu çalışmada, çoklu regresyon analiziyle sermaye yapısıyla firma performans değişkenleri arasındaki ilişkiler tespit edilmeye çalışılmıştır. Yapılan analiz sonucunda, genel olarak gıda sektöründe piyasaların yavaşladığı ve genişlediği dönemlerde firmaların sermaye yapılarıyla firma performansı arasındaki ilişkiler açısından herhangi bir farklılık bulunmadığı ve tüm finansman kaynaklarının her iki dönemde de firma performansını arttırdığı saptanmıştır. Ayrıca otomotiv sektöründe söz konusu piyasaların yavaşladığı ve genişlediği dönemlerde firmaların sermaye yapılarıyla firma performansı arasındaki ilişkiler açısından herhangi bir farklılık bulunmadığı ve uzun vadeli finansman kaynağının firma performansını azalttığı diğer finansman kaynaklarının ise firma performansını arttırdığı tespit edilmiştir. Türkiye'de özellikle gıda ve otomotiv sektörüne yönelik olarak sermaye yapılarının firma performansına olan etkisini ölçen çalışmaların sınırlı olması bu çalışmanın diğer çalışmalardan farklı olan yönünü oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sermaye Yapısı; Gıda Sektörü; Otomotiv Sektörü; Firma Performansı; Değişen Piyasalar
Jel Sınıflaması: G010, G100, G110

Abstract

This research examines the effects of capital structure of the companies operating in food and automotive industries on firm performance. In this context, analyzes were made in order to determine the significant relationship of capital structure policies on firm performance of the companies in the food and automotive industries traded in the BIST 100 between the years 2000-2021 during market expansions and slowdown periods. In this research, the variables of earnings per share, Tobin's Q, ROA, growth rate in assets, total shareholder return, rate of return on cash flows, cumulative performance and closing price were used to measure firm performance. In this research, the relationships between capital structure and firm performance variables were tried to be determined by multiple regression analysis. As a result of this analysis, that in the slowing and growing market condition it has been determined that there is no difference in terms of the relations between the capital structures of the firms and firm performance in the automotive sector. And all financing sources have been found to increase firm performance in both periods. As a result of this research, that in the slowing and growing market condition it has been determined that there is no difference in terms of the relations between the capital structures of the firms and firm performance in the automotive sector. And except for the long-term financing source (which affects negatively) other financing sources have been found to increase the performance of the firm. The limited number of studies that measure the effect of capital structures on firm performance, especially in the food and automotive sectors in Turkey, constitutes the aspect of this study that differs from other studies.

Keywords: Capital Structures; Food Industry; Automotive Industry; Firm performance; Changing Markets
JEL Classification: G010, G100, G110

ARAŞTIRMA MAKALESİ

ISSN 2618-6217

To cite this article/ Atıf için: Yenilmez, B. (2023). Değişen Piyasalarda Gıda ve Otomotiv Sektöründeki Sermaye Yapısının Firma Performansına Etkisi. Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 1, 1-23.

1. Giriş

Firma yöneticilerinin temel amacı firma değerini ve kâr maksimizasyonunu sağlamaktır. Bu amaçla bu kişilerin vereceği önemli kararlardan biri de işletmenin sermaye yapısına ilişkin verecekleri karardır. Sermaye yapısı literatürde; firmanın sahip oldukları varlıklarının veya yapacakları yatırımları dış kaynaklardan sağlanan borçlanma veya firmanın ortaklarından sağlanan özkaynaklarla yani çıkarılan menkul kıymetlerle finanse etmesidir (Myers, 2001; Saad, 2010). Özetle sermaye yapısı bir firmanın borç ve sermayesinin karışımıdır (Brealey vd., 2009). Sermaye yapısının oluşmasında sağlanan borca yönelik finansman kaynakları uzun vadeli ve kısa vadeli borç olarak ayrılırken ortaklardan sağlanan özsermaye ise firmanın ortakları için çıkarmış olduğu adi ve imtiyazlı senetlerden oluşmaktadır (Khan, 2012). Bu faktörlerin birleşmesiyle oluşan sermaye maliyetinin önemi bu faktörlerin firmanın ağırlıklı ortalama sermaye maliyetini belirlemesinden kaynaklanmaktadır. Çünkü ağırlıklı ortalama sermaye maliyetinin düşmesi hem firma değerini hem de firmanın performansını olumlu etkilemektedir. Bu nedenle sermaye yapısı kararları firmalar için hayati denebilecek büyük bir öneme sahiptir. Bu nedenle bu çalışmada firmaların uygulamış oldukları sermaye yapılarına ilişkin kararlarının firma performansına olan etkisi araştırılmaya çalışılmıştır. Bu nedenle bu çalışma da 2000-2021 yılları arasında BIST 100 endeksinde yer alan gıda ve otomotiv sektöründe faaliyet gösteren firmaların sermaye yapıları tespit edilerek bu sermaye yapılarının firma performansına olan etkileri incelenmiştir. Bu çalışmada araştırma yayın etiğine uyulmuştur.

2. Sermaye Yapılarına İlişkin Yaklaşımlar

Sermaye yatırımlarına ilişkin 4 temel klasik yaklaşım bulunmaktadır. Bunlar aşağıda açıklanmıştır:

a) Net Gelir Yaklaşımı: Bu yaklaşım, firmanın borçlanma düzeyi arttıkça firmanın ağırlıklı ortalama sermaye maliyetinin azalacağını belirtmektedir. Dolayısıyla firmanın borçlanma düzeyi arttıkça firmanın işletme değeri de yükselmektedir. Bunun temel nedeni işletmeye ne kadar borçlanırsa borçlansın işletmeye borç verenlerin firmadan elde etmeyi düşündüğü beklentilerinin değişmemesinden kaynaklanmaktadır. Bu kapsamda işletmenin firma değeri arttıkça ve sermaye maliyeti azaldıkça işletmenin performansı da artmaktadır (Ercan ve Ban, 2018: 228; Sayılğan, 2017:331).

b) Net Faaliyet Geliri Yaklaşımı: Bu yaklaşım, firmanın borçlanma düzeyinin firmanın ağırlıklı ortalama sermaye maliyetine herhangi bir etkisinin bulunmayacağını belirtmektedir. Dolayısıyla, firmanın sermaye maliyeti ve firma değeri firmanın sermaye yapısındaki değişikliğe bağlı olarak değişmemektedir (Ercan ve Ban, 2018: 231-232). Çünkü,

işletmenin borçlarının artması durumunda firmanın elde edeceği sermaye maliyetine ilişkin avantaj bu firmanın ortaklarının yani bu firmaya getiri sağlayanların beklediği getiri düzeyine eşit olmaktadır. Dolayısıyla borçlanmadan elde edilen avantaj özkaynak sağlayanların beklediği getiri düzeyini de aynı ölçü de arttırmaktadır. Dolayısıyla işletmenin sermaye yapısı onun sermaye maliyetini azaltmamakta dolayısıyla da firmanın sermaye yapısı firma performansını değiştirmemektedir (Sayılğan, 2017: 334).

c) Geleneksel Yaklaşım: Bu yaklaşım sermaye yapısının sermaye maliyetine ve işletme performansına olan etkisini en iyi açıklayan yaklaşımlardan biridir (Sayılğan, 2017:336). Bu yaklaşıma göre her işletmenin optimal bir sermaye yapısı vardır. Bu optimal düzeye ulaşana kadar işletmelerin borçlanmaları onların sermaye maliyetini düşürmekte ve firma performansını ve firma değerini arttırmaktadır. Bu düzey aşıldıktan sonra yapılan borçlanmalar ise işletmenin sermaye maliyetini ve firma değerini ve dolayısıyla firma performansını azaltmaktadır. Çünkü işletmelerin bu düzeyden sonra aldığı borçları geri ödememe 2017: riski artmakta dolayısıyla bu firmanın dışarıdan yaptığı borçlanmaların ağırlıklı ortalama sermaye maliyeti artmaktadır. Bu da borç verenlerin bu firmaya borç vermekten kaçınmalarına veya söz konusu borca ilişkin daha yüksek faiz oranı istemelerine neden olmaktadır. Dolayısıyla bu düzey aşıldıktan sonra yapılan borçlanmalar işletmenin firma performansını, firma değerini ve sermaye maliyetini negatif olarak etkilemektedir (Ercan ve Ban, 2018: 233-235).

d) Modigliani-Miller Yaklaşımı: Bu yaklaşım Franco Modigliani ve Metron Miller tarafından geliştirilmiştir. Bu yaklaşımın sermaye maliyeti, firma değeri ve firma performansına ilişkin yaklaşımları net faaliyet geliri yaklaşımına benzemektedir. Bu yaklaşım söz konusu teoriyi daha akademik ve daha sistematik bir şekilde ele almaktadır (Yükçü, 2010: 920-925).

Ayrıca Sermaye yapısını açıklamaya yönelik olarak ise yine 4 Modern Yaklaşım bulunmaktadır. Bu yaklaşımlar aşağıda açıklanmıştır.

a) Ödünleşme Kuramı: Bu teori Miller tarafından geliştirilmiştir. Bu teoriye göre firmalar borcun marjinal faaliyetinin marjinal maliyete eşit olduğu noktaya kadar borçlanmasını bu noktayı geçtikten sonra ise borçlanmak yerine finansmanı kendi özkaynaklarından sağlaması gerektiğini vurgulamaktadır (Sayılğan, 2017:342).

b) Bilgi Asimetrisi Kuramı: Bu teori Myers ve Majluf tarafından geliştirilmiştir. Bu teoriye göre ticari bir ilişkide taraflardan biri alım satıma konu olan varlık ile ilgili tam olarak yeterli bir bilgiye sahip değildir. Tarafların biri diğer taraftan daha fazla bilgiye sahiptir. Bu bilgi düzeylerindeki farklılık ters seçim, ahlaki tehlike ve temsil problemine neden olmaktadır. Bu durumda da pay sahipleri yöneticilerle yaşadıkları sorunların önüne geçebilmek adına çeşitli maliyetlere katlanmaktadırlar (Ercan ve Ban, 2018: 238-239).

c) Finansman Hiyerarşisi Kuramı: Bu kurama göre işletmenin finansmanında kullanılacak kaynaklar öncelik sırasına göre önce Dağıtılmayan Kârlarla; daha sonra Pazarlanabilir Menkul Kıymetlerin Satılması; bunun ardından Aktiflerin Uygun Olanlarının (Atıl) Satılması; hala finansman ihtiyacı varsa bu finansman ihtiyaçları için Borçlanması; hala finansman ihtiyacı yetmiyorsa paya dönüştürülebilir tahvillerin ihraç edilmesi ve en son çare olarak da gereken finansman ihtiyacı için Pay İhracına veya Yeni Ortak Alınması yoluna başvurulması gerektiği önerilmektedir. Bu hiyerarşi söz konusu kaynakların maliyetine göre yapılmıştır (Sayılğan, 2017:344).

d) Piyasa Zamanlaması Kuramı: Bu kuram payların defter değerine ve geçmişteki piyasa fiyatına göre aşırı değerlendirildiği noktada satılması söz konusu değerlerin düşük değerlendirildiği noktada yönetimin kendi hisse paylarını piyasadan satın alması yoluyla firmanın sermaye yapısının değiştirilmesi olarak ifade edilmektedir (Sayılğan, 2017:344).

3. Literatür Taraması

Literatüre bakıldığında sermaye yapısının firma performansı üzerindeki etkisiyle ilgili hem yurt içinde hem de yurt dışında hem de yurt içinde pek çok çalışma bulunmaktadır. Fakat bu çalışmaların çok az bir kısmı gıda ve otomotiv sektörleri üzerine yapılmıştır. Bu çalışmaların sonuçları ise birbirinden son derece farklıdır. Bu alanda yapılan çalışmaların bazıları aşağıda belirtilmiştir.

Nguyen ve Nguyen (2020)'in Vietnam Menkul kıymetler borsasında işlem gören ve finansal faaliyet alanların yer almayan 488 firma üzerinde yapılan çalışma da sermaye yapısının firma performansını negatif olarak etkilediği belirtilmiştir.

Olaide, Funmi ve Olayemi (2017)'nin Nijerya'da faaliyet gösteren firmalar üzerinde yapmış oldukları çalışmada firma performansı ile sermaye yapısı arasında negatif bir ilişkinin bulunduğu saptanmıştır.

Detthamrong, Chancharat ve Vithessonthi (2017)'in Tayland'da faaliyet gösteren 493 firma üzerinde yapılan çalışmada sermaye yapısının firma performansı ile arasında pozitif bir ilişkisinin bulunduğu saptanmıştır.

Hossain ve Nguyen (2016)'in Kanada'daki petrol ve gaz sektöründe faaliyet gösteren 10 firma üzerine yapmış oldukları çalışmada sermaye yapısıyla firma performansı arasında negatif bir ilişkinin bulunduğu saptanmıştır.

Chadha ve Sharma (2015)'in Bombayi Menkul Kıymetler Borsasında işlem gören 422 firma üzerinde yaptıkları çalışmada ROA ve Tobin's Q değişkeni ile firma performansı arasında herhangi bir ilişkinin bulunmadığı; firma performansı ile ROE değişkeni arasında ise negatif bir ilişkinin bulunduğu tespit edilmiştir.

Hasan, Ahsan, Rahaman ve Alam (2014)'in Dakka Menkul Kıymetler Borsası'nda faaliyet gösteren 36 firma üzerinde yaptıkları çalışmada Hisse Başına Getiri oranının kısa vadeli borçlarla pozitif uzun vadeli borçlarla ise negatif ilişkili olduğu saptanmıştır. Bu çalışmada ayrıca,

sermaye yapısıyla ROA değişkeni arasında ise negatif bir ilişkinin bulunduğu; ROE ve Tobin's Q değişkeni ile ise herhangi anlamlı bir ilişkinin bulunmadığı belirtilmiştir.

Dawar (2014)'ın Hindistan'da faaliyet gösteren firmalar üzerine yapmış oldukları çalışmada firma performansı ile sermaye yapısı arasında negatif bir ilişkinin bulunduğu saptanmıştır.

Al-Taani (2013)'nin Amman Menkul Kıymet Borsasında yer alan ve İmalat sektöründe faaliyet gösteren 45 firma üzerinde yapmış olduğu çalışmada; çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Yapılan bu çalışmanın sonucunda; kısa vadeli borçlanma ve uzun vadeli borçlanma ile ROA ve karlılık arasında negatif; toplam borçlanma ile ROA ve karlılık değişkeni arasında ise negatif bir ilişkinin bulunduğu saptanmıştır. Ayrıca bu çalışmada, toplam borçlar ile firma performansı arasında negatif bir ilişkinin bulunduğu da belirtilmiştir.

Fosu (2013)'nün Güney Afrika'da faaliyet gösteren 257 firma üzerinde yapmış oldukları çalışmada sermaye yapısının firma performansını pozitif olarak etkilediği tespit edilmiştir.

Ogebe, Ogebe ve Alewi (2013)'nin Nijerya'da faaliyet gösteren firmalar üzerinde yapmış oldukları çalışmada firma performansı ile sermaye yapısı arasında negatif bir ilişkinin bulunduğu saptanmıştır.

Salim ve Yadav (2012)'in Malezya Menkul Kıymetler Borsasında faaliyet gösteren 237 firma üzerinde yapmış olduğu çalışmada, firmaların kısa vadeli ve uzun vadeli borçlanmaları ile özkaynağa ilişkin finansman ile ROA ve ROE değişkenleri arasında negatif bir ilişkinin; Tobin's Q değişkeniyle kısa ve uzun vadeli değişkenler arasında ise pozitif bir ilişkinin bulunduğu saptanmıştır.

Muritala (2012)'in yaptığı çalışmada firma performansı ile sermaye yapısı arasında negatif bir ilişkinin bulunduğu saptanmıştır.

Memon, Bhutto ve Abbas (2012)'in Pakistan'da faaliyet gösteren 141 tekstil şirketi üzerine yapmış oldukları çalışmada, firma performansı ile sermaye yapısı arasında negatif bir ilişkinin bulunduğu belirtilmiştir.

Saeedi ve Mahmoodi (2011)'nin Tahran Menkul Kıymetler Borsasında faaliyet gösteren 320 firma üzerinde yaptıkları çalışmada bu firmaların sermaye yapılarının hisse başına kazanç ve Tobin's Q değişkenlerini pozitif; ROA değişkenini ise negatif olarak etkilediği ROE değişkeniyle ise herhangi anlamlı bir ilişkisinin bulunmadığı tespit edilmiştir.

4. Gıda ve Otomotiv Sektöründe Sermaye Yapılarının Firma Performansına Etkisinin Analizi

Bu çalışmada gıda ve otomotiv sektörlerinde yer alan firmaların sermaye yapıları ile firma performansı üzerindeki etkilerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Dolayısıyla 2000-2021 yılları arasında BİST 100'de faaliyet göstermekte olan gıda (Anadolu Efes, Coca Cola, Tat Gıda, Ülker) ve otomotiv sektöründe (Otokar, Ege Endüstri, Türk Traktör, Tümosan, Brisa, Tofaş, Goodyear, Kordsa, Karsan, Otosan) yer alan toplam 14 şirketin piyasanın genişlediği ve yavaşladığı dönemlerde uygulamış

oldukları sermaye yapısına ilişkin stratejilerinin onların firma performansı ile aralarında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığının tespiti için çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Bu araştırmada, firma performansının ölçümünde, borsa kapanış fiyatı, varlıklardaki büyüme oranı, Tobin's Q, ROA, toplam hissedar getirisi, nakit akışlarının getiri oranı, hisse başına kazanç ve kümülatif performans değişkenleri kullanılmıştır.

4.1. Yöntem ve Hipotezler

Bu çalışmada, söz konusu firmaların sermaye yapılarıyla ilgili politikalarıyla firma performansı değişkenleri arasındaki ilişkilerin tespit edilmesi amacıyla çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Araştırmada kullanılan bu analiz statik analiz, regresyon ve korelasyon tekniklerinden oluşmaktadır. Söz konusu araştırmanın içinde yer alan değişkenlerin tamamı için korelasyon analizi yapılmıştır. IBM SPSS Statistics v.20.0 programı kullanılarak söz konusu analizler yapılmıştır. Yapılan bu çalışmada kullanılan SPSS programlarının içinde yer alan regresyon analizi ile çoklu bağıntının bulunup bulunmadığı her bir alt sektör için değişkenlerin collinearity değerleri hesaplanarak tespit edilmeye çalışılmıştır. Aralarında çoklu bağıntı tespit edilen değişkenlerden sadece biri söz konusu analize dâhil edilerek, diğer değişken veya değişkenler yapılan bu analizin dışında bırakılmıştır.

4.1.1. Hipotez

Çalışmanın literatür kısmında belirtilmiş olan çalışmalardan hareketle aşağıda belirtilmiş olan hipotezler oluşturulmuştur.

Hipotez 1. Kısa vadeli borçlanmalar firma performansını pozitif etkilemektedir.

Hipotez 2. Uzun vadeli borçlanmalar firma performansını pozitif etkilemektedir.

Hipotez 3. Özkaynağa ilişkin yatırımlar firma performansını pozitif etkilemektedir.

4.2. Örneklem, Veri Seti ve Kullanılan Değişkenler

Söz konusu bu çalışmanın evrenini Türkiye'de gıda ve otomotiv sektörlerinde yer alan firmaların tamamından oluşturmaktadır. Bu iki sektörün seçilmesinin en önemli nedeni bu iki sektörde Türk ekonomisinin lokomotif sektörleri olarak kabul edilmesinden kaynaklanmakla birlikte her iki sektörde kendi içinde Türk ekonomisi açısından büyük öneme sahip olan pek çok alt sektöre sahip olmalarından ve bu iki sektörün GSYH içindeki payının çok yüksek olmalarından kaynaklanmaktadır.

Türkiye ekonomisinde Verilere ulaşılabilirlik ve verilerin doğruluğu açısından bu araştırmanın örnekleme, BİST 100 endeksinde yer alan gıda (Anadolu Efes, Coca Cola, Tat Gıda, Ülker) ve otomotiv (Otokar, Ege Endüstri, Türk Traktör, Tümosan, Brisa, Tofaş, Goodyear, Kordsa, Karsan, Otosan) sektörlerindeki toplam 14 şirketten meydana gelmektedir.

Bu araştırmada kullanılan iki temel veri kaynağı bulunmaktadır. Veri kaynaklarının her biri 2000 ve 2021 yılları arasında 3 aylık periyotlar şeklinde düzenlenmiştir. Bu araştırmada kullanılan ilk veri kaynağı; üçer aylık periyotlar halinde düzenlenen ve kurumsal yatırımcı raporlarında açıklanmış olan sermaye yapılarına ilişkin bilgilerdir. Bu araştırmada kullanılan bir diğer veri kaynağıysa; kamuoyunu aydınlatma platformu ve BİST 100'ün finansal veri tabanlarından toplanmış olan finansal performans göstergeleridir. Bu verilerin toplanmasının temel amacı, araştırmada yer alan şirketlerin yatırım seviyeleri, kâr payı ödemesi, fiyat geçmişi, nakit akış endeksleri ve finansal performans göstergeleri gibi firmaların finansal ölçütlerinin tanımlanmasıdır.

Bu araştırmanın kapsamında bulunan gıda ve otomotiv endüstrilerinde faaliyet göstermekte olan şirketler için çoklu regresyon analizi yapılmaktadır. Çoklu regresyon analizinin, denkleminde yer almakta olan bağımsız değişkenin (sermaye yapıları) bağımlı değişkenlerdeki ortak etkilerinin analiz edilmesi amacıyla ilk olarak denkleme bağımsız değişken eklenmiş, daha sonraki aşamadaysa bağımsız değişkenle bağımlı değişkenlerin aralarında çoklu bağıntının bulunup bulunmadığı tespit edilmiştir. Son aşamadaysa sermaye yapısıyla ilgili bağımsız değişkenin, her bir bağımlı değişkenin açıklamasına olan katkısı tespit edilmiş ve bağımlı değişkenlerin açıklanmasına katkısı bulunan sermaye yapısıyla ilgili bağımsız değişkenin modele eklenmesiyle söz konusu bağımlı değişkenleri en iyi açıklayabilen mükemmel model kurulmuştur.

7

Bu araştırmadaki bağımsız değişkenlerse söz konusu hipotezler kapsamında incelenmiş olan ve sermaye yapısını temsil eden kısa vadeli borçlanma, uzun vadeli borçlanma ve özkaynağa ilişkin finansman kaynağıdır. Bu araştırmanın bağımlı değişkenleri ise, firma performansının ölçümünde kullanılan, borsa kapanış fiyatı, varlıklardaki büyüme oranı, Tobin's Q, ROA, toplam hissedar getirisi, nakit akışlarının getiri oranı, hisse başına kazanç ve kümülatif performans değişkenleridir.

4.3. Bulgular ve Analizler

Yapılan bu çalışmanın güvenilirlik analizi aşağıdaki gibidir:

Tablo 1: Çalışmanın Güvenilirlik Analizi

Bağımlı Değişkenler	Bağımsız Değişken Sayısı	Crombach (a)
Toplam Hissedar Getirisi	3	0,7612
Tobin's Q	3	0,8002
Borsa Kapanış Fiyatı	3	0,8245
Varlık Artışı	3	0,7741
Kümülatif Performans	3	0,8536
Hisse Başına Kazanç	3	0,8736
ROA	3	0,7431
Nakit Akışlarının Getiri Oranı	3	0,7745
Genel	24	0,8006

Yapılan bu çalışmada kullanılan bağımsız değişkenler bağımlı değişkenlerin genel olarak %80'inin açıklama gücüne sahiptir. Bu oran modele dahil edilen bağımlı ve bağımsız değişkenlerin birbirlerini açıklama gücü bakımından güçlü olduğunu gösteren bir orandır.

Bu çalışmanın ilk ve en genel varsayımı; firmaların ihtiyaç duydukları sermayenin miktarının zaten belli olduğu ve bu miktarı borçlanarak ve özsermayeden karşılayabileceklerine yöneliktir. Ayrıca; Borsa İstanbul'da işlem gören işletmelerin sermaye yapısının firma performansı üzerinde farklı etki yapacağı varsayılmaktadır. Bu çalışmada herhangi, bir bilgi asimetrisinin bulunmadığı herkesin bilgiye kolaylıkla ve tamamen ulaştığı varsayımından hareketle şirketlerin iç dinamikleri ve piyasa katılımcıları açısından sermaye yapılarının firma değeri başta olmak üzere diğer kârlılığa ilişkin değişkenlere sahip olan firma performansı üzerinde etkili olduğu varsayımından hareketle yapılmıştır. Uygulama kapsamında analiz edilen işletmelerin sektör olarak sınırlandırılmasında, istatistiksel olarak daha güvenilir ve şeffaf sonuçların sağlanması planlanmaktadır. Ayrıca, çalışmada; firma değerine, hisse senetlerinin homojen olduğu varsayımına dayanılarak firmanın toplam hisse senedi adediyle her bir hissedarın elindeki hisselerin borsadaki satış fiyatının çarpılması sonucunda ulaşılmıştır. Buna ek olarak; bağımsız değişkenler arasında ilişkinin olmaması varsayımını test etmek amacıyla, modeller için belirlenen sabit etkiler modellerinde otokorelasyonun varlığını sınamak amacıyla, Bhargava, Franzini ve Narendranathan (1982) tarafından önerilen Durbin-Watson testi gerçekleştirilmiştir. Ayrıca yapılan regresyon analizinde çoklu bağıntının bulunduğu varsayımından hareketle her bir alt sektör için değişkenlerin collinearity değerleri hesaplanarak çoklu bağıntı probleminin önüne geçilmeye çalışılmıştır.

4.3.1. Gıda Sanayisi

Piyasaların yavaşladığı dönemlerde; Gıda sektöründe sermaye yapısı ile ROA değişkeni arasında anlamlı herhangi bir ilişki bulunamamıştır.

Piyasaların yavaşladığı dönemlerde; Gıda sektöründe sermaye yapısıyla nakit akış getirisi değişkeni arasında anlamlı herhangi bir ilişki bulunamamıştır.

Gıda endüstrisinde yavaşlama dönemlerinde (GSYİH $\leq 0,05$) Toplam Hissedar Getirisi bağımlı değişkeni için yapılmış olan regresyon analizinin tahmini değerleri aşağıdaki gibidir:

Tablo 2: Toplam Hissedar Getirisi İçin Analiz Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	β	Standart Hata	t Değeri	p Değeri	Tolerans	VIF
Uzun Vadeli Borcun Toplam Kaynağa Oranı	0,0346	0,142	1,849	0,037	0,472	1,861

Piyasaların yavaşladığı dönemlerde; Gıda sektöründe uzun vadeli borçlanma oranı arttıkça toplam hissedar getirisi değişkeni de artmaktadır. Diğer değişkenler ile toplam hissedar getirisi değişkeni arasında anlamlı herhangi bir ilişki bulunmamaktadır.

Gıda endüstrisinde yavaşlama dönemlerinde ($GSYİH \leq 0,05$) Tobin's Q bağımlı bağımlı değişkeni için yapılmış olan regresyon analizinin tahmini değerleri aşağıdaki gibidir:

Tablo 3: Tobin's Q İçin Analiz Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	B	Standart Hata	t Değeri	p Değeri	Tolerans	VIF
Kısa Vadeli Borcun Toplam Kaynağa Oranı	0,1042	0,740	1,478	0,089	0,376	3,412
Uzun Vadeli Borcun Toplam Kaynağa Oranı	0,1872	0,412	6,217	0,000	0,472	1,861

Piyasaların yavaşladığı dönemlerde; Gıda sektöründe kısa vadeli borçlanma oranı arttıkça Tobin's Q değişkeni de artmaktadır. Piyasaların yavaşladığı dönemlerde; Gıda sektöründe uzun vadeli borçlanma oranı arttıkça Tobin's Q değişkeni de artmaktadır. Diğer değişkenler ile Tobin's Q değişkeni arasında anlamlı herhangi bir ilişki bulunmamaktadır.

Gıda endüstrisinde yavaşlama dönemlerinde ($GSYİH \leq 0,05$) Borsa Kapanış Fiyatları bağımlı bağımlı değişkeni için yapılmış olan regresyon analizinin tahmini değerleri aşağıdaki gibidir:

Tablo 4: Borsa Kapanış Fiyatları İçin Analiz Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	B	Standart Hata	t Değeri	p Değeri	Tolerans	VIF
Uzun Vadeli Borcun Toplam Kaynağa Oranı	0,217	6,271	3,347	0,000	0,472	1,861

Piyasaların yavaşladığı dönemlerde; Gıda sektöründe uzun vadeli borçlanma oranı arttıkça Borsa Kapanış Fiyatı değişkeni de artmaktadır. Diğer değişkenler ile Borsa Kapanış Fiyatı değişkeni arasında anlamlı herhangi bir ilişki bulunmamaktadır.

Gıda endüstrisinde yavaşlama dönemlerinde ($GSYİH \leq 0,05$) Varlık Artışı bağımlı bağımlı değişkeni için yapılmış olan regresyon analizinin tahmini değerleri aşağıdaki gibidir:

Tablo 5: Varlık Artışı İçin Analiz Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	B	Standart Hata	t Değeri	p Değeri	Tolerans	VIF
Kısa Vadeli Borcun Toplam Kaynağa Oranı	-0,0598	0,327	-2,547	0,005	0,376	3,412

Piyasaların yavaşladığı dönemlerde; Gıda sektöründe kısa vadeli borçlanma oranı arttıkça Varlık Artışı değişkeni azalmaktadır. Diğer değişkenler ile Varlık Artışı değişkeni arasında anlamlı herhangi bir ilişki bulunmamaktadır.

Gıda endüstrisinde yavaşlama dönemlerinde (GSYİH $\leq 0,05$) Kümülatif Performans bağımlı değişkeni için yapılmış olan regresyon analizinin tahmini değerleri aşağıdaki gibidir:

Tablo 6: Kümülatif Performans İçin Analiz Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	B	Standart Hata	t Değeri	p Değeri	Tolerans	VIF
Kısa Vadeli Borcun Toplam Kaynağa Oranı	0,471	0,203	3,627	0,000	0,376	3,412
Özkaynağın Toplam Kaynağa Oranı	0,248	0,067	4,175	0,000	0,341	2,106

Piyasaların yavaşladığı dönemlerde; Gıda sektöründe kısa vadeli borçlanma oranı arttıkça Kümülatif Performans değişkeni de artmaktadır. Piyasaların yavaşladığı dönemlerde; Gıda sektöründe toplam kaynaklar içinde özkaynağın payı arttıkça Kümülatif Performans değişkeni de artmaktadır. Diğer değişkenler ile Kümülatif performans değişkeni arasında anlamlı herhangi bir ilişki bulunmamaktadır.

10

Gıda endüstrisinde yavaşlama dönemlerinde (GSYİH $\leq 0,05$) Hisse Başına Kazanç bağımlı değişkeni için yapılmış olan regresyon analizinin tahmini değerleri aşağıdaki gibidir:

Tablo 7: Hisse Başına Kazanç İçin Analiz Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	B	Standart Hata	t Değeri	p Değeri	Tolerans	VIF
Kısa Vadeli Borcun Toplam Kaynağa Oranı	-0,1035	0,478	-1,543	0,074	0,376	3,412
Uzun Vadeli Borcun Toplam Kaynağa Oranı	-0,0710	0,289	-2,090	0,037	0,472	1,861
Özkaynağın Toplam Kaynağa Oranı	0,0469	0,196	2,176	0,019	0,341	2,106

Piyasaların yavaşladığı dönemlerde; Gıda sektöründe kısa vadeli borçlanma oranı arttıkça hisse başına kazanç değişkeni azalmaktadır. Piyasaların yavaşladığı dönemlerde; Gıda sektöründe uzun vadeli borçlanma oranı arttıkça hisse başına kazanç değişkeni de azalmaktadır. Piyasaların yavaşladığı dönemlerde; Gıda sektöründe toplam kaynaklar içinde özkaynağın payı arttıkça hisse başına kazanç değişkeni de artmaktadır.

Özetle, piyasaların yavaşladığı dönemlerde genel olarak gıda endüstrisinde yer alan şirketlerin kısa vadeli ve uzun vadeli borçlanmaları ve özkaynağa ilişkin yapılan yatırımlar firma performansını artırmaktadır (Hisse Başına Kazanç ve Varlık Artışı değişkenleri hariç). Bu durum da bu çalışmada çıkan bu sonuçlar literatürde detaylı olarak açıklanan sermaye yapılarına ilişkin net faaliyet geliri yaklaşımı ve Modigliani ve Miller yaklaşımlarının piyasaların yavaşladığı dönemlerde bu sektör için geçerli olduğunu göstermektedir. Bu sonucun çıkma nedeninin bu sektörün ürettiği ürünlerin temel bir ihtiyaç olması nedeniyle bu ürünlere ilişkin talebin piyasaların olumsuz etkilendiği risk iştahının ve tüketim talebinin azaldığı bu dönemlerde de artmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Bu nedenle, bu sektöre ilişkin yatırımların finansmanı nerden sağlanırsa sağlansın genel olarak firmaların hem dışardan hem de içerden sağladığı kaynaklar firma performansını arttırmaktadır. Bu nedenle her üç finansman tipi de MM ve net faaliyet geliri yaklaşımlarının da belirttiği gibi firma performansını arttırmaktadır. Ancak yine bu sektörde bu dönemde yapılan uzun vadeli yatırımların neredeyse tüm finansal performans göstergelerini olumlu etkilediği belirtmek gerekmektedir. Bu durumun nedeninin genel olarak bu finansmandan elde edilen kaynağın hemen; ödemelerinin ise uzun dönemde yapılmasının yapılan yatırımların sürdürülebilirliğine olumlu etki yapmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

4.3.2. Genişleyen Piyasalar

Gıda endüstrisinde genişleme dönemlerinde ($GSYİH > 0,05$) ROA bağımlı değişkeni için yapılmış olan regresyon analizinin tahmini değerleri aşağıdaki gibidir:

Tablo 8: ROA İçin Analiz Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	B	Standart Hata	t Değeri	p Değeri	Tolerans	VIF
Uzun Vadeli Borcun Toplam Kaynağa Oranı	0,241	3,973	2,204	0,029	0,247	3,095

Piyasaların genişlediği dönemlerde; Gıda sektöründe uzun vadeli borçlanma oranı arttıkça ROA değişkeni de artmaktadır. Diğer değişkenler ile ROA değişkeni arasında anlamlı herhangi bir ilişki bulunmamaktadır.

Gıda endüstrisinde genişleme dönemlerinde ($GSYİH > 0,05$) Nakit Akışı Getirisi bağımlı değişkeni için yapılmış olan regresyon analizinin tahmini değerleri aşağıdaki gibidir:

Tablo 9: Nakit Akışı Getirisi İçin Analiz Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	B	Standart Hata	t Değeri	p Değeri	Tolerans	VIF
Uzun Vadeli Borcun Toplam Kaynağa Oranı	0,347	2,462	1,874	0,048	0,247	3,095

Piyasaların genişlediği dönemlerde; Gıda sektöründe uzun vadeli borçlanma oranı arttıkça Nakit Akış Getirisi değişkeni de artmaktadır. Diğer değişkenler ile Nakit Akış Getirisi değişkeni arasında anlamlı herhangi bir ilişki bulunmamaktadır.

Piyasaların genişlediği dönemlerde; Gıda sektöründe sermaye yapısı ile toplam hissedar getirisi değişkeni arasında anlamlı herhangi bir ilişki bulunmamaktadır.

Gıda endüstrisinde genişleme dönemlerinde ($GSYİH > 0,05$) Tobin's Q bağımlı değişkeni için yapılmış olan regresyon analizinin tahmini değerleri aşağıdaki gibidir:

Tablo 10: Tobin's Q İçin Analiz Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	B	Standart Hata	t Değeri	p Değeri	Tolerans	VIF
Uzun Vadeli Borcun Toplam Kaynağa Oranı	0,228	0,984	3,469	0,000	0,247	3,095

Piyasaların genişlediği dönemlerde; Gıda sektöründe uzun vadeli borçlanma oranı arttıkça Tobin's Q değişkeni de artmaktadır. Diğer değişkenler ile Tobin's Q değişkeni arasında anlamlı herhangi bir ilişki bulunmamaktadır.

Gıda endüstrisinde genişleme dönemlerinde ($GSYİH > 0,05$) Borsa Kapanış Fiyatları bağımlı değişkeni için yapılmış olan regresyon analizinin tahmini değerleri aşağıdaki gibidir:

12

Tablo 11: Borsa Kapanış Fiyatları İçin Analiz Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	β	Standart Hata	t Değeri	p Değeri	Tolerans	VIF
Uzun Vadeli Borcun Toplam Kaynağa Oranı	0,232	8,471	3,341	0,006	0,247	3,095

Piyasaların genişlediği dönemlerde; Gıda sektöründe uzun vadeli borçlanma oranı arttıkça Borsa Kapanış Fiyatları değişkeni de artmaktadır. Diğer değişkenler ile Borsa Kapanış Fiyatları değişkeni arasında anlamlı herhangi bir ilişki bulunmamaktadır.

Piyasaların genişlediği dönemlerde; Gıda sektöründe sermaye yapısı ile varlık artışı değişkeni arasında anlamlı herhangi bir ilişki bulunmamaktadır.

Gıda Endüstrisinde genişleme dönemlerinde ($GSYİH > 0,05$) Kümülatif Performans bağımlı değişkeni için yapılmış olan regresyon analizinin tahmini değerleri aşağıdaki gibidir:

Tablo 12: Kümülatif Performans İçin Analiz Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	β	Standart Hata	t Değeri	p Değeri	Tolerans	VIF
----------------------	---------	---------------	----------	----------	----------	-----

Kısa Vadeli Borcun Toplam Kaynağa Oranı	0,059	0,232	2,543	0,006	0,204	5,158
Özkaynağın Toplam Kaynağa Oranı	0,055	0,074	4,291	0,000	0,286	2,749

Piyasaların genişlediği dönemlerde; Gıda sektöründe kısa vadeli borçlanma oranı arttıkça Kümülatif Performans değişkeni de artmaktadır. Piyasaların yavaşladığı dönemlerde; Gıda sektöründe toplam kaynaklar içinde özkaynağın payı arttıkça Kümülatif Performans değişkeni de artmaktadır. Diğer değişkenler ile Kümülatif Performans değişkeni arasında anlamlı herhangi bir ilişki bulunmamaktadır.

Gıda endüstrisinde genişleme dönemlerinde ($GSYİH > 0,05$) Hisse Başına Kazanç bağımlı değişkeni için yapılmış olan regresyon analizinin tahmini değerleri aşağıdaki gibidir:

Tablo 13: Hisse Başına Kazanç İçin Analiz Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	β	Standart Hata	t Değeri	p Değeri	Tolerans	VIF
Kısa Vadeli Borcun Toplam Kaynağa Oranı	-0,143	0,347	-2,628	0,004	0,204	5,158
Uzun Vadeli Borcun Toplam Kaynağa Oranı	-0,132	0,436	-1,742	0,043	0,247	3,095
Özkaynağın Toplam Kaynağa Oranı	0,102	0,241	3,843	0,000	0,204	5,158

Piyasaların genişlediği dönemlerde; Gıda sektöründe kısa vadeli borçlanma oranı arttıkça hisse başına kazanç değişkeni azalmaktadır. Piyasaların yavaşladığı dönemlerde; Gıda sektöründe uzun vadeli borçlanma oranı arttıkça hisse başına kazanç değişkeni de azalmaktadır. Piyasaların yavaşladığı dönemlerde; Gıda sektöründe toplam kaynaklar içinde özkaynağın payı arttıkça hisse başına kazanç değişkeni de artmaktadır.

Özetle, piyasaların genişlediği dönemlerde sermaye yapısının firma performansına olan etkisinin daralan dönemlerle neredeyse tıpatıp aynı olduğu söylenebilir. Bu dönemde de genel olarak gıda endüstrisinde yer alan şirketlerin kısa vadeli ve uzun vadeli borçlanmaları ve özkaynağa ilişkin yapılan yatırımlar firma performansını artırmaktadır (Hisse Başına Kazanç ve Varlık Artışı değişkenleri hariç). Bu durum da bu çalışmada çıkan bu sonuçlar literatürde detaylı olarak açıklanan sermaye yapılarına ilişkin net faaliyet geliri yaklaşımı ve Modigliani ve Miller yaklaşımlarının piyasaların yavaşladığı dönemlerde bu sektör için geçerli olduğunu göstermektedir. Genişleyen piyasa dönemleri içinde bu sonucun çıkma nedeninin Yavaşlama dönemlerinde de belirtildiği bu sektörün ürettiği ürünlerin temel bir ihtiyaç olması nedeniyle bu ürünlere ilişkin talebin piyasaların hem olumlu hem de olumsuz etkilendiği risk iştahının ve tüketim talebinin hem azalıp hem de arttığı dönemlerde de

artmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Bu nedenle, bu sektöre ilişkin yatırımların finansmanı nerden sağlanırsa sağlansın genel olarak firmaların hem dışardan hem de içerden sağladığı kaynaklar firma performansını arttırmaktadır. Bu nedenle her üç finansman tipi de MM ve net faaliyet geliri yaklaşımlarının da belirttiği gibi firma performansını arttırmaktadır. Ancak yine bu sektörde bu dönemde yapılan uzun vadeli yatırımların neredeyse tüm finansal performans göstergelerini olumlu etkilediği belirtmek gerekmektedir. Bu durumun nedeninin genel olarak bu finansmandan elde edilen kaynağın hemen ele geçmesi; ödemelerinin ise uzun dönemde yapılmasının yapılan yatırımların sürdürülebilirliğine olumlu etki yapmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

4.3.3. Otomotiv Sektörü

Otomotiv endüstrisinde yavaşlama dönemlerinde ($GSYİH \leq 0,05$) ROA bağımlı değişkeni için yapılmış olan regresyon analizinin tahmini değerleri aşağıdaki gibidir:

Tablo 14: ROA İçin Analiz Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	B	Standart Hata	t Değeri	p Değeri	Tolerans	VIF
Uzun Vadeli Borcun Toplam Kaynağa Oranı	-0,097	0,059	-1,849	0,051	0,647	1,241

Piyasaların yavaşladığı dönemlerde; Otomotiv sektöründe uzun vadeli borçlanma oranı arttıkça ROA değişkeni azalmaktadır. Diğer değişkenler ile ROA değişkeni arasında anlamlı herhangi bir ilişki bulunmamaktadır.

Piyasaların yavaşladığı dönemlerde; Otomotiv sektöründe sermaye yapısı ile nakit akış getirisi değişkeni arasında anlamlı herhangi bir ilişki bulunamamıştır.

Piyasaların yavaşladığı dönemlerde; Otomotiv sektöründe sermaye yapısı ile toplam hissedar getirisi değişkeni arasında anlamlı herhangi bir ilişki bulunamamıştır.

Otomotiv endüstrisinde yavaşlama dönemlerinde ($GSYİH \leq 0,05$) Tobin's Q bağımlı değişkeni için yapılmış olan regresyon analizinin tahmini değerleri aşağıdaki gibidir:

Tablo 15: Tobin's Q İçin Analiz Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	B	Standart Hata	t Değeri	p Değeri	Tolerans	VIF
Kısa Vadeli Borcun Toplam Kaynağa Oranı	0,045	0,195	3,241	0,003	0,642	1,271
Özkaynağın Toplam Kaynağa Oranı	0,155	0,257	6,079	0,000	0,247	2,017

Piyasaların yavaşladığı dönemlerde; Otomotiv sektöründe kısa vadeli borçlanma oranı arttıkça Tobin's Q değişkeni de artmaktadır. Piyasaların

yavaşladığı dönemlerde; Otomotiv sektöründe toplam kaynaklar içinde özkaynağın payı arttıkça Tobin's Q değişkeni de artmaktadır. Diğer değişkenler ile Tobin's Q değişkeni arasında anlamlı herhangi bir ilişki bulunamamıştır.

Otomotiv endüstrisinde yavaşlama dönemlerinde ($GSYİH \leq 0,05$) Borsa Kapanış Fiyatları bağımlı değişkeni için yapılmış olan regresyon analizinin tahmini değerleri aşağıdaki gibidir:

Tablo 16: Borsa Kapanış Fiyatları İçin Analiz Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	B	Standart Hata	t Değeri	p Değeri	Tolerans	VIF
Kısa Vadeli Borcun Toplam Kaynağa Oranı	0,158	6,218	2,547	0,004	0,642	1,271

Piyasaların yavaşladığı dönemlerde; Otomotiv sektöründe kısa vadeli borçlanma oranı arttıkça Borsa Kapanış Fiyatları değişkeni de artmaktadır. Diğer değişkenler ile Borsa Kapanış Fiyatları değişkeni arasında anlamlı herhangi bir ilişki bulunamamıştır.

Otomotiv endüstrisinde yavaşlama dönemlerinde ($GSYİH \leq 0,05$) Varlık Artışı bağımlı değişkeni için yapılmış olan regresyon analizinin tahmini değerleri aşağıdaki gibidir:

Tablo 17: Varlık Artışı İçin Analiz Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	B	Standart Hata	t Değeri	p Değeri	Tolerans	VIF
Kısa Vadeli Borcun Toplam Kaynağa Oranı	0,094	0,039	2,009	0,021	0,642	1,271

Piyasaların yavaşladığı dönemlerde; Otomotiv sektöründe kısa vadeli borçlanma oranı arttıkça Varlık Artışı değişkeni de artmaktadır. Diğer değişkenler ile Varlık Artışı değişkeni arasında anlamlı herhangi bir ilişki bulunmamaktadır.

Otomotiv endüstrisinde yavaşlama dönemlerinde ($GSYİH \leq 0,05$) Kümülatif Performans bağımlı değişkeni için yapılmış olan regresyon analizinin tahmini değerleri aşağıdaki gibidir:

Tablo 18: Kümülatif Performans İçin Analiz Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	B	Standart Hata	t Değeri	p Değeri	Tolerans	VIF
Kısa Vadeli Borcun Toplam Kaynağa Oranı	0,015	0,071	2,628	0,003	0,642	1,271
Uzun Vadeli Borcun Toplam Kaynağa Oranı	-0,042	0,089	-4,395	0,000	0,647	1,241
Özkaynağın Toplam Kaynağa Oranı	0,058	0,071	7,459	0,000	0,247	2,017

Piyasaların yavaşladığı dönemlerde; Otomotiv sektöründe kısa vadeli borçlanma oranı arttıkça Kümülatif Performans değişkeni de

artmaktadır. Piyasaların yavaşladığı dönemlerde; Otomotiv sektöründe uzun vadeli borçlanma oranı arttıkça Kümülatif Performans değişkeni azalmaktadır. Piyasaların yavaşladığı dönemlerde; Otomotiv sektöründe toplam kaynaklar içinde özkaynağın payı arttıkça Kümülatif Performans değişkeni de artmaktadır.

Otomotiv endüstrisinde yavaşlama dönemlerinde ($GSYİH \leq 0,05$) Hisse Başına Kazanç bağımlı değişkeni için yapılmış olan regresyon analizinin tahmini değerleri aşağıdaki gibidir:

Tablo 19: Hisse Başına Kazanç İçin Analiz Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	B	Standart Hata	t Değeri	p Değeri	Tolerans	VIF
Kısa Vadeli Borcun Toplam Kaynağa Oranı	0,078	0,341	1,657	0,065	0,642	1,271
Uzun Vadeli Borcun Toplam Kaynağa Oranı	-0,193	0,542	-3,384	0,003	0,647	1,241

Piyasaların yavaşladığı dönemlerde; Otomotiv sektöründe kısa vadeli borçlanma oranı arttıkça Hisse Başına Kazanç değişkeni de artmaktadır. Piyasaların yavaşladığı dönemlerde; Otomotiv sektöründe uzun vadeli borçlanma oranı arttıkça Hisse Başına Kazanç değişkeni de azalmaktadır. Diğer değişkenler ile Hisse Başına Kazanç değişkeni arasında anlamlı herhangi bir ilişki bulunamamıştır.

Özetle, piyasaların yavaşladığı dönemlerde genel olarak otomotiv sektöründe faaliyet gösteren firmaların kısa vadeli ve özkaynağa ilişkin yapılan yatırımları firma performansını arttırmakta; uzun vadeli yatırımları ise firma performansını azaltmaktadır. Bu durum da bu çalışmada çıkan bu sonuçlar literatürde detaylı olarak açıklanan sermaye yapılarına ilişkin geleneksel yaklaşımın piyasaların yavaşladığı dönemlerde bu sektör için geçerli olduğunu göstermektedir. Bu sonucun çıkma nedeninin bu sektörün ürettiği ürünlerin gıda sektörü gibi temel bir ihtiyaç olmamasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Dolayısıyla firmalar piyasaların olumsuz etkilendiği risk iştahının ve tüketim talebinin azaldığı bu gibi olumsuz dönemlerde genel olarak günü kurtarmaya ilişkin kısa vadeli finansmana yönelmekte uzun vadeli yatırımlar için ise genel olarak uzun vadeli borçlanma yerine özkaynağa dayalı finansmanı tercih etmeleri onların firma performansını daha fazla arttırmaktadır. Bu durumun nedeninin piyasaların yavaşladığı dönemlerde talepteki azalma nedeniyle ortaya çıkan net satışlardaki azalmadan daha az faiz giderinin ödenmesi olduğu düşünülmektedir. Çünkü bu tür dönemlerde uzun vadeli borçların artması nedeniyle artan faiz gideri net satış kârının da bu dönemde azalmasıyla firmanın performansını önemli ölçüde azaltmaktadır. Bu nedenle bu sektörde faaliyet gösteren firmalar uzun vadeli borçlanmaya girmek yerine kısa dönemli nakit ihtiyaçlarını gidermeye yönelik kısa vadeli yatırımlara yönelmeyi tercih etmektedirler. Bu durumun en önemli göstergesi kısa

vadeli borçlanmanın neredeyse tüm finansal performans göstergelerini olumlu etkilemesidir.

4.3.4. Genişleyen Piyasalar

Otomotiv endüstrisinde genişleme dönemlerinde ($GSYİH > 0,05$) ROA bağımlı değişkeni için yapılmış olan regresyon analizinin tahmini değerleri aşağıdaki gibidir:

Tablo 20: ROA İçin Analiz Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	B	Standart Hata	t Değeri	p Değeri	Tolerans	VIF
Kısa Vadeli Borcun Toplam Kaynağa Oranı	0,063	0,032	3,381	0,003	0,813	1,158
Uzun Vadeli Borcun Toplam Kaynağa Oranı	-0,194	0,028	-6,329	0,000	0,571	1,261
Özkaynağın Toplam Kaynağa Oranı	0,035	0,024	3,213	0,003	0,723	1,384

Piyasaların genişlediği dönemlerde; Otomotiv sektöründe kısa vadeli borçlanma oranı arttıkça ROA değişkeni de artmaktadır. Piyasaların genişlediği dönemlerde; Otomotiv sektöründe uzun vadeli borçlanma oranı arttıkça ROA değişkeni azalmaktadır. Piyasaların genişlediği dönemlerde; Otomotiv sektöründe toplam kaynaklar içinde özkaynağın payı arttıkça ROA değişkeni de artmaktadır.

Otomotiv endüstrisinde genişleme dönemlerinde ($GSYİH > 0,05$) Nakit Akışı Getirisi bağımlı değişkeni için yapılmış olan regresyon analizinin tahmini değerleri aşağıdaki gibidir:

Tablo 21: Nakit Akışı Getirisi İçin Analiz Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	β	Standart Hata	t Değeri	p Değeri	Tolerans	VIF
Uzun vadeli borcun toplam kaynağa oranı	-0,019	0,084	-1,547	0,065	0,571	1,261
Özkaynağın toplam kaynağa oranı	0,012	0,047	1,743	0,026	0,723	1,384

Piyasaların genişlediği dönemlerde; Otomotiv sektöründe uzun vadeli borçlanma oranı arttıkça Nakit Akış Getirisi değişkeni azalmaktadır. Piyasaların genişlediği dönemlerde; Otomotiv sektöründe toplam kaynaklar içinde özkaynağın payı arttıkça Nakit Akış Getirisi değişkeni de artmaktadır. Diğer değişkenler ile Nakit Akış Getirisi değişkeni arasında anlamlı herhangi bir ilişki bulunmamaktadır.

Otomotiv endüstrisinde genişleme dönemlerinde ($GSYİH > 0,05$) Tobin's Q bağımlı değişkeni için yapılmış olan regresyon analizinin tahmini değerleri aşağıdaki gibidir:

Tablo 22: Tobin's Q İçin Analiz Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	β	Standart Hata	t Değeri	p Değeri	Tolerans	VIF
Özkaynağın toplam kaynağa oranı	0,180	0,489	3,354	0,002	0,723	1,384

Piyasaların genişlediği dönemlerde; Otomotiv sektöründe toplam kaynaklar içinde özkaynağın payı arttıkça Tobin's Q değişkeni de artmaktadır. Diğer değişkenler ile Tobin's Q değişkeni arasında anlamlı herhangi bir ilişki bulunamamıştır.

Otomotiv endüstrisinde genişleme dönemlerinde (GSYİH> 0,05) Borsa Kapanış Fiyatları bağımlı değişkeni için yapılmış olan regresyon analizinin tahmini değerleri aşağıdaki gibidir:

Tablo 23: Borsa Kapanış Fiyatları İçin Analiz Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	β	Standart Hata	t Değeri	p Değeri	Tolerans	VIF
Kısa Vadeli Borcun Toplam Kaynağa Oranı	0,125	4,047	2,428	0,007	0,813	1,158
Uzun vadeli borcun toplam kaynağa oranı	0,105	5,743	1,783	0,038	0,571	1,261

Piyasaların genişlediği dönemlerde; Otomotiv sektöründe kısa vadeli borçlanma oranı arttıkça Borsa Kapanış Fiyatları değişkeni de artmaktadır. Piyasaların genişlediği dönemlerde; Otomotiv sektöründe uzun vadeli borçlanma oranı arttıkça Borsa Kapanış Fiyatları değişkeni de artmaktadır. Diğer değişkenler ile Borsa Kapanış Fiyatları değişkeni arasında anlamlı herhangi bir ilişki bulunamamıştır.

Otomotiv endüstrisinde genişleme dönemlerinde (GSYİH> 0,05) Varlık Artışı bağımlı değişkeni için yapılmış olan regresyon analizinin tahmini değerleri aşağıdaki gibidir:

Tablo 24: Varlık Artışı İçin Analiz Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	β	Standart Hata	t Değeri	p Değeri	Tolerans	VIF
Kısa Vadeli Borcun Toplam Kaynağa Oranı	0,184	0,022	3,477	0,000	0,813	1,158
Uzun vadeli borcun toplam kaynağa oranı	0,069	0,036	1,633	0,074	0,571	1,261

Piyasaların genişlediği dönemlerde; Otomotiv sektöründe kısa vadeli borçlanma oranı arttıkça Varlık Artışı değişkeni de artmaktadır. Piyasaların genişlediği dönemlerde; Otomotiv sektöründe uzun vadeli borçlanma oranı arttıkça Varlık Artışı değişkeni de artmaktadır. Diğer değişkenler ile Varlık Artışı değişkeni arasında anlamlı herhangi bir ilişki bulunamamıştır.

Otomotiv endüstrisinde genişleme dönemlerinde ($GSY\dot{I}H > 0,05$) Kümülatif Performans bağımlı değişkeni için yapılmış olan regresyon analizinin tahmini değerleri aşağıdaki gibidir:

Tablo 25: Kümülatif Performans İçin Analiz Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	B	Standart Hata	t Değeri	p Değeri	Tolerans	VIF
Kısa Vadeli Borcun Toplam Kaynağa Oranı	0,236	0,049	2,301	0,019	0,813	1,158
Uzun vadeli borcun toplam kaynağa oranı	-0,478	0,184	-5,647	0,000	0,571	1,261
Özkaynağın toplam kaynağa oranı	0,493	0,058	9,147	0,000	0,723	1,384

Piyasaların genişlediği dönemlerde; Otomotiv sektöründe kısa vadeli borçlanma oranı arttıkça Kümülatif Performans değişkeni de artmaktadır. Piyasaların genişlediği dönemlerde; Otomotiv sektöründe uzun vadeli borçlanma oranı arttıkça Kümülatif Performans değişkeni azalmaktadır. Piyasaların genişlediği dönemlerde; Otomotiv sektöründe toplam kaynaklar içinde özkaynağın payı arttıkça Kümülatif Performans değişkeni de artmaktadır.

Otomotiv endüstrisinde genişleme dönemlerinde ($GSY\dot{I}H > 0,05$) Hisse Başına Kazanç bağımlı değişkeni için yapılmış olan regresyon analizinin tahmini değerleri aşağıdaki gibidir:

Tablo 26: Hisse Başına Kazanç İçin Analiz Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	β	Standart Hata	t Değeri	p Değeri	Tolerans	VIF
Uzun vadeli borcun toplam kaynağa oranı	-0,286	0,603	-6,147	0,000	0,571	1,261

Piyasaların genişlediği dönemlerde; Otomotiv sektöründe uzun vadeli borçlanma oranı arttıkça Hisse Başına Kazanç değişkeni de artmaktadır. Diğer değişkenler ile Hisse Başına Kazanç değişkeni arasında anlamlı herhangi bir ilişki bulunamamıştır.

Özetle, piyasaların genişlediği dönemlerde sermaye yapısının firma performansına olan etkisinin daralan dönemlerle neredeyse tıpatıp aynı olduğu söylenebilir. Bu dönemde de genel olarak otomotiv sektöründe faaliyet gösteren firmaların kısa vadeli ve özkaynağa ilişkin yapılan yatırımları firma performansını artırmaktadır. Bu durumda bu çalışmada çıkan bu sonuçlar literatürde detaylı olarak açıklanan sermaye yapılarına ilişkin geleneksel yaklaşımın piyasaların genişlediği dönemlerde de bu sektör için geçerli olduğunu göstermektedir. Bu durumun çıkma nedeni piyasaların genişleme ve yavaşlama dönemlerinin bir süreklilik göstermemesinden kaynaklandığı bu nedenle bu sektörde faaliyet gösteren firmaların genel olarak Yavaşlama ve genişleme dönemlerinde belirli ihtiyaçlarını karşılamak için kısa vadeli finansman ihtiyacını tercih ettikleri ve bu kısa vadeli finansmanlar literatür kısmında da belirtilen

geleneksel yaklaşım uyarınca da belirli bir optimal limiti geçtiği için bu limitin üzerinde başvuru uzun vadeli finansmanın sermaye maliyetini arttırmak suretiyle firma performansını azalmasına neden olması suretiyle bu sonuca etki ettiği düşünülmektedir. Bu durumun diğer bir temel göstergesi ise genel olarak kısa vadeli finansmanın otomotiv sektörü için her iki dönemde neredeyse tüm finansal performans göstergeleri olumlu; uzun vadeli finansman kaynağının ise olumsuz (varlık artışı ve borsa kapanış değişkenleri hariç) etkilemesidir.

5. Sonuç

Yapılan bu çalışmanın sonuçları her iki dönem ve her iki sektör için aşağıdaki gibi özetlenmiştir:

Tablo 27. Yapılan Analiz Sonuçlarının Özeti

Dönem	Otomotiv		Gıda	
	Yavaşlama Dönemi	Büyüme Dönemi	Yavaşlama Dönemi	Büyüme Dönemi
Kısa Vadeli Borcun Toplam Kaynağa Oranı				
Firma Performansına Etkisi	+	+	+	+
Uzun Vadeli Borcun Toplam Kaynağa Oranı				
Firma Performansına Etkisi	-	-	+	+
Özkaynağın toplam kaynağa oranı				
Firma Performansına Etkisi	+	+	+	+

Yapılan bu çalışmanın sonucunda, Gıda sektörü için piyasanın hem yavaşladığı hem de genişlediği dönemlerde yaptıkları sermaye yatırımlarının firma performansına ilişkin sonuçları büyük ölçüde benzerlik göstermektedir. Dolayısıyla sermaye yapısı ile firma performansı arasında spesifik olarak herhangi bir farklılık bulunmamaktadır. Her iki dönemde de hem kısa vadeli hem uzun vadeli borçlanmalar hem de özkaynağa ilişkin finansman kaynakları firma performansını arttırmaktadır. Bu bakımdan bu kaynakların birinin diğerine firma performansına ilişkin herhangi spesifik bir üstünlüğü bulunmamaktadır. Yalnızca uzun vadeli yatırımlar neredeyse tüm finansal performans göstergelerini olumlu olarak etkilemektedir (Hisse Başına Kazanç Değişkeni hariç). Bu bakımdan sermaye yapısının sermaye maliyeti ve finansal performansa ilişkin teorilerinden MM ve net faaliyet geliri yaklaşımının bu sektör için geçerli olduğu genel olarak söylenebilir. Bu kapsam da bu çalışmanın sonuçları Dethamrong vd. (2017); Fosu (2013) Hasan vd. (2014); Salim vd. (2012)'nin yaptıkları çalışmalar ile tutarlıdır.

Yapılan bu çalışmanın sonucunda, Otomotiv sektörü için piyasanın hem yavaşladığı hem de genişlediği dönemlerde yaptıkları sermaye yatırımlarının firma performansına ilişkin sonuçları büyük ölçüde benzerlik göstermektedir. Dolayısıyla sermaye yapısı ile firma

performansı arasında spesifik olarak herhangi bir farklılık bulunmamaktadır. Her iki dönemde de hem kısa vadeli hem de özkaynağa ilişkin finansman kaynakları firma performansını arttırmaktadır. Bu bakımdan bu kaynakların birinin diğerine firma performansına ilişkin herhangi spesifik bir üstünlüğü bulunmamaktadır. Bu kapsam da bu çalışmanın sonuçları Dethamrong vd. (2017); Fosu (2013) Hasan vd. (2014); Salim vd. (2012)'nin yaptıkları çalışmalar ile tutarlıdır. Yalnızca her iki dönemde de uzun vadeli yatırımlar neredeyse tüm finansal performans göstergelerini olumsuz olarak etkilemektedir (genişleme döneminde Borsa Kapanış Fiyatı ve Varlık Artışı değişkenleri hariç). Bu bakımdan sermaye yapısının sermaye maliyeti ve finansal performansa ilişkin teorilerinden geleneksel yaklaşımın bu sektör için her iki dönemde de geçerli olduğu genel olarak söylenebilir. Bu sonuç literatürde belirtilen çalışmaların büyük bölümüyle benzerlik göstermektedir. Bu kapsam da bu sonuçları; Nguyen ve Nguyen (2020); Olaji vd. (2017); Hossain ve Nguyen (2016); Chadga ve Sharma (2015); Davar (2014); Al-Taani (2013); Ogebe vd. (2013); Muritala (2012); Memon vd. (2012) yaptıkları çalışmaların sonuçlarıyla tutarlılık göstermektedir.

Her çalışmada olduğu gibi çalışmanın da çeşitli sınırlılıkları bulunmaktadır. Söz konusu sınırlılıklardan ilki bu çalışmada kullanılmış olan değişkenlerin etkilerinin söz konusu çalışmada kullanılmış olan veri kısıtlamaları ve araştırma yöntemleriyle sınırlı olarak değerlendirilmesinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla gelecekte yapılacak olan çalışmalarda daha fazla sektörü içinde barındıran büyük veri setlerinin çalışmaya dâhil edilmesinin daha doğru ve belirgin sonuçlara ulaşılmasına yardımcı olacağı düşünülmektedir. Yine çalışmaya dahil edilen endüstrilerin çok fazla sayıda alt endüstriye sahip olması ve bu çalışmanın sadece spesifik yavaşlama ve büyüme periyotları için yapılması çıkan sonuçların bu sektörlerin tamamı için bir genellemenin yapılmasını zorlaştırmaktadır. Ayrıca, bu çalışmada, ilgili işletmelerin sahiplerinin ve yöneticilerinin psikolojik ve sosyolojik özellikleri ve bu özelliklere etki eden faktörler çalışmaya dahil edilmemiştir. Ancak, literatürde bu faktörlerinde stratejik kararların alınmasına etki ettiğine ilişkin çok sayıda çalışma yer almaktadır. Bu nedenle, bu faktörlerinde gelecekte yapılacak çalışmalara dahil edilmesinin daha doğru ve belirgin sonuçlara ulaşılmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir (Dursun ve Köseoğlu, 2016).

Kaynakça

Al-Taani, K. (2013). The relationship between capital structure and firm performance: evidence from Jordan. *Journal of Finance and Accounting*, 1(3), 41-45.

Bhargava, A., Franzini, L. & Narendranathan, W. (1982). Serial correlation and the fixed effects model. *Review of Economic Studies*, 49(4), 533-549.

- Brealey, R. A., Myers, S. C., & Marcus, A. J. (2009). *Fundamentals of Corporate Finance*. Boston: McGraw-Hill Irwin.
- Chadha, S. & Sharma, A. K. (2015). Capital structure and firm performance: Empirical evidence from India. *Vision*, 19(4), 295-302.
- Dawar, V. (2014). Agency theory, capital structure and firm performance: some Indian evidence. *Managerial Finance*, 40(12), 1190-1206.
- Detthamrong, U., Chancharat, N., & Vithessonthi, C. (2017). Corporate governance, capital structure and firm performance: Evidence from Thailand. *Research in International Business and Finance*, 42, 689-709.
- Fosu, S. (2013). Capital structure, product market competition and firm performance: Evidence from South Africa. *The quarterly review of economics and finance*, 53(2), 140-151.
- Hasan, M. B., Ahsan, A. M., Rahaman, M. A., & Alam, M. N. (2014). Influence of capital structure on firm performance: Evidence from Bangladesh. *International Journal of Business and Management*, 9(5), 183-194.
- Hossain, A. T., & Nguyen, D. X. (2016). Capital Structure, Firm Performance and the Recent Financial Crisis. *Journal of Accounting & Finance* (2158-3625), 16(1), 76-88.
- Ercan, M. K. & Ban, Ü. (2018). *Finansal yönetim: Değere dayalı işletme finansı*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Khan, A. G. (2012). The relationship of capital structure decisions with firm performance: A study of the engineering sector of Pakistan. *International Journal of Accounting and Financial Reporting*, 2(1), 245-262.
- Memon, F., Bhutto, N. A. & Abbas, G. (2012). Capital structure and firm performance: A case of textile sector of Pakistan. *Asian Journal of Business and Management Sciences*, 1(9), 9-15.
- Muritala, T. A. (2012). An empirical analysis of capital structure on firms' performance in Nigeria. *International Journal of Advances in Management and Economics*, 1(5), 116-124.
- Myers, S. C. (2001). Capital structure. *The Journal of Economic Perspectives*, 15(2), 81- 102.
- Nguyen, H. T. & Nguyen, A. H. (2020). The impact of capital structure on firm performance: Evidence from Vietnam. *The Journal of Asian Finance, Economics and Business*, 7(4), 97-105.
- Olajide, O. S., Funmi, S. R. & O. Olayemi, S. O. (2017). Capital structure-firm performance relationship: Empirical evidence from African countries. *Journal of Emerging Trends in Economics and Management Sciences*, 8(2), 82-95.
- Ogebe, P., Ogebe, J. & Alewi, K. (2013). The Impact of Capital Structure on Firms' Performance in Nigeria (Munich Personal RePEc Archive Working Paper No: 46173). Retrieved from https://mpra.ub.uni-muenchen.de/46173/1/mpra_paper_46173.pdf
- Saad, N. M. (2010). Corporate governance compliance and the effects to capital structure in Malaysia. *International Journal of Economics and Finance*, 2(1), 105- 115.

Saeedi, A. & Mahmoodi, I. (2011). Capital structure and firm performance: Evidence from Iranian companies. *International Research Journal of Finance and Economics*, 70, 20-29.

Salim, M. & Yadav, R. (2012). Capital structure and firm performance: Evidence from Malaysian listed companies. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 65, 156-166.

Sayılgan, G. (2017). *Soru ve Yanıtlarıyla İşletme Finansmanı*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Yükçü, S., Durukan, B., Özkol, E., Yücel, T., Baklacı, H. F. & Evrim, P. (2010). *Finansal Yönetim*. İzmir: Vizyon Yayınları.

YEŞİL EKONOMİ KAPSAMINDA ALMANYA'NIN İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ İLE MÜCADELESİ: KAMU SPOTLARININ GÖSTERGEBİLİMSEL ANALİZİ

GERMANY'S FIGHTING CLIMATE CHANGE WITHIN THE SCOPE OF GREEN ECONOMY: SEMIOTIC ANALYSIS OF PUBLIC SPOTS***

Dilara GEÇGEL*, Arzu KARACA**

* Bilim Uzmanı

Dilara4505@outlook.com

ORCID ID:

0000-0002-6865-3521

** Prof. Dr., Sağlık Yönetimi

Bölümü, İİBF, Munzur

Üniversitesi

arzukaraca@munzur.edu.tr

ORCID ID:

0000-0003-1469-3357

***Bu çalışma, ikinci yazar danışmanlığında ilk yazar tarafından hazırlanan "Yeşil Ekonomi ve Sürdürülebilir Büyüme Kapsamında Türkiye'nin ve Almanya'nın İklim Değişikliği İle Mücadele Kamu Spotlarının Göstergibilimsel Analizi" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Başvuru Tarihi/ Received:

21.03.2022

Kabul Tarihi/Accepted:

27.03.2023

ARAŞTIRMA MAKALESİ

ISSN 2618-6217

Özet

Bu çalışmada küresel ısınmanın sebep olduğu küresel iklim değişikliği krizi incelenerek yeşil ekonominin önemine değinilmiştir. Bu bağlamda Almanya'nın küresel iklim değişikliği krizi ve yeşil ekonomi çalışmaları incelenmiştir. Uygulama kısmında, iklim değişikliği ile mücadele kapsamında Almanya Federal Çevre, Doğa Koruma ve Reaktör Güvenliği Bakanlığı Ulusal İklim Koruma Girişimi (Nationale Klimaschutzinitiative) tarafından hazırlanan "İklim koruması: İklim Koruması Sadece Birlikte Mümkündür (Der Klimaschutzplan: Klimaschutz Geht Nur Gemeinsam)", kamu spotu göstergibilimsel analiz tekniği ile incelenmiştir. Bu spotta verilen mesaj küresel iklim değişikliği krizine karşı; birlikte hareket edebilmek, iş birliği sağlamak, ortak karar almak yönündedir. "Hedef yolunda anlaşmazlıklardan taviz verilmelidir" çağrısı çözüm için vurgulayıcıdır. İklim değişikliği ile mücadelenin başarılı olmasında önemli olan küresel bir farkındalıktır. Sonuç olarak, işletmeleri ve tüketicileri iklim değişikliği krizi hakkında sorumluluk sahibi kılacak en büyük etkenin hükümet politikaları olması gerçeği yasa yapıcılar tarafından dikkate alınmalı ve acilen yasal düzenlemeler getirilmesi önerilebilir.

Anahtar Kelimeler: Küresel İklim Krizi; Yeşil Ekonomi; İklim Değişikliği; Göstergibilimsel Analiz; Almanya

Abstract

In this study, the importance of green economy is mentioned by examining the global climate change crisis caused by global warming. In this context, Germany's global climate change crisis and green economy studies were examined. In the implementation part, "Climate protection: Climate Protection is Possible Only Together (Der Klimaschutzplan: Klimaschutz Geht Nur Gemeinsam)", prepared by the German Federal Ministry of Environment, Nature Conservation and Reactor Safety National Climate Protection Initiative (Nationale Klimaschutzinitiative), within the scope of combating climate change, public service ad analyzed by semiotic analysis technique. The message given in this spot is against the global climate change crisis; to act together, to cooperate, to take joint decisions. The call to "Compromise from disagreements on the way to the goal" is emphatic for the solution. It is a global awareness that is important for the success of the fight against climate change. As a result, the fact that government policies are the biggest factor that will make businesses and consumers take responsibility for the climate change crisis should be taken into account by lawmakers and it can be suggested that legal regulations be introduced urgently.

Keywords: Global Climate Crisis; Green Economy; Climate Change; Semiotic Analysis; Germany

1. Giriş

Geleneksel işletme yönetimi anlayışını benimsemiş yöneticiler tarafından; üretimde doğa dostu olmayan üretim süreçleri uygulanmakta, üretimle oluşan atıklar önemsenmemekte ve tüketicilerin ürün atıklarını ne yaptıkları dikkate alınmamaktadır. Toplumun da bilinçsiz davranışları neticesinde işletmelerin neden olduğu çevresel kirlilik daha da artmış ve topyekûn doğaya ciddi zararlar verilmeye başlanmıştır. Tarihsel çerçeveden de anlaşılıyor ki bu sorunun gelişmesinin başlıca temel nedeni, doğal kaynakların sınırsız olduğunu kabul edip klasik iktisadi düşünceyle hareket eden işletme yöneticileridir. Bu süreçte işletmelerin faaliyetlerinde ekolojik dengeyi göz ardı etmesindeki ana sebep, çevresel duyarlılığın işletmeye ek maliyetler doğuracağı fikridir.

Günümüzde gelişen iletişim teknolojileri, dünyada yaşanan gelişmelerden küresel olarak haberdar olmayı kolaylaştırmıştır. Yaşanılan küresel iklim değişikliği krizi neredeyse tüm ülke vatandaşlarının farkında olduğu bir olgudur. Bu nedenle işletme yöneticileri çevresel duyarlılığın ek maliyetlere neden olacağı fikrinden sıyrılmalı; geleneksel üretim anlayışının yerine yeşil işletmecilik anlayışını uygulamalıdır. Günümüzde işletmeler; pazar paylarını koruyabilmek, rekabet edebilmek ve sürdürülebilir olmak için tercih etmeseler dahi paydaşları tarafından yeşil işletme olmaya zorlanmaktadır. Küresel iklim değişikliği krizi hakkında, küresel düzeyde insanlar bilinçlendikçe ekonomik faaliyetlerin yapılma şeklini sorgulamış, farkındalık oluşmasıyla beraber davranış değişimi görülmüş ve tüketiciler ürün/hizmet tercihlerini doğaya duyarlılık yönünde değiştirmiştir. Günümüzde bilinçli bireyler örgütleri, örgütler kurum ve kuruluşları oluşturarak iklim değişikliğini önemsemeleri için politika yapımcılar ve işletmeler üzerinde etki oluşturmaya çalışmaktadırlar.

Küresel ısınma ve iklim değişikliği krizi günümüzde yeryüzündeki bütün canlıların varlığını tehdit eden büyük bir kriz haline gelmiştir. Her sene ortalama 21,5 milyon insan iklim ile ilgili krizler nedeniyle göç etmek zorunda kalmaktadır (IDMC, 2016). İklim değişikliğine bağlı göçler anlamında Güney Pasifik ve Asya ülkeleri oldukça kırılgan ve riskli bir konumdadır. Özellikle bu ülkelerden yapılacak yoğun göçlerin, beraberinde salgın hastalıkları, açlığı ve yoksulluğu getirebileceği düşünülmektedir (Ilık-Bilben, 2019). Son dönemde iklim değişikliği, akademik bir çalışma alanı olmaktan çıkarak politik bir inceleme alanı haline dönüşmüştür.

İklim krizinin sebep olduğu olumsuz durumları engellemek ve korunmak amacıyla pek çok ülke, çeşitli anlaşmalara taraf olmuş ve hükümetler üstü kuruluşlar küresel çapta hedefler belirleyerek bu yönde çaba sarf edilmesini istemiştir. Küresel anlamda, sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasına yönelik olarak ülkeler arasında 1970'lerden başlayarak

günümüze kadar birçok konferanslar yapılmış, protokoller ve anlaşmalar imzalanmış, deklarasyonlar yayınlanmıştır. Bunlar, Stockholm Çevre Konferansı (1972), 1980 Dünya Koruma Stratejisi (1980), Brundtland Raporu (1987), Rio Deklarasyonu (1992), 1997’de imzalanan ve 2005’te yürürlüğe giren Kyoto Protokolü, Johannesburg Zirvesi (2002), Rio + 20 Zirvesi (2012), New York Gündem: 2030 (2015) son olarak 2015’te imzalanan ve 2016 yılında yürürlüğe giren Paris İklim Anlaşması olarak sıralanabilir (Gülmez vd., 2021). Bu organizasyonların bazılarında karbon emisyonunun ve ekolojik ayak izinin azaltılması yönünde ülkeleri bağlayıcı kararlar alınırken bazılarında ülkelere tavsiye niteliğinde yol gösterici kararlar alınmıştır (Gülmez vd., 2023). Sera gazı emisyonlarının azaltımında Kyoto Protokol’ü “yeşil bir başlangıç” olarak kabul edilirken, Paris İklim Anlaşması küresel olarak tüm insanlık ve gezegenin geleceği için “yeni bir umut” olmuştur. 2021’de Glasgow’da gerçekleştirilen 26. Taraflar toplantısı (COP26) da bu uluslararası düzeyde iklim değişikliği ile mücadele anlayışındaki değişimin ve yeni umut arayışlarının adresidir (Demir, 2022).

Dünya Bankası, çevresel bozulmayı yalnızca insan sağlığını olumsuz etkilediği için değil, aynı zamanda ekonomik büyümeyi de olumsuz etkilediği için insanlığın karşı karşıya olduğu en büyük tehditlerden biri olarak görmektedir (Rufael ve Weldemeskel, 2021 akt: Çelik ve Sofracı, 2022). Bugüne kadar, BMİDÇS kapsamında iki önemli küresel anlaşma imzalanmıştır. İlki, BMİDÇS’nin eki olan Kyoto Protokolü, ikincisi ise Paris İklim Anlaşması’dır. Kyoto Protokolü yasal olarak bağlayıcı olup, gelişmiş ülkelere odaklanmıştır. Paris İklim Anlaşması ise tüm taraf ülkelere odaklanmış olup, yasal olarak bağlayıcılığı bulunmamaktadır. Bu nedenle, nihai amaçları göz önüne alındığında, Kyoto Protokolü karbon emisyonunu 1990’lı yıllarda %5’in altına çekmeyi taahhüt etmiştir. Paris İklim Anlaşması ise tüm taraf ülkelerden Sanayi Öncesi Döneme kıyasla sıcaklık artışında 1,5 °C düşüş gerçekleştirmeyi hedefleyen “Niyet Edilen Ulusal Katkı”nın yerine getirilmesini beklemektedir (Demir, 2022).

Sürdürülebilir kalkınmanın sağlanabilmesi bu krizle mücadeleye bağlıdır. Krizle mücadele insanlığı, yeşil işletmecilik anlayışını geliştiren, üretimde kaynakların etkin şekilde kullanımına olanak tanıyan ve sosyal sorumluluk ile düşük karbon salınımını tercih eden yeşil ekonomi alternatifine yönlendirmektedir.

Bu çalışmada, küresel ısınmanın sebep olduğu küresel iklim değişikliği krizi yeşil ekonomi bağlamında ele alınmıştır. Bu doğrultuda Almanya’nın küresel iklim değişikliği krizi ve yeşil ekonomi çalışmaları incelenmiştir. Uygulamada ise iklim değişikliği ile mücadele kapsamında Almanya’da yayımlanan bir kamu spotu gösterebilimsel analiz tekniği ile incelenmiştir. Sonuçta ise küresel iklim değişikliği ile mücadele konusunda birtakım önerilerde bulunulmuştur.

2. Yeşil Ekonomi ve Küresel İklim Krizi

Ekonomik kalkınma bağlamında sürdürülebilirlik kavramına dünyada farkındalık oluşturulması yine Birleşmiş Milletler bünyesinde önemli bir komisyon olan Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından 1987 yılında yayınlanan, günümüzde Brundtland Raporu olarak bilinen (diğer adıyla “Ortak Geleceğimiz” adlı rapor) raporun yayınlanmasıyla olmuştur. Bu tanımdan yola çıkarak gelecek nesillerin gereksinimlerini dikkate alan, kaynak israfına sebebiyet vermeden ve ekonomi ile çevre arasındaki dengeye önem veren sürdürülebilir kalkınma kavramının; toplum, çevre ve ekonomi olarak üç boyuttan oluştuğunu söylemek mümkündür (Toprak, 2018).

Rio +20 BM Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı’nda, 2012 yılında düzenlenen Rio +20 Konferansı’nda diğer konferanslardan farklı olarak daha açık bir şekilde sürdürülebilir kalkınmanın zorunluluğu dile getirilmiş ve ülkelerin, özellikle sanayileşmiş ve dünyayı en çok kirleten ABD, Çin, Hindistan gibi ülkelerin üzerine düşen sorumlulukları acilen yapma konusu vurgulanmıştır. Ayrıca bu konferansta “yoksulluk” konusu ön plana çıkmış ve üretim ve tüketim alışkanlıklarının değiştirilmesi gerektiği, dünyadaki eşitsizliğin giderek büyüdüğü sorunu ortaya konmuştur. Bunun yanı sıra gelişmekte olan ülkelerdeki işsizlik, tarım politikaları, iyi yönetim, sosyal adalet, kadın hakları, enerji gibi konularda çokça maddeler yayınlanmış ve bu maddelerin artık somut olarak uygulanması gerektiği sonucuna varılmıştır (United Nations, 2012)

Yeşil ekonomi doğa ile uyumlu insani ölçekte üretim ve tüketim ölçeklerini temel almaktadır. Her ülkenin öncelikli problemlerinin değişmesinden kaynaklı olarak yeşil ekonominin tanımı da ülkelerin özgün problemlerine göre değişmektedir. Yeşil ekonomi veya yeşil büyüme genel olarak enerji verimliliği, yenilenebilir enerji kullanımı ve yeni iş fırsatları oluşmasının insan refahıyla yakın bir ilişkisi olduğunu ileri süren çevresel iyileşmeye katkı sağlayan, mal ve hizmetlerin yatırım ve tüketimini öncelik sayan bir anlayıştır (Yılmaz, 2017).

Yeşil ekonomi, ekonomik büyüme ile çevresel sürdürülebilirlik arasında kayda değer bir bağ kurmuştur. Yatırım artışları ve ekonomik büyümeyle beraber çevre kalitesi ve sosyal kapsayıcılık konularında artışın sağlanabilmesi yeşil ekonomi fikrinin temel amaçlarından biridir. Ayrıca kontrolsüz ekonomik büyümenin sonucunda oluşan ve negatif dışsallıkla gelişen çevre sorunlarının düzeltilmesi de yeşil ekonominin hedefleri arasında yer almaktadır. Ekonomik sürdürülebilirliğin sağlanabilmesi için sağlam bir ekolojik temel kurulması gerekmektedir. İşletmelerin sorumlulukları bu çerçevede sosyal, ekolojik, kaynak kullanımı, ekonomik olmak üzere toplamda dört temel başlık altında birleşmektedir (Yavuz, 2010).

Yeşil ekonomik büyümenin çevresel sorunların çözümüne yardımcı olacağı, sosyal eşitlik ve üretim problemlerine önem vereceği ve iyi ücret

kazanımını sağlayacağı vaadi söz konusu ekonominin olumlu yönlerindedir. Ayrıca yeşil ekonomik büyümede fosil yakıtların yerine yenilenebilir kaynaklardan üretilen enerjisinin kullanılması uzun vadede daha ekonomik ve daha sürdürülebilir bir seçenektir. Konvansiyonel enerji fiyatları, uluslararası eylemler ve rekabet, fiyatlandırma ve kirlilik düzenlemeleri ve pazar etkileri, federal ve devlet teşvik düzenlemeleri, araştırma ve geliştirme harcamaları yeşil ekonomik büyüme üzerinde en büyük etkiye sahip dört faktördür (Oden, 2011). Birçok kişi yeşil işlerin rüzgâr ve güneş enerjisi gibi endüstrilerden oluştuğu görüşündedir. Yeşil işler, tarım, üretim, idari işler, araştırma ve geliştirme, hizmetler gibi sektörlerde çevrenin korunmasına ve çevre kalitesinin yükseltilmesine destek olan işlerdir. Yeşil işler aslında birçok kola dağılmaktadır ve yeşil işlerin yeni iş fırsatları da yaratacağı ve insana yakışan işler geliştireceği, yeşil büyümenin insan kaynağının ilerlemesine pozitif katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu işler, ekosistemlerin korunmasında biyoçeşitliliğin yaşamasında rol alan, işçi haklarını gözeten, iş sağlığı ve güvenliğini önemseyen ve iyi kariyer fırsatı sunan işlerdir.

Yeşil işlerin farkındalığının artırılmasında ve yeşil ekonominin büyümesinde işletmeler lokomotif görevindedir. Yeşil büyümenin kilit amaçları yoksulluğu azaltmak, refahı arttırmaktır. Bu amaçların sürdürülebilir olması ancak yeryüzündeki tüm insanlığın yaşam kalitesini koruyarak mümkündür. Tüm bu ekonomik sistemi ve yaşam şeklimizi sorgulamamıza neden olan durum iklim değişimidir. Çünkü insanlar, sınırsız istekleri karşısında doğanın her zaman yapılan her şeyi kaldırabileceğini, var olan kaynakların her zaman yeteceğini, doğanın insanların neden olduğu bu değişime uyum sağlayabileceğini zannetmişlerdir. Gezegenimizde her yıl sıcaklık artmakta, topraklar verimsizleşmekte, temiz su kaynakları ve temiz hava azalmaktadır. İnsanların sebep olduğu bu çevresel bozulma, iklim değişikliği ile mücadele edilmesini gerekli kılmaktadır.

Bahsedilen iklim değişikliği, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi kapsamında “karşılaştırılabilir bir zaman diliminde gözlenen doğal iklim değişikliğine ek olarak, doğrudan veya dolaylı olarak küresel atmosferin bileşimini bozan insan etkinlikleri sonucunda iklimde oluşan değişiklik” şeklinde ifade edilmiştir. (UNFCCC, 1992). Hava sıcaklığında yaşanan artış, buzulların buna bağlı olarak erimesi, sıcaklık artışı sonucunda kuraklık ve çölleşmenin yükselmesi, karbondioksit oranındaki artış, fırtınaların artması gibi sonuçlar ve etkilerle insanlar iklim değişikliği gerçeği ile yüzleşmiştir.

İklim değişikliğinin ekonomik, ekolojik, sosyolojik olarak kaçınılmaz sonuçları olacaktır. Dünyanın bir kesimi kuraklıkla ve salgın hastalıklarla mücadele ederken bir kesimi de seller ve fırtınalarla mücadele etmek zorunda kalacaktır. İklim değişikliğinin bilinen en önemli faktörü şüphesiz insan aktiviteleridir.

İklim değışikliyle mücadelede, düşük karbonlu ekonomiye küresel düzeyde geçilmesi hususu, insanların yaşam biçimlerini, üretim ve imalat yöntemlerini değıştirecek köklü dönüşümler öngörmektedir. Bu nedenle iklim değışimi ile mücadele, sadece çevre problemi olarak algılanmamalıdır. Gerçekte, bu mücadele ülkelerin izleyeceği büyüme stratejilerini, enerji politikalarını, sağlık ve tarımla ilgili politikalarını, su kaynaklarının kullanımını, gıda güvenliğini, düşük karbonlu ekonomiye geçiş ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerini direkt etkileyebilecek ve bunların geliştirilmesinde belirleyici olacaktır. Bu bağlamda her ülke küresel iklim değışikliği krizine karşı birtakım önlemler alarak mücadele etmeye çalışmaktadır.

3. Küresel İklim Değışikliği Krizine Karşı Almanya'da Mücadele

Almanya gelişmiş bir sosyal piyasa ekonomisine sahiptir ve bu gelişmiş ülke 21. yüzyılı çevre yılı olarak kabul etmiştir (URL-1, 2021). İklim değışikliğine karşı hükümetin belirgin politikaları mevcuttur ve bu bakımdan iklim değışikliği için mücadele kapsamında bütçeler ayırmaktadır. Almanya, enerjinin tasarruflu kullanımını sağlamak için teşvikler sunmaktadır. Ayrıca uluslararası girişimlere de destek olmaktadır. Bu bağlamda 1995 yılında Almanya karbondioksit salımını 2005 yılına kadar %25 oranında düşüreceğini açıklamıştır. 1999 senesinde Kyoto Protokolü'ne %21 indirim sözü vermiştir (Cömert vd., 2015). Almanya, yurttaşlarında çevre bilinci oluşturmayı sağlamak için "kirleten öder" gibi politikalar yürütmektedir veya işletmelere kullanılan ambalajların geri toplanmasını sağlamak gibi yükümlülüklerde sunmaktadır. Aynı zamanda çeşitli atıkların iade edilmesini aşılacak ve atık kirliliğini önlemek için geri verilen bazı atıklar karşılığında para ödenmektedir. Bu da tüketicilerde bilinç sağlamakta olup genel anlamda aile içinde çocukluktan başlayan çevre duyarlılığı gelişimini ve farkındalığını sağlamaktadır. Böylece atık kirliliğine bağlı kirlilik önlenmekte ve atıkların tekrardan üretim sürecine kazandırılması sağlanmaktadır. Ayrıca geri dönüşüm sektöründe çalışan insanlar için istihdam da artarak devam etmektedir.

1991 senesinde üreticinin sorumluluğu Ambalaj Yönetmeliği çerçevesinde bu anlayışın temeli belirlenmiştir. 1995 yılında Kapalı Madde Döngüsü ve Atık Yönetimi Kanunu bu politikaları kapsamlı şekilde güncellemiştir. 2012 yılında da Döngüsel Ekonomi Kanunu'na dönüştürülen kanuna göre, üretici sorumluluğuna ilişkin yasal olarak bağlayıcı tedbirler bulunmaktadır. Araçlar, elektrikli ve elektronik cihazlar, piller ve yağ için üreticinin sorumluluğu düzenlenmiştir. 2005 Atık Biriktirme Yönetmeliği ile yakma veya mekanik-biyolojik arıtma tesislerinde atıklar (evsel çöplere benzer evsel atıklar ve ticari atıklar gibi) için iklime zarar veren depolama gazı ve kirliliği oluşturan engellenen kalıcı adımlar atılmıştır. Almanya, toprağın, havanın, suyun ve en başta da insan sağlığının korunması için olumlu ve modern dairesel bir ekosistem geliştirmiştir. İklimde zarar veren sera gazı emisyonları, özellikle de atık depolama gazının ana bileşeni olan metan gazını azaltmıştır. İstihdam

açısından durumu değerlendirdiğimiz zaman 250.000'den fazla kişi, 70 milyar avro gelir elde eden ekonomik bir sektör olan atık yönetiminde istihdam edilmektedir. Almanya 15.000'den fazla atık arıtma tesisine sahiptir (URL-2, 2022).

Atık yönetmeliği: Almanya üretici sorumluluğunu oluşturmayı amaçlamaktadır (URL-3, 2016). Bu nedenle çevreye duyarlı ve etkin atık önlemeyi ve üretim aşamasında geri kazanım ön koşullarının hazır olması gerektiğini savunmaktadır. Üreticiler ve dağıtıcılar, ürünlerinin ve mallarının hem üretiminde hem de sonraki kullanımlarında atık oluşumunu azaltacak; artık maddelerin çevreye zarar vermeyecek şekilde geri kazanılmasına veya bertaraf edilmesine olanak verecek halde tasarlamak istemektedir. Bu kapsamda Ambalaj Yönetmeliği 1991 yılında belirlenmiş ve üretici sorumluluğu oluşturulmuştur. Bu yönetmelik kullanımdan sonra ambalajın geri alınmasını içermektedir. 1996 yılında Kapalı Madde Döngüsü ve Atık Yönetimi Yasası bu politikaların kapsamını genişletmiş, 2012 yılında Döngüsel Ekonomi Yasasına dönüştürülen yasaya göre, üretici sorumluluğu yasal olarak bağlayıcı önlemlerle beraber üreticiler ve distribütörlerin gönüllü taahhütleri yoluyla da uygulanabilmektedir. Atık yönetiminde bir başka kilometre taşı da atık bertaraf alanlarında iklime zarar veren çöp gazı ve kirli sızıntıyı engelleyen adım olan 2001 yılında Atık Biriktirme Yönetmeliği'nin ve 2009 yılında Düzenli Depolama Yönetmeliği'nin dâhil edilmesidir.

Ehmer ve Heymann (2008) tarafından yapılan bir puanlama modeline göre 2030'da iklim değişikliğinin kazananları arasında Almanya yer alırken, Türkiye kaybedenler arasında yer almıştır. 1990'dan 2019'a kadar Almanya'da kişi başına düşen karbondioksit (CO₂) emisyonlarının gelişimi (ton olarak) azalan bir seyir izlemiştir (URL-4, 2021). Almanya'da kişi başına düşen sera gazı emisyonu 2019 yılında 7,9 ton olarak hesaplanmıştır. Böylece 1990 yılına göre 4,6 ton, 2018 yılına göre ise 0,6 ton oranında bir azalış olduğu görülmüştür. Bu verilere göre Almanya iklim değişikliği ile mücadelede belirlediği hedefler doğrultusunda olumlu yönde yol olmaktadır. Almanya iklim politikalarının temel amacı 2030 yılına kadar sera gazı emisyonlarını en az %55 oranında düşürmektir (URL-5, 2020).

Almanya, 2020 yılında düzenlenen İklim Zirvesinde 2038'e kadar kömürlü termik santralleri kapatma planını yenilemiş ve Kömür Sonrası Enerji Küresel İttifakı'na katılacağını açıklamıştır. Bu şekilde söz konusu ittifaka katılan ülke sayısı 91'e yükselmiştir. Avrupa Birliği'nin en büyük ekonomisi ve dünya sera gazı salınımının %2'sinden sorumlu olan Almanya, sanayi, ulaşım, ev, enerji ve atık alanlarında çevre dostu yatırımlara ağırlık vermeyi planlamaktadır. Çevreyi kirletmeyen elektrikli araçlara ve şarj altyapısına yönelik düzenlemeler gündemlerindedir. Çevre dostu binalar, alternatif kargoyla toplu taşıma ulaşımını teşvik etmektedir (URL-6, 2020).

Enerji Geçişi (Energiewende): Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesine 197 taraf, küresel ısınmaya mücadele etmek için imza atmıştır. Anlaşma, küresel ısınmanın 2 santigrat derecenin çok altına düşürülmesi gerektiğini, ancak 1,5 santigrat derecenin altına düşürülmesini şart koşturmaktadır. Enerji geçişi terimi, enerji arzının fosil yakıtlardan ve nükleer enerjiden yenilenebilir enerjilere dönüştürülmesini tanımlar. Almanya'daki enerji geçişinin amacı, 2045 yılına kadar esas olarak rüzgâr ve hidroelektrik, güneş enerjisi, jeotermal enerji veya yenilenebilir hammaddeler gibi yenilenebilir kaynaklardan enerji elde etmektir. Enerji geçişinin ikinci ayağı, enerjinin ekonomik ve verimli kullanımı yoluyla enerji tüketiminin azaltılmasıdır. Avrupa Birliği (AB), Avrupa enerji geçişi için ortak bir hedef belirledi. Bu hedefe göre; güneş, rüzgâr, su ve biyokütle, 2030 yılına kadar AB'deki elektrik gereksinimlerinin %40'ını karşılamalıdır. Bu amaçla, Federal Hükümet, 2050 yılına kadar büyük ölçüde sera gazından etkilenmeme gibi uzun vadeli bir hedefle Almanya için İklim Koruma Planı 2050 planını kabul etmiştir. Bu hedef, 2019'daki Federal İklim Koruma Yasası'nda yasal olarak yer aldı ve 2030 iklim koruma programındaki önlemlerle desteklenmiştir. Aynı zamanda, en geç 2038 yılına kadar kömürün aşamalı olarak kaldırılmasına karar verilmiştir (URL-7, 2021).

Enerji geçişinin temel amacı, enerji politikalarını, fosil yakıt ve yenilenebilir enerji ve enerji verimliliğine dayalı düşük karbonlu bir sisteme çevirebilmektir. Almanya, bu politikada dört temel nokta üzerinde durmaktadır:

- 2022 yılına kadar nükleer santralleri kapatmak
- İklim değişikliği ile mücadele etmek
- Enerji güvenliğini arttırmak
- Rekabet ve büyümeyi hedefleyerek sanayi politikalarını iyileştirmek (Şahin, 2018).

Almanya iklim değişikliği politikalarında Ekolojik Vergi Reformu (Ecological Tax Reform) ile alternatif çözümler geliştirmiştir. Bu reformla enerjiyi efektif kullanmak için vergileri diğer ürünlere koyarak, sosyal sigortalarda azalılar yoluna gidilmiştir. Bu şekilde daha çok iş imkânı oluşurken enerji verimliliği de yükselmiştir. 2020'de çevre ile ilgili vergilerden elde edilen gelir 57,1 milyar avroya ulaştı. Enerji vergisi en büyük paya sahip olurken, bunu motorlu taşıtlar vergisi ve elektrik vergisi izlemiştir. 1999'da ekolojik vergi reformunun başlatılmasıyla, Almanya'da çevreyle ilgili vergilerden elde edilen gelir önemli ölçüde artmıştır. Vergi gelirinin bir kısmı emeklilik katkı paylarını azaltmak ve yenilenebilir enerjileri ve enerji verimliliğini teşvik etmek için kullanılmıştır (URL-8, 2021).

Almanya plastikten yapılmış tek kullanımlık plastik malzemelerin üretimini 2020 yılı itibarıyla yasaklamıştır. Fedaral Çevre Ajansı verilerine göre, Almanya'da 2019 yılında 805 ton sera gazı salınmıştır. 2018 yılında 858 ton sera gazı salınımı olduğu ve geçen yıla göre 2019

yılında yaklaşık 54 milyon ton veya %6,3 daha az salınım yapılmıştır (BMU, 2020).

2008 yılında Federal Çevre Bakanlığı tarafından Ulusal İklim Koruma Girişiminin (NKI) başlatılmasından bu yana, 2020 yılı sonuna kadar yaklaşık 1,22 milyar avroluk fon hacmine sahip 35.900'den fazla proje hayata geçirilmiştir. Bu projeler toplam 4 milyar avronun üzerinde yatırımı tetiklemiştir. Bir avroluk fonla, iklim koruması için üç kattan fazla fon seferber edilmiştir. Bu süreçte, yatırım projelerinin teşviki yoluyla toplam 13,9 milyon ton CO2 eşdeğeri (eylem süresi boyunca net) sera gazı emisyonlarında azalma sağlandı ve sağlanmaya devam etmektedir (URL-9, 2022).

Almanya'da yenilenebilir enerji kaynakları 2018 senesinde elektrik üretiminin %40,4'ünü oluşturmuştur. Almanya 2021 yılından itibaren uygulanacak karbon fiyatlarının arttırılması konusunda uzlaşa sağlamıştır. Alman medyasındaki haberlere göre ton başına karbondioksit fiyatları için başlangıç 25 avro olacaktır. Kirletme bedelini tüketiciler değil, piyasaya sunan işletmeler ödeyecektir. Buradan da yine işletmelerin iklim değişikli krizine karşı mücadeleye katılımının önemli olduğu anlaşılmaktadır. 2026 yılında ise mazotla çalışan ısınma sistemlerinin döşenmesinin yasaklanması ve mazotla çalışan eski ısınma sistemlerini değiştirenlerin masraflarının %41 kadarının sübvansede edilmesi planlanmaktadır (URL-10, 2020).

Johann Henrich von Thünen Enstitüsü'nün 2015 yılında yaptıkları araştırma ile perakendecilerin yılda 500 bin ton gıdayı çöpe attığını tespit etmişlerdir. Bu duruma dikkat çekmek için üniversite öğrencileri süpermarket çöp konteynırlarından yiyeceklerini temin etmişlerdir (Brestle, 2021).

2017 yılında toplam emisyon verilerinde %38,6 ile enerji, %22,7 ile trafik ve %17,1 ile konut sektörü en yüksek paya sahiptir. Ayrıca karbondioksit emisyon salınımı toplamda 907 milyon tondur. 2018 yılındaki Avrupa Çevre Ajansı'nın Hava Kalitesi Raporu'na göre Almanya, toplam nüfusunun 0,08'ini partikül maddelere bağlı ölümlerde kaybederek AB ülkeleri arasında ilk sırada yer almıştır (62 bin 300 kişi).

Copernikus İklim Değişikliği Servisi'nin verilerine göre ve Ren Seyrüsefer Merkez Komisyonu (CCNR) açıklamaları doğrultusunda, iklim değişikliğinden kaynaklı su seviyelerinde görülen düşüşlerden bir örnek olan Ren Nehrinin su seviyesinin düşmesiyle beraber endüstriyel faaliyetlerin ve taşımacılığının etkilendiği bu bağlamda Almanya'nın taşımacılık sektörünün 2,4 milyar avro kayba uğradığı belirtilmiştir (URL-11, 2020).

2019 yılında New York'ta düzenlenen BM İklim Zirvesinde konuşan Almanya Başbakanı Angela Merkel Almanya'nın iklim değişikliği konusunda ulusal ve uluslararası düzeydeki sorumluluğunun farkında olarak iklim koruması için 1,5 milyar avroyu Yeşil İklim Fonu'na

yatacaklarını açıklamıştır. Almanya Başbakanı Angela Merkel, İngiltere Başbakanı Boris Johnson, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Antoni Guterres ve Çin Devlet Başkanı Elçisi Huang Runqiu çevrimiçi katılımlarıyla Berlin’de gerçekleştirilen 2020 yılında gerçekleşen Petersburg Diyalogu’nda salgın sonrası ekonomik iyileşme paketlerinin emisyon salınımını arttırmaması gerektiği belirtmişlerdir (URL-12, 2019).

Almanya, endüstri politikalarıyla iklim politikasını birleştirmek için dünyada kilit çözüm inovatif elektirifikasyon teknolojilerini yani yenilenebilir enerjinin trafik, bina ve endüstri sektörleriyle bu sektörlerin birleşmesinin dijitalizasyonu sağlamak için çalışmaktadır. Bunları; endüstri süreçleri için elektrikli otomobiller, ısı pompaları, elektrikli fırın ve kalorifer dışında hidrojen ve sentetik yakıtları da kapsamaktadır. İklimde zararsız hale getirmeye yönelik küresel dönüşümde; ekonomik fırsatlar, yeni satış pazarları özellikle doğayı korumaya çalışan iklim dostu ülkeler ve firmalar için gelişecektir (Berg, 2020).

Almanya, yeni yasa ile ışık kirliliğine ve pestisit kullanımına yeni kurallar getirirken glifosat kullanımını da 2023 yılında yasaklayacağını duyurmuştur. Almanya Federal Çevre Bakanı Svenja Schulze, “Böcekler olmadan insanlar yaşayamaz. Böcekler olmasa sadece meyvelerin tozlaşması için akıl almaz paralar harcanmak zorunda. Sadece bu bile böcek ölümlerini engellemenin hepimizin çıkarına olduğunu ortaya çıkarıyor. Bu nedenle, bugün aldığımız kararlar böcekler için yaşam alanlarımız ile ekolojik sistemin geleceği için güzel bir gelişme” açıklamasında bulunmuştur (Topçu, 2021a).

Küresel düzeyde çalışma yürüten büyük Alman şirketleri; gelecekte insan hakları, çocuk işçiliği, doğal afetler ve iklim koruma konusunda daha çok sorumluluk yükleyecek olan Tedarik Zinciri Yasası üzerinde Almanya’daki hükümet ortakları ile anlaşmışlardır. Bu yasanın 1 Ocak 2023’ten itibaren kademeli olarak yürürlüğe gireceği duyurulmuştur (Topçu, 2021b).

Almanya ülkesinde üç örnek olan Birkenfeld Çevre Kampüsü, Lüneburg Leuphana Üniversitesi, Eberswalde Sürdürülebilir Kalkınma Yüksekokulu; sürdürülebilir kalkınmayı odak noktası haline getiren ekolojik elektirik enerjisi, kafeteryada geri dönüşümlü bardaklar kullanarak anabilim dalı olarak çevre teknonolojisi ile iklim korumasına destek olmaya çalışmaktadır (URL-13, 2021).

Medya ajansı GroupM 2019 yılındaki araştırmasına göre; Almanların yarısından fazlası için sürdürülebilirlik için ürün fiyatlarının daha yüksek olması tüketimin önünde bir engel teşkil etmektedir. Çalışmaya katılan %43’lük bir kesim ürünlerin üzerinde doğa dostu olarak yeterince işaretlemenin olmadığını düşünmekte ve %46’lık kesim ise yeterince doğa dostu ürünün olmadığını düşünmektedir. Buradan yeşil pazarlama için doğru fiyatlamının önemi bir kez daha anlaşılmaktadır. Ayrıca yeterli

düzeyde yeşil işletmecilik anlayışının gelişmediği de ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmaya katılan 16-29 yaş grubundaki genç tüketicilerin sürdürülebilirlik hakkında daha çok bilgilendirilmek istedikleri sonucuna varılmıştır. Almanlar özellikle gıda maddelerinde yer alan sürdürülebilirlik bilgilerine dikkat etmekte, katılımcıların %69,8'lik kesim organik veya asil ticaret damgasına bakmaktadır (URL-14).

Deutsche Bahn ticaret firması, Otto Group, enerji tedarikçisi EnBW, spor eşya üreticisi Puma gibi büyük firmaların katılımıyla “Stiftung 2° Vakfı” kurulmuş ve bu firmalar, geleceğin ticaret modelinin iklim değişikliğe ile mücadelede birlikte hareket edilmesine bağlı olduğunu belirtmişlerdir (Göbel, 2021).

Bir sanayi işletmesi olan Wilo, iklim koruma konusunda Avrupa'daki en büyük ödülü olan “Alman Sürdürülebilirlik Ödülü”ne geliştirdiği çözümlerle sahip olmuştur. Wilo CEO'su Oliver Hermes sürdürülebilirliği kurumsal stratejisinin parçası olduğunu; ürünleri, sistemleri ve çözümleri ile dünyanın her yerinde insanlara akıllı ve verimli olan iklim dostu şekilde su sağlamayı ve 2025 yılına gelindiğinde ise 100 milyon insanın temiz suya erişimine katkı sağlamak için çalıştıklarını belirtmiştir (Kumtepe, 2021).

İklim krizi ile geniş kapsamlı mücadelenin, her kesimin birlikte hareket etmesine bağlı olduğu görülmektedir. Bu bakımdan her ülke bu doğrultuda halkını bilinçlendirmek için kamu spotları yayınlamaktadır. Bu çalışmada Almanya'nın kamu spotu aşağıda ayrıntılı bir şekilde analiz edilecektir.

4. Uygulama

4.1. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Günümüzde toplumlar, görsel, dilsel ve işitsel öğelerden yoğun bir şekilde etkilenmektedirler. Tüketicuyu bilinçlendirme amacıyla hazırlanan reklamlardan biri olan kamu spotları, onların hayatını etkilemekte ve bu nedenle araştırma konusu olarak güncelliğini korumaktadır. Önemli iletişim biçimlerinden olan reklam hem üretici firma için hem tüketici için vazgeçilmez bir olgu haline gelmiştir. Hedef kitlelerin düşünce yapısını ve davranış biçimini etkilemekte ve yönlendirmektedir. Bu da işletmelerin tüketiciyi doğru okuması ve işletme ortaklarından biri olan devletin işletmeden neler beklediğini anlamak açısından önem arz etmektedir. Küresel iklim değişikliği krizi ile mücadeleye önem veren devletler, işletmeleri yeşil işletme olmaya zorlamaktadır.

Bu çalışma ile günümüzde en çok tartışılan ve çözüm üretilmeye çalışılan küresel iklim değişikliği kriziyle mücadelede kamu spotlarının etkilerine dikkat çekmek istenmiştir. Kamu spotları aracılığıyla işletmeler, bu mücadeleye katılım sağlamak amacıyla geleneksel, kültürel, rasyonel temaları kullanmakta ve etkili olmaktadır. Bu varsayımdan hareketle söz konusu Almanya'nın kamu spotlarında iklim değişikliği ile mücadele

çalışmalarının dini, kültürel, ekonomik unsurlarla nasıl ve ne şekilde anlatıldığını ortaya koymak temel amaçtır. Araştırmanın temel amacı doğrultusunda bu çalışma kapsamında şu sorulara cevap aranacaktır:

Bu amaçlar kapsamında çalışma iklim değişikliği ile mücadele kamu spotu;

- göstergebilimsel açıdan ne ifade etmektedir?
- hangi unsurları vurgulamaktadır?
- hangi mesajları vermektedir?
- görsel ve işitsel öğeleri ile korku pazarlaması arasındaki bağlantı nedir?
- hangi işletme sektörlerine vurgu yapılmaktadır?
- ile yeşil işletmecilik anlayışında alınması gereken mesajlar nedir?
- aracılığıyla işletme sürdürülebilirliği adına görülen mesajlar nedir?
- işletmelere sosyal sorumluluk kapsamında hangi mesajları vermektedir?
- orta ve uzun vadede işletme yöneticilerine verdiği mesaj nedir?
- rekabet avantajı ve pazar payını korumak için işletme yöneticileri ne yapmalı?
- ile işletme ortakları devlet ve tüketiciler, işletmelerden ne beklemektedir? şeklinde pek çok soru oluşturulmuş cevap aranmıştır.

Araştırmada konusu kamu spotu analizlerinde göstergebilimsel yöntemin seçilme nedenleri; hedef kitlenin sosyal ve psikolojik alt yapısına göre düzenlenmeleri, simgesel bir dil kullanılması ve çağdaş mitlerin yer alması sonucunda çağdaş dünyada anlam belirleme biçimleri üzerinde önemli bilgiler aktarmaları ve bunların ortaya çıkarılmalarıdır. Bu verilere göre yeşil işletmecilik anlayışının günümüz ile gelecekteki durumu, tüketicilerin ve devletin beklentisine göre yorumlanmaya çalışılmıştır.

İşletmecilik literatüründe bu kapsamda ve bu yöntemle yapılan herhangi bir çalışmaya rastlanılmamış olması bu çalışmayı özgün kılmaktadır. Çalışma hem yeşil işletmecilik hem de araştırma metodolojisi açısından öncü çalışmalardan biri niteliğinde olup ileride yapılacak araştırmalara kaynak oluşturması bakımından önem arz etmektedir.

4.2. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmanın en büyük sınırlılığı; sadece bir ülkenin ve bir resmi kurumunun yayımladığı tek bir kamu spotunu incelemesidir. Bu doğrultuda sonuçları genelleylemek mümkün değildir. Ayrıca çalışma, kamu spotlarının insanların nasıl algıladıklarını kapsamamaktadır. Bu nedenle izleyici üzerindeki etkileri hakkında bilgi üretilmemiştir.

4.3. Araştırma Yöntemi

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden göstergebilimsel yöntem kullanılmıştır. Bu bağlamda “İklim koruması: İklim Koruması Sadece Birlikte Mümkündür” kamu spotundaki 27 kare tek tek sınıflandırılarak çözümlendirilmiştir.

Göstergebilim'in odak noktası göstergedir. Temel dikkatin göstergeye yönelen, uğraşı biçimlerinin incelenmesine göstergebilim denilmektedir (Fiske, 1990/2003). Göstergebilim, göstergelerin altında yatan anlamları inceleyen bilim dalıdır. Göstergebilimsel analizin hedefi her türden strüktürel etkinliğin ve gözlemlenebilen bulgunun bir şemasını yaratmaya yönelik tasarıya uygun, dizgelerinin mekanizmasını belirleyerek ortaya çıkartmaktır (Barthes, 1993). Göstergebilimsel analiz yapılırken pek çok değişken bir arada değerlendirilir ve çözümlemede doğrudan veya dolaylı olarak sunulan mesajların açığa çıkarılma, anlamlandırılma amacı vardır. Göstergebilim metodu, çok eskilere dayanıyor olmasına rağmen 20. yüzyılın ortalarından itibaren kendisini göstermeye başlamıştır. Sosyal bilimler alanında yer alan çok sayıda bilimsel alan göstergebilim teorisinden ve metodundan oluşan veriler ve analizlerden faydalanmaktadır (Güneş, 2012). Göstergebilim ilkeleri Barthes tarafından dört başlıkta incelenmektedir (Kum, 2022).

Barthes, Fransız göstergebilim ekolünün önemli temsilcilerinden olmuştur. Dünyadaki bütün nesnelere göstergebilimsel çalışmaların araştırma nesnesi olarak belirlenebileceğini ileri süren Barthes'in göstergebilim yöntemi çerçevesinde sinemadan yazınsal metinlere, mitlerden kültürel unsurlara pek çok gösterge incelenebilmektedir. Barthes bir anlatıdaki göstergelerin alıcıların kültürel ve kişisel deneyimleriyle bağlantısını irdeleyen iki anlamlandırma düzeni belirlemiştir. Anlamlandırma dizgeleri, bir anlatım düzlemi (gösteren) ile bir içerik düzleminden (gösterilen) oluşmaktadır (Barış, 2022).

Çalışmada çözümleme yapılabilmesi için kültürel farklılıkları da gösteren Barthes'ın modeli temel alınmıştır. Böylelikle görsellerin; gösteren ve gösterilen ilişkisi, düzenleme ve yananlam boyutlarıyla irdelenmesi mümkündür. Zıtlıkları tespit etmek için Barthes modelini desteklemek amacıyla dizisel çözümleme yapılmıştır.

Göstergebilimsel analiz; gösterge, gösteren ve gösterilen arasındaki ilişkiyi sistematik olarak irdelenmektedir. İletişimde, göstergeler yoluyla kaynaktan oluşturulan mesajın ortaya çıkarılması amaçlanır. Göstergebilim, metnin veyahut görüntünün herkes tarafından bilinen ve görünen anlamın dışında, daha detaya inerek o metnin veyahut görüntünün altında olan anlamların ortaya çıkarılmasını sağlamaktadır (Geray, 2014). Göstergebilimde iletişim dışında kullanılan her türlü araç; sözcükler, görüntüler, sesler, trafik işaretleri, müzik, gibi pek çok aracının incelenmesini sağlamaktadır. Göstergebilimde okurlar kendi bilgi ve tecrübelerine göre metne anlamlar yüklemektedir.

5. Araştırma Analiz ve Bulguları

Bu bölümde örnek kamu spotu nitel araştırma yöntemleri arasında yer alan göstergebilimsel analiz metodu ile incelenmiştir. Kamu spotunun görsel, dilsel ve işitsel göstergelerinin anlamı, görüntüsel anlamı, genel gösterenleri ile birlikte göstergelerin çözümlenmesine ve reklamlardaki ikili karşıtlıklara yer verilmektedir. Metin içindeki göstergeler diziler

veya dizimler ile örgütlenmektedir; karşıtlıklar/zıtlıklar yan anlamsal örgütlenmeyi göstermektedir. Bu bağlamda dizisel özümleme aracılığıyla kamu spotlarının derinlikli ve soyut yapısı ortaya çıkmakta kültürel ile ideolojik çerçevesi, dizisel çözümleme aracılığıyla yapılan anlam ayrıştırmasında belirginleşmektedir.

5.1. Der Klimaschutzplan: Klimaschutz Geht Nur Gemeinsam (İklim Koruması: İklim Koruması Sadece Birlikte Mümkündür) Kamu Spotu Filminin İncelenmesi

Federal Almanya Çevre, Doğa Koruma ve Nükleer Güvenlik Bakanlığı orijinal adıyla “Bundesministerium für Umwelt, Naturschutz und nukleare Sicherheit” kısa adıyla BMU, Çernobil felaketinden sonra tepki olarak 6 Haziran 1986 tarihinde kurulmuştur. O tarihteki federal hükümet, yeni çevresel zorluklarla daha etkin mücadele için çevre otoritelerini tek bakanlık altında birleştirmiştir (URL-15, 2020). Çevre koruması ve sürdürülebilirlik için çevre koruma, orman, su kaynakları koruma, atık yönetmeliği, hava kirliliği, gürültü azaltma, radyasyondan koruma, nükleer enerji, endüstriyel tesislerde acil durumlarda koruma, iklim koruma ve güvenlik, kimyasal güvenlik de dahil olarak çok kapsamlı faaliyetler yürüten bir bakanlıktır.

2018 yılında yayınlanan kamu spotu 2 dakika 46 saniye sürmektedir. Kamu spotu filminde iklim mücadelesi ve birliktelik kavramları bütünselleşmektedir.

5.2. Der Klimaschutzplan: Klimaschutz Geht Nur Gemeinsam (İklim.koruması: İklim Koruması Sadece Birlikte Mümkündür) Kamu Spotu Filminin Örüntüsel Anlatımı ve Genel Gösterenleri

Kamu spotundaki göstergeler her bir saniye için soldan sağa doğru olacak şekilde sahneler halinde tek tek sıralanmıştır. Şekil 1.'de İklim koruması: İklim koruması sadece birlikte mümkündür kamu spotundan kesitler verilmiştir.

Sahne “DER KLIMASCHUTZPLAN klimaschutz geht nur gemeinsam” metin unsuru bulunmaktadır. Kuş cıvıltıları eşliğinde duyulan (işitsel gösterge) hafif müzikle beraber mavi ve pembe renk tonlarında iki kelebek uçmakta ve pembe tonlarında bir çiçek gelişmektedir. Arka planda gri renk tonlarında üç adet rüzgâr türbini çalışmaktadır.

Sonraki sahnede mavi renk tonlarında şekilsel olarak Almanya haritası gösterilmekteyken mavi kelebek sola doğru, pembe kelebek sağa doğru uçmaktadır. Dış ses “Almanya, Paris Dünya İklim Anlaşması'nı imzalamıştır.” derken haritanın üzerinde soldan sağa doğru; kırmızı, açık kırmızı, sarı ve yeşil renk tonlarına sahip sağ yöne ilerleyen oka sahip bir doğru görülmektedir. Sonraki sahnede okun kırmızı bölümünde 2018 yazısı gelirken üzerinde gri bir bulut içerisinde CO2 yazısı belirirken dış ses “Almanya böylece iklim değişikliğini sınırlamak için anlaşmaya taraf olmuştur.” derken okun altındaysa zararlı gaz salınımını gösteren araba,

fabrika, otobüs, tarım aracı, bina göstergeleri görülmektedir. Okun yeşil bölmesindeyse 2050 yılı yazılmaktadır.

38

Şekil 1. İklim koruması: İklim koruması sadece birlikte mümkündür kamu spotundan kesitler (Kaynak: Bundesministerium für Umwelt, Naturschutz und nukleare Sicherheit, (BMU), 2018)

Sahnenin devamında 2018 yazısının üstündeki, içinde CO2 yazan gri bulut küçülerek 2050 yılına doğru küçülerek ilerlemekte ve dış ses "Bu Almanya'nın 2050 yılına kadar çevreye zararlı enerjileri kullanmayacağı anlamına geliyor." demektedir. 2050 yılı yazısının üstünde küçük boyutta bulutta CO2 yazısı, altındaysa rüzgâr enerjisini gösteren rüzgâr tribünü, sağlıklı tarımı gösteren tarım aracı gelmektedir. Güneş enerjisi kullanımını gösteren güneş enerjisi paneli kurulu bina, elektrikli araç

sahnede oluşurken dış ses: “Bu hepimiz için büyük ve hırslı bir görev olmalıdır” derken gri renk tonunda Almanya haritası şekli üzerinde koyu renkli bir soru işareti oluşmaktadır. Dış ses “Bunu hep beraber nasıl başarabiliriz?” sorusunu sormaktadır. Sahnede harita şeklinin üstünde her kesimden insanı sembolize eden; elinde tarım aleti olan bir çiftçi, siyahi bir kadın, kırmızı tişörtlü tekerlekli sandalyeli bir genç, bıyıklı takım elbiseli bir erkek, gri takım elbiseli ve elinde iş çantası olan gözlüklü bir kadın, şapkalı siyahi bir çocuk, mavi tonlarında giysili başörtülü bir kadın, ak saçlı ve sakallı açık renk tonlarında bir eli cebinde bir adam, ağzında düdük olan kasketli bir erkek soldan sağa doğru sıralanmaktadır. Dış ses “Nasıl bütün ülke vatandaşlarının ilgisini, iyi yönde düşünmelerini sağlayabiliriz?” sorusunu sormaktadır.

Bir sonraki görselde zemin yeşil renk olmaktadır. Önceki sahnede yer alan kişilerin üstlerinde koyu mavi renk dolgulu doğrunun içerisinde beyaz renkte büyük harflerle “KLIMASCHUTZPLAN” yazısı görülmektedir. Dış ses “İşte bu yüzden 2050’ye kadar iklim koruma planı geliştirildi” ifadesini kullanmaktadır.

Ardından sahnede yine önceki sahnedeki insanların arkasında; gri renkte ağaçlar ve rüzgâr türbinleri, elektrikle şarj olan bir araç, iki adet çevre dostu bina yine yeşil zemin ile görülmektedir. Dış ses “Böylesine büyük bir sosyal projeyi şekillendirmek için Çevre Bakanlığı sorumluluk alıyor” demektedir. Gelen sonraki sahnede sağ üst köşede mavi renk dolgulu bir dairenin içinde gri tonlarında Almanya haritası şekli, vardır. Önceki sahnede gösterilen insanların bir araya toplandığı ve önlerinde “Juni 2015 bis marz 2016” yazan bir takvim varken dış ses “Federal eyalet belediyeleri, dernekleri, vatandaşları bilime davet etti.” demektedir. Gösterilenlerin üst kısmında yeşil dolgulu bir daire şeklinin içinde yarısı siyah yarısı beyaz dolgulu küçük üç ev; ev şekillerinin hemen yanındaki dairede sarı renk dolgulu ve içinde önde kadın arkada iki erkek şekli gösterilmiştir. Sonra sağ taraftan çizgili beyaz kâğıtlar ekrana gelip en üste üzerinde “MaBnahmen-Vorschläge” yazısı yazan kâğıt eklenmektedir.

Diğer sahnede sağ üstte turuncu dolgulu bir dairede kürsüde konuşan bir erkek, sağ üst köşede yeşil dolgulu bir dairede önde bir kadın arkada iki erkek, sol altta açık yeşil dolgulu bir daire içinde bir mikroskop, sağ alt köşede sarı dolgulu daire içinde madeni para şekli dört parça yap-bozdan (puzzle) oluşan gri tonlarındaki şekil oluşur. Dış ses “Ve bu önlemleri korumaya davet etti.” demektedir.

Sonraki sahnede beyaz bir zeminde üst ortada beyaz renk büyük harflerle “BMU” yazısı altında soldan sağa doğru sırasıyla yeşil dolgulu daire yel değirmeni, mavi dolgulu dairede fabrika, turuncu dolgulu dairede bina, yeşil dolgulu dairede otobüs, sarı dolgulu dairede buğday başakları varken dış ses “Önerilen bu önlemlerden biri, iklim koruma planının geliştirilmesinde bir yapı taşıdır. İklim koruma planının geliştirilmesindeki bir bileşen iklime duyarlı olmayan bir toplumdaki

geçştir. Enerji sektörü, sanayi inşaat sektörü, ulaşım sektörü ve tarım gibi enerji endüstrisinin çok farklı alanları üzerinde bir etkiye sahiptir.” demektedir.

Sonraki sahnede koyu gri dolgulu dairelerin içinde soldan sağa doğru sırayla BMWI, BMI, BMVI, BMEL yazıları görülmektedir. Yazılar aralarındaki ilişkiyi gösterecek şekilde ok işaretleri ile bağlantı ifade edilmiştir. Sonraki sahnede açık gri renk tonunda elips şeklinde bir masada üç kadın ve iki erkek oturmaktadır. Sol baştan sırayla mavi tonlarında giyimli saçları toplu bir kadın, sarı üst giyimli saçları açık bir kadın, gri ceketli kırmızı kravatlı ve gözlüklü bir erkek, koyu ceketli beyaz gömleklili bir erkek ve son olarak koyu gri tonlarında üst giyinmiş gözlüklü bir kadın vardır. Arka planda koyu sarı tonlarında bir şerit, şeridin üstünde koyu lacivert dolgulu şekillerin içinde büyük harflerle soldan sırayla BMWİ, BMI, BMU ve BMEL yazmaktadır. Dış ses “Çevre Bakanlığı’na ek olarak, bu alanlardan federal düzeyde çeşitli bakanlıklar da sorumludur: Ekonomi Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Ulaştırma Bakanlığı ve Tarım Bakanlığı.” demektedirken konuşma sesleriyle beraber sahneye koyu sarı şeridin üstünde uyumlu olarak iki ağaç ve iki çalı ve arkasında gri tonlarında bir bina eklenmektedir. Koyu gri binanın yanına iki bina ve dört tane ağaç, sağ köşeye bir sokak lambası eklenmektedir. Ardından masada oturan kişilerin baş hizasında açık mavi düşünce baloncuklarının içinde soldan sağa doğru sırayla ünlem, soru işareti, soru işareti, üç nokta, soru işareti sembolleri yer alır. Dış ses “ki bir hedef yolunda anlaşmazlık durumunda taviz vermek gerekir.” der ve sahnede baloncuklarının içinde herkesin anlaştığını belirten büyük harflerle “OK” yazısı yer almaktadır. Daha sonraki sahnede baloncuklar gitmektedir ve masada her kişinin önünde kâğıt yer almaktadır. Dış ses “İklim Koruma Planı, Federal hükümetin çeşitli bakanlıkları arasındaki yoğun istişarelerin sonucudur” söylemektedir. Sahnede sağ üst köşede 2016 yılı rakamla yer almaktadır. Daha sonra sonbaharı ifade eden üç kahverengi yaprak 2016 yazısının sol köşesinden aşağı düşmekteyken dış ses “Kasım 2016’da federal hükümet İklim Koruma Planı’nı kabul etti.” demektedir.

Ardındaki sahnede; saçları toplu, açık turuncu renk tonunda ceketli bir kadın ve elinde “KLIMASCHUTZPLAN” başlığı yer alan bir kâğıt bulunmaktadır. Sağ üst köşede yine 2016 yazısı yer almaktadır ve dış ses “Federal Çevre Bakanı daha sonra bunu Marakeş’teki BM İklim Zirvesi’nde sundu.” cümlesini söylerken sahnede aynı kadın karakterin arka planında çölü işaret eden bir deve, dört adet yeşil ağaç, sağ taraftaki yeşil ağacın önünde iki adet testi ve daha da arka planda gri tonlarında ağaç ve binalara yer verilmektedir. Burada Fas’ın başkenti Marakeş’de 2016 yılında gerçekleşen zirve ifade edilmektedir. Ardından beyaz dolgulu siyah çizgilerle dikdörtgen bir alanın içinde “Umsetzung des Klimaschutzplans” yazısı bulunmaktadır. Sağ alt köşeden bir kalem sahneye eklenmekte ve kalem yazıyı elips şeklinin içine alarak sırayla sağ üst köşesine daire içinde sarı bir araba, sol üst köşesine güneş panelli bir bina, sol alt köşesine rüzgâr tribünü, sol alt köşesine yeşil bir ağaç

çizmektedir. Sonra orta üst alana güneş paneli, orta alt alana daire içinde üç nokta aynı kalem çizmektedir. Bu anlarda dış ses “Uygulamadan nihai olarak biz sorumluyuz.” denmektedir.

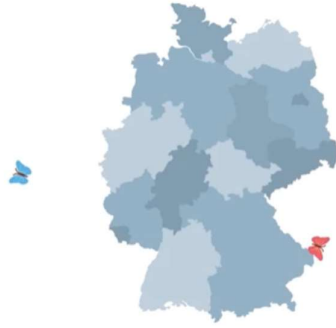
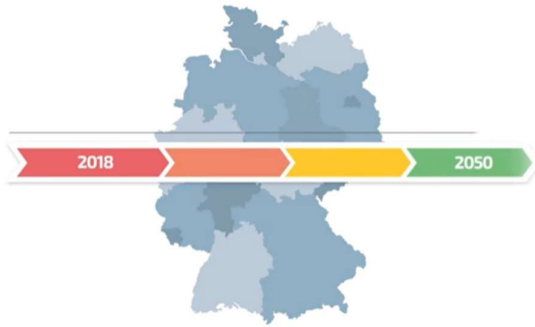
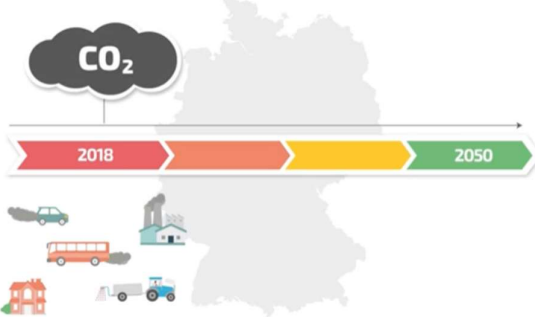

Sonraki sahnede kalemin çizdikleri sol arka plana geçmekte ve ön plana üç kadın, bir erkek ve bir çocuk gelmektedir. Sol baştan sırayla elinde iş çantası olan yeşil kıyafetli bir kadın, gri elbiseli bir kadın, gri tonlarında takım elbiseli bir erkek, toplumun genelini ifade edecek şekilde siyahî bir kadın ve çocuk yer verilmektedir. Sonraki sahnede önceki sahnede aralarında mesafe olan kişiler el ele olacak şekilde bir araya gelmektedir. Dış ses: “Sadece birlikte iklim koruma hedefimize ulaşabiliriz.” ifadesini aktarmaktadır.

Sonraki sahnede arka plan beyaz olmakta ve bu kişiler tek başlarına ekranda yer almaktadır. Dış ses “Ancak birlikte olursak sera gazını nötr olacağı bir geleceğe giden yol elde edilebilir.” demektedir. Sonraki sahnede ise “Im Auftrag des: Bundesministerium für Umwelt, Naturschutz und nukleare Sicherheit” yazmakta ve yazının sağ tarafında sütun halinde siyah kırmızı ve sarı renklerle Almanya bayrağı gösterilmekte ve sütunu yanındaki sembol Almanya Çevre Bakanlığı ifade etmekte olup kurumsal tanıtım sağlanmaktadır.

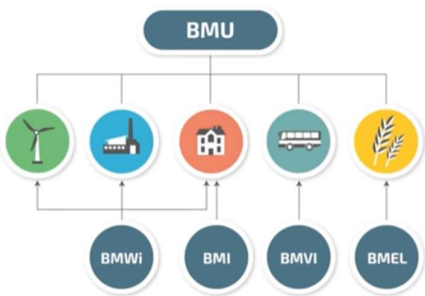
Tablo 1.’de kamu spotu filminin göstergebilimsel çözümlemesi her bir (sahne) kare numaralandırılarak tek tek süre, gösterge, gösteren ve gösterilen olarak çözümlenmiştir.

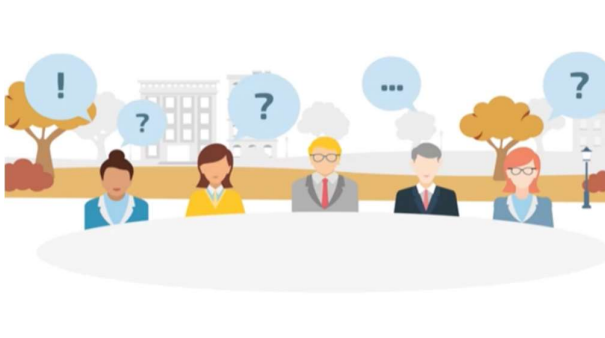
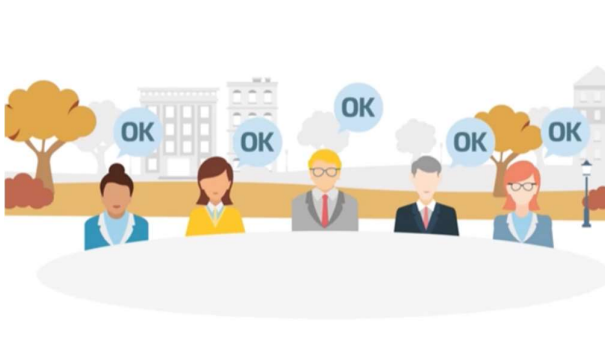
Tablo 1. Kamu spotu filminin göstergebilimsel çözümlemesi

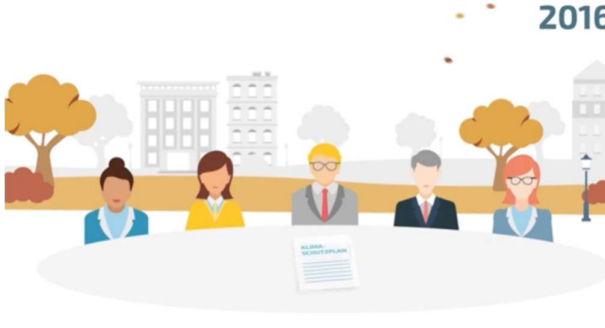

Görseller	Çözümlemeler
	Kare: 1 Süre: 00:01 Gösterge: Nesne Gösteren: Yazılı Unsurlar Gösterilen: Der Klimaschutzplan: Klimaschutz geht nur gemeinsam (İklim Koruma Planı: İklim Koruması Sadece Birlikte Mümkündür)
	Kare: 2 Süre: 00:02 Gösterge: Hayvan ve bitki Gösteren: Mavi kelebek, pembe kelebek, çiçek Gösterilen: Kadın ve erkek, kelebek etkisi, yaşam

	<p>Kare: 3 Süre: 00:04 Gösterge: Nesne Gösteren: Harita Gösterilen: Almanya ülkesi</p>
	<p>Kare: 4 Süre: 00:05 Gösterge: Nesne Gösteren: Yazılı unsurlar Gösterilen: Gelecek yıllar, hedef</p>
	<p>Kare: 5 Süre: 00:07 Gösterge: Durum Gösteren: Benzin/mazot yakan araçlar, havayı kirleten binalar Gösterilen: Fosil yakıt kullanmak</p>
	<p>Kare: 6 Süre: 00:18 Gösterge: Durum Gösteren: Elektrikli araçlar, rüzgâr paneli, güneş paneli Gösterilen: Yenilenebilir enerji kullanmak</p>

	<p>Kare: 7 Süre: 00:26 Gösterge: Nesne Gösteren: Soru İşareti Gösterilen: Düşünme</p>
	<p>Kare: 8 Süre: 00:29 Gösterge: İnsan Gösteren: Farklı kadınlar ve erkekler Gösterilen: Birliktelik</p>
	<p>Kare: 9 Süre: 00:34 Gösterge: Nesne Gösteren: Yazılı Unsur Gösterilen: Klimaschutzplan (İklim koruma planı)</p>
	<p>Kare: 10 Süre: 00:48 Gösterge: Eylem Gösteren: İnsanlar Gösterilen: İşbirliği, birliktelik</p>

	<p>Kare: 11 Süre: 00:57 Gösterge: Yazılı unsur Gösteren: Kağıt Gösterilen: Mabnahmen-Vorschläge (Faaliyetler-Teklifler)</p>
	<p>Kare: 12 Süre: 00:58 Gösterge: Eylem Gösteren: Takvim Gösterilen: Harekete geçme</p>
	<p>Kare: 13 Süre: 01:01 Gösterge: Eylem Gösteren: Toplantı, konuşma, araştırma, para/finansman Gösterilen: Hazırlık yapmak</p>
	<p>Kare: 14 Süre: 01:08 Gösterge: Durum Gösteren: Yazılı unsurlar Gösterilen: BMU, BMWI, BMI, BMVI, BMEL</p>

	<p>Kare: 15 Süre: 01:32 Gösterge: Eylem Gösteren: İnsanlar Gösterilen: Toplantı yapılması</p>
	<p>Kare: 16 Süre: 01:35 Gösterge: Zaman Gösteren: Ağaçlar Gösterilen: Sonbahar</p>
	<p>Kare: 17 Süre: 01:45 Gösterge: Eylem Gösteren: Düşünce baloncukları Gösterilen: Fikir yürütmek, tartışmak</p>
	<p>Kare: 18 Süre: 01:49 Gösterge: Durum Gösteren: Yazılı unsurlar Gösterilen: Ok-Fikir birliği</p>

	<p>Kare: 19 Süre: 02:02 Gösterge: Zaman Gösteren: Yazılı unsurlar Gösterilen: 2016</p>
	<p>Kare: 20 Süre: 02:06 Gösterge: Durum Gösteren: Kadın, yazılı unsur Gösterilen: Klimaschutzplan İklim Koruma Planı</p>
	<p>Kare: 21 Süre: 02:08 Gösterge: Mekân Gösteren: Ağaçlar, deve, Gösterilen: Fas, Marakeş şehri</p>
	<p>Kare: 22 Süre: 02:14 Gösterge: Nesne Gösteren: Yazılı unsurlar Gösterilen: Umsetzung das Klimaschutzplans</p>

	<p>Kare: 23 Süre: 02:28 Gösterge: Durum Gösteren: Araba, güneş paneli, bina, rüzgâr türbini, ağaç, üç nokta Gösterilen: Çevreyi koruyan bir düzen</p>
	<p>Kare: 24 Süre: 02:32 Gösterge: Durum Gösteren: Üç kadın, bir erkek, bir çocuk Gösterilen: Paydaşlık. Ortak sorumluluk</p>
	<p>Kare: 25 Süre: 02:34 Gösterge: Eylem Gösteren: Üç kadın, bir erkek, bir çocuk Gösterilen: Destek olmak, birlik olmak</p>
	<p>Kare: 26 Süre: 38 Gösterge: Durum Gösteren: Üç kadın, bir erkek, bir erkek çocuk Gösterilen: Toplumsal birliktelik</p>

<p>Im Auftrag des:</p> <p>Bundesministerium für Umwelt, Naturschutz und nukleare Sicherheit</p>	<p>Kare: 27 Süre: 02:43 Gösterge: Nesne Gösteren: Yazılı unsur Gösterilen: Bitiş</p>
---	--

Kamu spotu filminin 27 karesi için göstergebilimsel analiz yapılarak, dilsel, görsel ve işitsel göstergeler belirlenmiştir. Tablo 2. ile kamu spotu filminin genel çerçevesi açıklanmaktadır. Analiz sonucunda ortaya çıkan gösterilenlerde, işletmelerin ekonomik faaliyetlerinde gönüllü olarak yeşil işletmecilik anlayışına uygun değişime geçmesi isteği mevcuttur.

Tablo 2. Kamu spotu filminin genel çerçevesi

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
“İklim Koruması: İklim Koruması Sadece Birlikte Mümkün” kamu spotu	2018 yılındaki durum ve gelecekte 2050 yılı için arzu edilen yenilenebilir enerji kullanan, doğayı koruyan üretim ve yaşam şekli	2018 yılında ülkenin içinde bulunduğu durumda karbon salınımı yüksektir. Üretim şeklinde ve gündelik yaşamda çevreye zarar verilen kaynakların kullanımı gösterilmektedir. Bu durumun bilincinde olduğu ve yenilenebilir enerji kaynaklarını kullanılacağı gösterilmektedir. Gelecek hedeflerinin belirlendiği ok, işaretindeki renk değişimi ile gösterilmektedir. 2016 yılında Fas Marakeş’de Birleşmiş Milletler İklim Zirvesine katılım sağlandığı, 2050 yılına kadar yenilenebilir enerji kaynakları kullanılacağı ifade edilmektedir. Güneş enerjisi panelleri, rüzgâr tribünleri, elektrikli araçlar, atık yönetimi sağlanması bunun göstergeleridir. Fakat kamu spotunda insanlara verilmek istenen mesaj ancak her kesimden her yaşta insanın birlikte ortak çabasıyla hedefe ulaşabileceğidir.

5.3. Kamu spotunun dizisel/dizimsel yapısı

Kamu spotu filminin metninin dizisel yapısı, ikili karşıtlıklar üzerine kurulmuştur. Metnin dizimselliği, seçilen birimlerin(sahne) art arda gelmesiyle oluşmaktadır. Bu bağlamda metnin dizisel olarak ikili karşıtlıkları aşağıdaki gibidir.

Tablo 3. Karşıtlıklar

Sorun	Çözüm
Yüksek karbon salınımı	Düşük karbon salınımı
Tartışmak	Fikir birliği kurmak
Bireysellik- ayrı olmak	Birliktelik- ortak hareket etmek
İlkbahar	Sonbahar
Parça	Bütün
Yenilenebilir enerji kullanımı	Fosil kaynak kullanımı
Kirli	Temiz
Verimsiz yöntemlerle üretim	Verimli yöntemlerle üretim
Enerji tüketen bina	Enerji üreten- doğa dostu bina
Elektrikli araç	Benzin/mazot kullanan araç

Tablo 3 ile küresel iklim değışikliği krizine karşı üretim faaliyetlerinin doğa dostu olan, yenilenebilir kaynaklar ile sağlanmasının önemi anlaşılmaktadır. Çevre kirliliği, hava kirliliği, yüksek karbon salınımı nedeni geleneksel yönetim anlayışındaki fosil yakıt kullanan işletmelere aittir. Fakat bu kamu spotunda, her kesimin sorunun bilincinde olduğu ve çözmek için sorumluluk duygusu taşıdığı anlatılmaktadır. Karşıtıklarda düşünüp, tartışılarak fikir birliği sağlanmış ve bu durumun yüksek karbon salınımının düşürüleceğine işaret edilmiştir.

6. Sonuç ve Öneriler

Küresel iklim değışikliği krizi ile mücadele, disiplinler arası bir çalışma konusu olup çağımızın en büyük küresel problemidir. Yeşil ekonomiye geçiş bu mücadelenin başarılı olmasında önem arz etmektedir. Yeşil ekonomiye geçmek için küresel bir bilinç ve farkındalık gerekmektedir. Bu hususta yönetsel düzeyde yürütülecek çalışmalar, uluslararası düzeyde iklim değışikliği ile mücadele çabasının başarıya ulaşmasında etkinliği arttıracaktır. Bu çalışma birçok disipline hitap eden verileri taşımaktadır. Bu kapsamda ülkeler; toplumlarını bilinçlendirmek, yurttaşlarının tercihlerini etkilemek gibi amaçlarla bilinçlendirici reklamlar olan kamu spotlarını da kullanmaktadırlar. Kamu spotlarını ülkelerin kültürel yapısı, toplum yapısı, bilinçlilik düzeyi gibi faktörler şekillendirmektedir. Yapılan çalışmada belirlenen kamu spotları göstergebilimsel analiz metoduyla incelenmiştir.

Almanya iklim değışikliği ile mücadele kamu spotunda (1.kare) mavi renk erkek-erk, pembe renk kelebek kadın-dişil cinsiyeti sembolize etmektedir. Kullanılan müzik enerji veren, umut veren hafif güzel bir tondadır. Kelebekler (2. Kare) Almanya toprakları üzerinden uçarak dünyaya yayılmaktadır. Bu iklim değışikliğine karşı yapılan çalışmanın herkesi etkileyeceğini ve herkese yayılacağını sembolize etmektedir. 3. Kare okun üzerindeki kırmızı renk 2018 yılında karbon salınımının yüksek olduğuna fakat yıllar ilerledikçe hedefin salınım miktarını azaltmak yönünde olduğu mesajını vermek istemektedir. Renk tonlarının koyu renkten açık renge doğru ilerlemesi ve karbon bulutunun (4. Kare) 2050 yılında küçülmesi de söz konusu yılda karbon salınımının önceki yıllara göre azaltılmasının amaçlandığının göstergesidir. 2018 yılının altında yer alan şekillerle gündelik hayatta doğaya ne kadar zarar verildiği ve yanlış üretim şekillerinin olduğunu anlaşılmaktadır. Sonraki (5., 6., 7. ve 8. Kareler) 2050 yılında doğayı düşünerek hareket edildiğini göstermektedir. Yeşil renk de bunun işaretidir. Yenilenebilir enerjilerin tercih edildiğini gösteren şekillerde gündelik hayatın artık çevreyi koruyarak sürdürüldüğünü işaret etmektedir. 9. Kare yine kapsayıcılık duygusunu vermek için Almanya haritasına yer verilmiş ve iklim değışikliği sorununun herkesi ilgilendirdiğini göstermek için bu soruna karşı çözüm arayışında olduğunu gösteren bir soru işareti de görülmektedir. Her kesimden insanın bir araya toplandığını ifade eden 10. kare ve 11. kare bu krizle mücadelede başarıya kadın, erkek, çocuk,

genç, yaşlı herkesin birlikteliği ile ulaşılabileceğini anlatmaktadır. Yeşil zemin kullanılan 12. kare ile 25. kare arasında herkesin bir arada olduğu, geleceği düşünen ve iklim planını tasarlayan insanlar vardır. Bu insanlar krizin farkında ve gelecek için yapılması gereken tercihin bilincindedir. Yol haritalarını belirlemeye çalışmaktadır. Devlet iklim değişikliği krizine karşı aktif olarak çalışmakta ve Bakanlıklar arasında işbirliği olduğu ifade edilmektedir. Burada hem yönetsel olarak hem vatandaşlar düzeyinde bilinçlilik olduğu, iyi bir organizasyonun olduğu, gelecekte hedefe varmak için bir planları olduğu ve halkın her kesiminin krize mücadelede destek verdiği iyi bir yönetim ve organizasyonun olduğu anlatılmak istenmektedir. 26. Kare ile 35. kare arasında devlet düzeyinde Bakanlıklar tarafından toplantıların yapıldığı, fikir yürütüldüğü tartışıldığı ve 30. kare fikir birliğine varılarak ortak bir plan ile Mareşal BM İklim Zirvesine katılım sağlandığı anlaşılmaktadır. Devlet düzeyinde bir organizasyon olduğu yine anlaşılmaktadır. Kamu spotu gayet şeffaf ve nettir. Bu spotta kadınların daha önde olduğu görülmektedir. Toplumsal ilerleyişte kadınların öncü olduğu işaret edilmektedir. Korku çekiciliği veya duygusal bağ kurmaktan ziyade toplumun artık her düzeyde bilinçli olduğu ve çözüm için ortak hareket edilmesi gerektiği mesajı verilmektedir. Hayatın her kesimde doğa dostu çalışmaların kolaylıkla ve gönüllülikle uygulanacağı mesajı verilmektedir. Korku ve felaketler yerine bugünkü durumu ve gelecekte olması gerekeni net olarak paylaşmışlardır. Bu spotta verilen mesaj küresel iklim değişikliği krizine karşı; birlikte hareket edebilmek, iş birliği sağlamak, ortak karar almak yönündedir. Hedef yolunda anlaşmazlıklardan taviz verilmelidir çağrısı, çözüm için vurgulayıcıdır. İklim değişikliği ile mücadelenin başarılı olmasında önemli olan küresel bir farkındalıktır.

Yeşil ekonominin sağlanması sürdürülebilirlik adına önemli bir tercihtir. Çünkü yeşil ekonomi, yaşam alanlarını koruyan, doğadaki dengeyi gözetken, ekolojiyle dengeli bir ekonomik sistemi vaat eden bir ekonomidir. Ekonominin birimi olan işletmeler, üretim faktörlerini sunan çevreye sırtını dönmemelidir; ekonomi ve ekoloji arasındaki denge göz ardı edilmeden insanlar faaliyetlerini sürdürmelidir.

İklim değişikliğine büyük etkisi olan karbondioksit salınım oranının düşürülmesi için karbon vergisi şeklinde bir vergi uygulamasının etkili bir araç olabileceği konusunda pek çok çalışma yapılmıştır (Hotunluoğlu ve Tekeli, 2007; Kovancılar, 2001; Organ ve Çiftçi, 2013, Taşdemir ve Türgay, 2021; Şencan, 2021). Yapılan çalışmalar sonucunda, karbon vergilerinin uygulamaya konulması durumunda dünya üzerindeki emisyon miktarında azalma olacağı inancı güç kazanmıştır (Çiçek ve Çiçek, 2012). Ülkeler karbon vergisi uygulamalarına geçerek iklim krizine mücadeleye katkı sunabilirler.

Günümüzde pek çok insanın salgın hastalıklarla mücadele ettiği; temiz su, barınma sorunu, açlık sınırının altında yaşamak zorunluluğu, sağlıklı

çalışma koşullarının olmaması gibi pek çok sorun gözetilerek farkındalık geliştirmeye çalışılması doğru bir strateji olacaktır.

Okullarda özellikle ilkokul düzeyinde verilecek eğitimde örneğin yer altı zenginlikleri veya maden haritaları yerine yenilenebilir enerji kaynakları ve Türkiye'nin yenilenebilir kaynaklarının tanıtılması gelecek nesiller üzerinde çok daha yararlı bir eğitim olacaktır.

Baylan'a göre (2009), bireylerin çevreyi korumasında ve çevre hassasiyetlerinin yükseltilmesinde sahip oldukları inanç, önemli bir etken olarak düşünülebilir. Farklı inanç ve sosyokültürel yapıdaki kitlelerin, doğaya ve çevreye ilişkin inanç ve tutumlarını belirlemek, konuyla ilgili neden-sonuç ilişkisinin kurulmasına ve çevreyle ilgili tutum geliştirilmesine katkı sağlayacaktır. Bu açıdan farklı inançlara sahip bireylerin çevreye yönelik tutumlarının inanç bağlamında irdelenmesi doğa ve çevrenin korunması açısından faydalı olacaktır (Gül ve Karaca, 2016).

İklim değişikliği krizinin boyutları disiplinler arasında değerlendirilmelidir. İşletme alanında da bu konuda çalışmalar yapılmalı ve yeşil yönetim anlayışının kazandırılması gerekmektedir. Çünkü üretimi işletmeler yapmaktadır. Üretim yaparken hammaddeyi işletmeler kullanmaktadır. İşletmeler ürünü veya hizmeti tüketiciye sunmaktadır. Tüketicinin aldığı hizmet karşılığında oluşturduğu atık yine işletmenin sorumluluğunda olmalıdır. İşletme ürününün veya hizmetinin her adımda çevresel sürdürülebilirliği düşünerek hareket etme bilincinde ve yükümlülüğünde olarak ekonomik büyümeyi hedeflemelidir.

İşletmelerde geri dönüşüm sisteminin oluşması için destek olunmalı, geri dönüşüm malzemeleriyle üretim yapılabilmesi veya enerji sağlama yoluna gidilebilmelidir. Devlet yöneticileri de işletmelerin bu konuda kendilerini geliştirebilmesi için ekonomik yaptırım veya teşvik paketlerinin yanında, eğitimler sunmalı, araştırma-geliştirme faaliyetlerine destek olmalı, iklim değişikliği krizinin bilincinde olan ve alanında uzman bireyleri işletmelere yönlendirebilmelidir.

İklim değişikliği krizine karşı her alanda her düzeyde çaba yürütülmelidir. En büyük pay işletmelere düşmektedir. İşletmeler de bağlı oldukları ülkelere göre faaliyet yürütmektedir. Burada işletmeleri yönlendirecek olan güç, devlet politikalarıdır. Devlet politikalarını bu çalışmada kamu spotları üzerinden yorumlandığında her ülkenin gelişmişlik düzeyine göre adım attıklarını, bağlı oldukları uluslararası örgütlere göre sınırlılıklarının olduğunu görmek mümkündür. İşletmeleri ve tüketicileri iklim değişikliği krizi hakkında sorumluluk sahibi kılacak en büyük etkenin hükümet politikaları olması gerçeği yasa yapıcılar tarafından dikkate alınmalı ve acilen yasal düzenlemeler getirilmelidir.

Kaynakça

Barış, B. (2022). Gökalp Gönen'in Lâl Filminin Psikanalitik ve Göstergibilimsel Çözümlemesi. Sekans Film Eleştirisi ve Film Çözümlemesi Yarışması 2022 Sonuçlandı, 65. Link: [http://sekans.org/docs/e-sayilar/2022-e19/\(e19.05\)%20Animasyon BBaris%20-%20Lal.pdf](http://sekans.org/docs/e-sayilar/2022-e19/(e19.05)%20Animasyon BBaris%20-%20Lal.pdf).

Barthes, R. (1993). Göstergibilimsel Serüven. Yapı Kredi Yayınları.

Barthes, R. (2016). S/Z. Sel Yayıncılık.

Baylan, E. (2009). Doğaya İlişkin İnançlar, Kültür ve Çevre Sorunları Arasındaki İlişkilerin Kuramsal Bağlamda İrdelenmesi. Ankara Üniversitesi Çevrebilimleri Dergisi, 1(2), 67-74.

Berg, K. (2020). Made in Germany İklim Koruma. <https://www.deutschland.de/tr/topic/cevre/iklimin-korunmasi-alamnya-iklim-degisikligine-karsi-kuresel-capta-mucadele-veriyor>.

BMU (2020). <https://www.bmu.de/jugend/planet-a-umwelt-im-internet> (18 Nisan 2020).

BMU (2018). <https://www.bmu.de/service/publikationen-und-downloads> (28 Ocak 2020).

Brestle, B. (2021). Çöpten Beslenen Öğrenciler (17 Şubat 2021) <https://www.dw.com/tr/%C3%A7%C3%B6pten-beslenen%C3%B6%C4%9Frenciler/a-18477350>.

Çelik, Y. & Sofracı, İ. E. (2022). Sürdürülebilir Kalkınma Politikası Aracı Olarak Çevre Vergileri: Türkiye ve Seçilmiş Ülkelerde Çevre Vergilerinin Değerlendirilmesi. Bulletin of Economic Theory and Analysis, 7(1), 1-31.

Çiçek, H.G. & Çiçek, S. (2012). Karbon Vergisi ile Karbon Ticareti İzinlerinin Karşılaştırılması. İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, (47), 95-119.

Çömert R., Bilget, Ö. & Çabuk, A. (2015). Kyoto Protokolüne İmza Atan G20 Ülkelerinin Yıllara Göre Karbon Salınımlarının (1990-2012) Coğrafi Bilgi Sistemleri Yardımı ile Analizi Çevrimiçi (12 Mart 2022). <https://ab.org.tr/ab15/kitap/346.pdf>.

Demir, A. (2022). Paris Anlaşması ve 26. Taraflar Konferansı (COP 26)'nda Türkiye Değerlendirmesi: Yükümlülükler ve Sorumluluklar, Biyolojik Çeşitlilik ve Koruma. Biological Diversity and Conservation, 15(2), 162-170.

Fiske, J. (1990). İletişim Çalışmalarına Giriş. Bilim ve Sanat, 62.

Geray, H. (2014). İletişim Alanından Örneklerle Toplumsal Araştırmalarda Nicel ve Nitel Yöntemlere Giriş. Umutepe Yayınları: Kocaeli.

Göbel, J. (2021). Tam da şimdi! (02 Mart 2021) <https://www.deutschland.de/tr/topic/cevre/iklimin-firmalarca-korunmasi-sabine-nallinger-ile-soylesi>.

Gül, O. & Karaca A. (2016). Alevilik İnancında Çevreci Tüketim Öğretileri ve Alevi Tüketicilerde Çevreci Tüketim Eğilimi: Tunceli Örneği. *Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(8), 40-62.

Gülmez, A., Özdilek, E. & Karakaş, D. N. (2021). Ekonomik Büyüme, Ticari Açıklık ve Enerji Tüketiminin Ekolojik Ayak İzine Etkileri: G7 Ülkeleri İçin Panel Eşbütünleşme Analizi. *Econder International Academic Journal*, 5(2), 329-342.

Gülmez, A., Özdilek, E., & Kavurmacı, K. (2023). Türkiye’de Eğitim-Çevre İlişkinin Ekonometrik Analizi: Ardl Sınır Testi Yaklaşımı, *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 8(2), 31-40.

Hotunluoğlu, H. & Tekeli, R. (2007). Karbon Vergisinin Ekonomik Analizi ve Etkileri: Karbon Vergisinin Emisyon Azaltıcı Etkisi Var Mı? *Sosyoekonomi*, 6(6).

IDMC. (2016). Briefing Paper. Seizing the Momentum. Displacement on The Global Climate Change Agenda. Internal Displacement Monitoring Centre, Switzerland.

Ilık-Bilben, M. S. (2019). Dünyadan Örnekler Işığında İklim Değişikliği Kaynaklı Göçleri Anlamak, *Mediterranean Journal of Humanities*, 9(2), 335-355.

Kovancılar, B. (2001). Küresel Isınma Sorununun Çözümünde Karbon Vergisi ve Etkinliği, *Yönetim ve Ekonomi. Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(2), 7-20.

Kum, Ö. (2022). Kitap Kapaklarının Roland Barthes’ın Göstergebilimsel Çözümleme Yöntemi ile İncelenmesi: “Savaş Çekiç Örneği”. *International Academic Social Resources Journal*, 7(38), 645-654.

Kumtepe, D. (2021). WİLO’ya Alman Sürdürülebilirlik Ödülü (25 Şubat 2021). <https://www.stendustri.com.tr/proses-otomasyonu/wiloya-alman-surdurulebilirlik-odulu-h110806.html>.

Oden, M. (2011). Green Industry Development Targeting: What, Where and How for Local Economic Development Planning. ACSP 52. Annual Conference, 77. Salt Lake: University of Utah.

Oliveira, A. P. (2020). Korona Salgını Almanya’da Değişimi Tetikledi. <https://www.dw.com/tr/korona-salg%C4%B1n%C4%B1-almanyada-de%C4%9Fi%C5%9Fimi-tetikledi/a-54534519>.

Organ, İ. & Çiftçi, T. E. (2013). Karbon Vergisi. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(1), 81-95.

Orth, M. (2019). İklimin Korunmasında Sekiz Olgu ve Üstesinden Gelinmesi Gereken Bir Zorluk (18 Eylül 2019). <https://www.deutschland.de/tr/topic/cevre/almanyada-iklimin-korunmasi-dokuz-olgu>.

Şahin, Ü. (2018). Türkiye’de Karbon Kilitlenmesi Düşük Karbona Geçişte Almanya ve Polanya ile Karşılaştırmalı Bir Perspektif. İstanbul Politikalar Merkezi, İstanbul.

Şencan, D. (2021). Çevresel Sorunların Önlenmesinde Karbon Vergisi Üzerine Genel Bir Bakış. Türkiye Mesleki ve Sosyal Bilimler Dergisi, (6), 50-58.

Taşdemir, Y. & Türgay, T. (2021). Gelir Dağılımı Eşitsizliğinin Azaltılmasında Çevre Vergilerinin Rolü: Oecd Ülkeleri Çerçevesinde Ampirik Bir Çalışma. Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 14(2), 1-28.

Topçu, E. (2021a). Almanya Böcekleri Koruma Yasası Çıkarıyor (12 Şubat 2021). <https://www.dw.com/tr/almanya-b%C3%B6cekleri-koruma-yasas%C4%B1-%C3%A7%C4%B1kar%C4%B1yor/a-56546083>.

Topçu, E. (2021b). Türkiye'yi de Etkileyecek Tedarik Zinciri Yasası Yolda (12 Şubat 2021). <https://www.dw.com/tr/t%C3%BCrkiyeyi-de-etkileyecek-tedarik-zinciri-yasas%C4%B1-yolda/a-56593688>.

Toprak, D. (2018). Environmental Policies and Fiscal Instruments in The Context of Sustainable Development: An Analysis of Environmental Taxes. Journal of Mehmet Akif Ersoy University Economics and Administrative Sciences Faculty, 5(3), 812-838.

United Nations (2012). Synthesis of National Report for Rio+20. Rio De Janeiro: United Nations Publications.

UNFCCC. (1992). United Nations Framework Convention on Climate Change. UN.

Yavuz, A. V. (2010). Sürdürülebilirlik Kavramı ve İşletmeler Açısından Sürdürülebilir Üretim Stratejileri. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7(14), 63-86.

Yaylagül, L. (2017). Kitle İletişim Kuramları, Egemen ve Eleştirel Yaklaşımlar. Dipnot Yayınları.

URL-1. (2020). Avrupa, Su Seviyeleri Düşen Nehirlerini Kurtarmak İçin İklim Verilerinden Nasıl Faydalanabilir? (19 Ağustos 2020) <https://tr.euronews.com/avrupa-su-seviyeleri-dusen-nehirlerini-kurtarmak-icin-iklim-verilerinden-nas-l-faydalanabi>.

URL- 2. (2022). <https://www.umweltbundesamt.de/publikationen>, 12 Şubat 2021.

URL-3. (2016). Atık Bertaraf Şirketleri, Teknik İzleme Kuruluşları ve Bertaraf Birlikleri Hakkında Yönetmelik (18 Mart 2021). https://www.gesetze--im--internet-de.translate.goog/efbv_2017/? x tr sl=de& x tr tl=tr& x tr hl=tr& x tr _pto=sc.

URL-4. (2021). Yeşil Profilli Yüksekokullar (1 Mart 2021). <https://www.deutschland.de/tr/topic/bilim/surdurulebilirlik-ve-yuksekokullar-uc-ornek>.

URL-5. (2020). Sera Gazı Emisyonları 2019'da Yüzde 6,3 Düştü (12 Şubat 2021). <https://www.bmuv.de/pressemitteilung/treibhausgasemissionen-gingen-2019-um-63-prozent-zurueck>.

URL-6. (2020). <https://www.kureselamaclar.org/harekete-gec/>
<https://www.kureselamaclar.org/>: <https://www.kureselamaclar.org/>,
13 Temmuz 2020.

URL-7. (2021). Almanya'da Enerji Geçişi: Tanım ve Hedefler (12 Şubat 2021).
<https://www.co2online.de/klima-schuetzen/energiewende/energiewende-definition-ziele-uebersicht/#c166817>.

URL-8. Çevre Vergileri ve Ücretleri. <https://www-umweltbundesamt.de.translate.goog/daten/umwelt-wirtschaft/umweltbezogene-steuern-gebuehren? x tr sl=de& x tr tl=tr& x tr hl=tr& x tr pto=sc>, 13 Temmuz 2020.

URL-9. (2022). Gerçekler ve Rakamlar (25 Haziran 2020).
<https://www.klimaschutz.de/en/national-climate-initiative/facts-and-figures>.

URL-10. (2020). Federal Ministry of The Environment, Nature Conservation and Nuclear Safety.
https://en.wikipedia.org/wiki/Federal_Ministry_of_the_Environment,_Nature_Conservation_and_Nuclear_Safety.

URL-11. (2020). <https://www.tatsachen-ueber-deutschland.de/tr/kategoriler/cevre-iklim/iklim-politikasinda-ocnu>, 28 Aralık 2020.

URL-12. (2019). <https://www.bundeskanzler.de/bk-de/mediathek/bundeskanzlerin-merkel-in-new-york-1674684>, 13 Temmuz 2020.

URL-13. (2021). Düşük Karbon Ekonomisi: Enerji Verimliliği ve Yenilenebilir Kaynaklar Enerji Politikalarına İlişkin Riskleri Nasıl Azaltabilir? (15 Şubat 2021)
https://www.wwf.org.tr/basin_bultenleri/raporlar/?7160/dusuk-karbon-ekonomisi#.

URL-14. (2019). Almanlar Bir Reklam Konusu Olarak Sürdürülebilirlik Hakkında Böyle Düşünüyor (13 Temmuz 2020).
<https://www.horizont.net/marketing/nachrichten/group-m-studie-so-denken-die-deutschen-ueber-nachhaltigkeit-als-werbethema-175916>.

URL-15. (2020). İklim Değişikliğiyle Mücadelenin Önemi (11 Temmuz 2020). www.mfa.gov.tr: <http://www.mfa.gov.tr/iklim-degisikligiyle-mucadelenin-onemi.tr.mfa>.

KARABAĞ SORUNU İÇERİSİNDE ZENGEZURUN YERİ VE ÖNEMİ

THE PLACE AND IMPORTANCE OF ZENGEZUR IN THE CONTEXT OF THE KARABAKH PROBLEM

*Prof. Dr., Öğretim Üyesi,
Uluslararası İlişkiler Bölümü,
İİBF, Kırşehir Ahi Evran
Üniversitesi
agokbel@ahievran.edu.tr

ORCID ID:
0000-0001-8259-8808

**Y. Lisans Öğrencisi,
Uluslararası İlişkiler Anabilim
Dalı, Sos. Bilimler Enstitüsü,
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
mehdi.agaddin@gmail.com

ORCID ID:
0000-0003-0307-2934

Başvuru Tarihi/ Received:
17.03.2023
Kabul Tarihi/Accepted:
26.04.2023

Ahmet GÖKBEL*, Mehdi AGHADDİNLİ**

Özet

Bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ayrılmaz bir parçası olan Karabağ, Azerbaycan Türkleri için son derece önemli bir bölgedir. Karabağ, Kür ve Aras nehirleri ile Ermenistan sınırlarına yakın olan Göyçe gölü arasındaki dağlık ve ovalık kesimlerden ibarettir. Karabağ'a tarihi açıdan bakıldığında zaman görülür ki bu bölge, Azerbaycan'ın diğer bölgeleri ile birlikte, Ermenistan ve İran'ı da kontrol edilebilir bakımından önemli jeopolitik konuma sahiptir.

Karabağ'ın bir parçası olan Zengezur bölgesi ise sadece Azerbaycan için değil aynı zamanda bölge ülkeleri içinde önem arz eder. Hatta kaynaklar, Zengezur bölgesinin oluşturduğu koridorun yerel, bölgesel ve kıtalararası olmak üzere üç açıdan önem arz ettiğini belirtirler. Makalemizde son derece önem arz eden Zengezur bölgesinin ve oluşturduğu koridorun önemi üzerinde durulacaktır. Bunu da Karabağ'ın Tarih Gelişimi, Karabağ Sorunu, Zengezur'un Tarihi ve Zengezur'un Önemi şeklinde dört başlık halinde ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan; Türkiye; Ermenistan; Karabağ; Zengezur.

Abstract

Karabakh, which is an integral part of the independent Azerbaijan Republic is an extremely important region for Azerbaijani Turks. Karabakh consists of mountainous and plain areas between the Kur and Aras rivers and Goyce Lake, which is close to the borders of Armenia. When looking at Karabakh from a historical perspective, it can be seen that this region has an important geopolitical position in terms of controlling Armenia and Iran, along with other regions of Azerbaijan.

The Zangezur region, which is a part of Karabakh, is important not only for Azerbaijan but also for the countries in the region. In fact, sources state that the corridor formed by the Zangezur region is important in three aspects as local regional and intercontinental. In our article, the importance of the Zangezur region and the corridor it creates will be emphasized. This will be discussed under four headings as the Historical Development of Karabakh, the Karabakh Problem, the History of Zangezur and the Importance of Zangezur.

Keywords: Azerbaijan; Turkey; Armenia; Karabakh; Zangezur.

ARAŞTIRMA MAKALESİ

ISSN 2618-6217

1. Giriş

Güney Kafkasya, stratejik konumu nedeniyle tarih boyunca bölgenin güçlü devletleri arasında mücadele alanı olmuştur. Söz konusu bölge Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) döneminde tamamen Sovyetlerin kontrolünde bulunduğu için, dünyaya kapalı hale getirilmiştir. 20. yüzyılın sonlarına doğru, SSCB'nin dağılmasından sonra bu bölge dünya için yeniden cazibe merkezi haline gelmiştir. Güney Kafkasya'nın jeopolitik önemi hem onun doğal kaynakları hem de coğrafi konumu nedeniyle. Zira bu bölge, Avrupa ve Asya gibi iki farklı kıtayı birleştirdiği gibi, iki farklı medeniyetin de kavuştuğu yer olarak nitelendirilebilir.

Öte yandan Güney Kafkasya'nın önemli bir parçası olan Azerbaycan, coğrafi açıdan Orta Doğu, Avrupa ve Asya'nın kesişim noktasında bulunmaktadır. Böyle bir coğrafi konuma sahip olması Azerbaycan'ın jeopolitik önemini artırmakta ve onu bölgede ekonomik ve siyasal güce dönüştürmektedir. Örneğin enerji kaynakları, güvenli enerji ve transit taşıma imkânları önem arz etmektedir. Aynı zamanda askeri stratejik konumu, bölgesel entegrasyonu mümkün kılan toplumsal ve kültürel değerleri, politik ve ekonomik yapısı ile demografik niteliği, son derece önem arz eden jeopolitik unsurlardır. Bunların bir kısmı daha çok uluslararası ve bölgesel, diğer kısmı ise ulusal boyutta belirleyici niteliğe sahiptir.

Azerbaycan, toprak bütünlüğünü İkinci Karabağ savaşıyla yeniden sağlamıştır. 44 gün boyunca Azerbaycan, Ermenistan'ın 30 yıl boyunca inşa ettiği ve güçlendirdiği bütün mevzilerini yok ederek, Ermenistan ordusuna karşı net bir zafer kazanmıştır. Elbette ki bu zafer birçok açıdan önemli fırsatlar ortaya çıkarmıştır.

Bu fırsatların en önemlilerinden biri de Zengezur koridorunun açılması yönünde bir karar alınmasıdır. Bu karar, geçmişte SSCB'nin en başarılı politikalarından biri olarak görülen ve Türk dünyasının kapısı olan Zengezur bölgesini Azerbaycan'dan ayırıp Ermenistan'a hediye etme yanlısını da ortadan kaldırmaktadır.

Bununla hem Azerbaycan eko-politik ve jeo-ekonomik açıdan güçlenecek hem de ana vatanından kopan Nahcivan'a hava ve kara yolu ile bağlanacaktır. Aynı zamanda Türkiye ile doğrudan karayolu ile bağlantı sağlanacaktır. Son derece önem arz eden Zengezur bölgesi ve koridorunun açılması, bu çalışmada, Karabağ'ın Tarihi Gelişimi, Karabağ Sorunu, Zengezur'un Tarihi, Zengezur'un Önemi şeklinde dört başlık halinde ele alıp incelenmeye çalışılmıştır.

2. Karabağ'ın Tarihi Gelişimi

Bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ayrılmaz bir parçası olan Karabağ, Azerbaycan Türkleri için son derece önemli bir bölgedir. Karabağ, Kür ve Aras nehirleri ile Ermenistan sınırlarına yakın olan Göyçe gölü arasındaki dağlık ve ovalık kesimlerden ibarettir. Tarihi açıdan Karabağ,

Azerbaycan'ın diğere bölgeleri ile birlikte, Ermenistan ve İran'ı da kontrol edebilme bakımından önemli jeopolitik konuma sahiptir. Yüz ölçüm olarak ise 18.000 km² sahiptir (Hacıyev, 2005:106).

Karabağ bölgesi denince Ağdam, Terter, Yevlax, Fizuli, Beylagan, Qubadlı, Cebrayıl, Mingeçevir, Ağcabedi, Hovavend, Şuşa, Esgeran, Hankendi, Laçın, Kelbecer, Hanlar, Gorus, Ağdere, Berde, Zengezur ve Hadrut şehirleri akla gelir. Dağlık Karabağ bölgesi ise başta Hankendi olmak üzere Şuşa, Akdere, Hadrut, Hovavend, ve Askeran şehirlerini kapsar (Talibov, 2005:57; Gürel, 2020:980). 1920 yılında Kızıl Ordu Azerbaycan'ı işgal ettikten sonra, Sovyetler Birliği tarafından siyasi gerekçeler adı altında Karabağ'da Ermenilerin azınlık halinde yaşadığı bölgeye Dağlık Karabağ adı verilmiştir. Dağlık Karabağ ise yüz ölçümü olarak 4.400 km²' alanı kapsayan bir bölgedir (İmanov, 2005:5).

Karabağ kelimesinin menşei Türkçe olup, bölgeye gelen Türk kavimleri tarafından bu ad verilmiştir. "Kara" dağlık alanı "Bağ" ise verimli arazileri temsil eden iki Türkçe kelimedenden oluşur (Taşkiran, 1995:48; Çapraz, 2012:235).

Coğrafi açıdan Karabağ bölgesi çok önemli bir konuma sahiptir. Bunun sebebi Kafkasya, Asya ve Avrasya bölgelerinin yollarının kesiştiği yerde olmasıdır. Karabağ İpek yolunun da kavşak noktasıdır. Aynı zamanda bölge hem İran'ı hem de Ermenistan'ı kontrol edebilecek bir konumdadır (Pehlivan, 2016:95).

M.Ö 4 binli yıllardan itibaren Karabağ'da sırasıyla Hürürlere, Sakalar, Finikyalılar, Oğuz boylarından bazılarıyla birlikte, Romalılar, Sasaniler, Hunlar, Kıpçaklar ve Safavilerin yaşadığı kaydedilir. Safaviler sonrası Karabağ dâhil olmak üzere Azerbaycan toprakları çeşitli savaş ve sıkıntılara sahne olmuştur. Çarlık Rusya'sı, Güney Kafkasya'da güçlenmek için Hazar kıyılarını kullanarak Hint okyanusuna çıkmak amacıyla Azerbaycan topraklarından hiç vazgeçmek istememiştir. 1804 yılında Gence hanlığının işgali Azerbaycan topraklarının işgalinin ilk adımlarını oluşturur. Ancak aynı yıl bu bölgenin paylaşımı konusunda Rusya ve İran arasında savaş başlamıştır. 13 Ekim 1813 tarihinde Karabağ'ın Gülistan şehrinde yaptıkları anlaşma gereği Azerbaycan topraklarının çoğu Rusya topraklarına dâhil edilir (Kengerli, 1999:7; Hüseyinov, 2012:218; Pompeyev, 1996:28).

1826 yılında İran ile Rusya arasında yeniden başlayan savaş, 1828 yılında iki devlet arasında yapılan Türkmençay anlaşması ile son bulur. Söz konusu anlaşmaya göre, Azerbaycan'ın kuzeyi Rus çarlığı kontrolüne girerken güney Azerbaycan İran'ın kontrolüne bırakılır (Süleymanov, 2014:624; Yeşilot, 2018:191).

28 Mayıs 1918 tarihinde Memet Emin Resulzade ve silah arkadaşları tarafından kurulan ve bağımsızlığı 23 ay süren Azerbaycan Demokratik Halk Cumhuriyeti (Rızayev, 2020:894) döneminde Zengezur da dâhil olmak üzere Karabağ Azerbaycan sınırları içerisinde yer alır.

Sovyet hâkimiyeti yıllarında Rusların desteğini alan Ermeniler bu fırsatı değerlendirerek Azerbaycan'a karşı birçok eyleme imza atmışlardır. Örneğin "Yeni bir yol" (Özdem- Yılmazçelik, 2013:26) yapma bahanesiyle eski köprüler yıkılmış ve bin yıllık geçmişi olan mezarlıklar yerle bir edilmiştir. Yine tarumar ettikleri çeşitli tarihi eserlerin yerlerine Ermenice yazılmış eserler konulmuştur. Bütün bunlara ilaveten taşların üzerine haç resmi oyarak toprağa gömmüşler ve daha sonra nehre atmışlardır. Aradan belli bir müddet geçtikten sonra da bunları bulduklarını iddia ederek "*Burası Ermenilerin*" diye algı yapma yoluna gitmişlerdir. Bütün bunlar da gösteriyor ki Ermeniler tarafından adeta yeni bir tarih oluşturulmaya çalışılmıştır. Ne yazık ki bu korkunç ve acımasız yaklaşım, birçok masum insanın katledilmesine ve binlerce ailenin perişan olmasına yol açmıştır (Velihanly, 2022:110; Aydın, 2013:154; Nağı, 2014:86).

3. Karabağ Sorunu

Ermenistan'ın Azerbaycan'a karşı toprak iddiaları bağımsızlık öncesine dayanmaktadır. Bu iddialar özellikle 19. yüzyılda zaman zaman Ermeniler tarafından dillendirilir. Türkmençay anlaşmasından itibaren Ermenilerin bu bölgelere göç etmesi yoğunlaşmıştır. Bu anlaşmadan sonra Ermenilerin zaman zaman bu bölge ile ilgili hak iddia ettikleri görülür (Umudlu, 2004:78; Süleymanov, 2014:630).

1989-1994 tarihleri arasında Ermenistan, Rusya'nın da desteği ile Azerbaycan toprağı olan Karabağ bölgesini aşamalı olarak işgal edip başta Hocalı olmak üzere bazı bölgelerde katliamlar yapar (Paşayev, 2011:84; Erarslan- Özdemir, 2021:318-320; Rızayev, 2021:45-50).

26 Nisan- 2 Mayıs 1994 tarihleri arasında Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) tarafından oluşturulan bir heyet bölgeyi ziyaret eder. Yaklaşık bir ay sonra 4-5 Mayıs tarihlerinde ise yine AGİT koordinesinde Rusya ve Kırgızistan Dış İşleri temsilcileri ile Azerbaycan ve Ermenistan temsilcileri Bişkek'te bir araya gelirler. Bu görüşme sonucunda Bişkek Protokolü imzalanır. İmza altına alınan protokolde kısaca savaşın Azerbaycan ve Ermeni halkına zarar verdiğini ve çatışmaların durdurulmasının önemi vurgulanır. 9 Mayıs'ta 12 Mayıs itibariyle ateşkes yapılması ve iki ülke arasındaki sorunların diyalog yoluyla çözülmesi konusunda anlaşmaya varılır. Nihayet 12 Mayıs itibariyle ateşkes uygulanmaya başlanır. Her ne kadar bu ateşkesle iki ülke arasındaki savaş resmen sona erdirmiş gibi görünse de, 2020 Eylül ayına kadar Ermeniler tarafından birçok defa ateşkes ihlal edilmiştir (Terabik, 2017:87; Məmmədov – Məmmədov, 2018:85) (AGİT resmi internet sitesi, <https://www.osce.org/summits>).

Azerbaycan, yaklaşık 30 yıl topraklarının %20'sini işgal eden Ermenistan ile müzakere ederek Ermenistan ile Azerbaycan arasındaki problemleri barışçıl yollarla çözmeye çalışsa da arzu edilen sonuç elde edilemez. Aksine bu süre zarfında Ermenistan'ın işgal ettiği topraklardan geri çekilme yerine farklı zamanlarda defalarca sınır hatlarında ateşkesi ihlal

ettiği görülür. Ermenistan devamlı şekilde, çekilme yerine zaman kazanıp, kendini cephede güçlendirmeye çalışır. Ermenistan devlet başkanı Nikol Paşinyan'ın 5 Ağustos 2019 günü Hankendi'de yaptığı "Karabağ, Ermenistan'ın bir parçasıdır ve nokta!" açıklaması, Ermenistan'ın saldırganlık politikasının açık bir şekilde devam edeceğine en güzel şekilde örnektir. Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Valday Uluslararası Tartışma Kulübü'nün 3 Ekim 2019'da düzenlediği 16. yıllık toplantısında Nikol Paşinyan'ın açıklamasına sert tepki göstererek, "Karabağ Azerbaycan'dır ve!" sözleri ile Paşinyan'a cevap verir. Nihayet 27 Eylül 2020 tarihinde sabah saatlerinde Ermenistan Silahlı Kuvvetleri büyük çaplı bir provokasyon başlatarak, sınır hattındaki Azerbaycan Silahlı Kuvvetlerini ve bazı yerleşim yerlerini top atışlarıyla ateş altına alır (Keskin, 2022:660) (Azerbaycan Millî Savunma Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi, <https://mod.gov.az/az/xeberler-791/>).

Ermenistan'ın 27 Eylül 2020'de başlattığı bu sınır ihlali ve provokasyon Azerbaycan tarihinde unutulmayacak günlerden biri olur. Ermenistan'ın söz konusu saldırısı üzerine aynı gün Azerbaycan silahlı kuvvetleri, karşı taarruza geçerek Karabağ'ı işgalden kurtaracak geniş çaplı bir Vatan Savaşı başlatır. Aynı zamanda ülkede sıkıyönetim ilan edilir. Kısa süre içerisinde Azerbaycan az kayıpla önemli kazanımlar sağlamayı başarır. Başlangıçta bir dizi köy ve stratejik köprüyü işgalden kurtarır. 22 Ekim itibarıyla Azerbaycan Silahlı Kuvvetleri, Karabağ'ın İran'la olan güney sınırını tamamen ele geçirir. İran sınırının düşman işgalinden kurtarılması, Zengezur koridorunun tekrar açılmasına kapı aralar. Azerbaycan kuvvetleri 23 Ekim'de Laçın Koridoru'na doğru ilerlemeye başlar. Laçın Koridoru, Ermenistan'ı Karabağ'a bağlayan tek oto yoldur. Söz konusu yolun kontrol edilmesi Ermenistan'ın yakıt mühimmat ve askeri tahkimat stoklamasını engeller. Azerbaycan, Ermeni askeri konvoyların geçişini önlemek için gün boyunca Ermenistan ordusunu top ve füzelerle ateş altına alır. Burada şunu da belirtmek gerekir ki savaş boyunca Azerbaycan silahlı kuvvetlerinin hedefinde sadece Ermeni ordusu ve askerleri varken Ermeniler Azerbaycan askerlerinin yanı sıra birçok sivil yerleşim bölgelerini de bombalamışlardır. İşgalci Ermeni silahlı kuvvetleri, cephe hattından attıkları bomba ve füzelerle başta Berde şehri olmak üzere Gence ve Mingeçevir şehirleri ile bunlara bağlı küçük köy ve yerleşim yerlerini acımasızca hedef almışlar ve birçok sivilin ölmesine yol açmışlardır (Asker & Özpınar, 2021:85-87; Şahinoğlu, 2021:2-5).

Süreç içerisinde 4 Ekim'de Cebrayıl, 17 Ekim'de Fuzuli, 20 Ekim'de Zengilan, 25 Ekim'de Gubadlı, 8 Kasım'da ise Şuşa Ermeni güçlerinin kontrolünden kurtarılmıştır. Şuşa zaferini Cumhurbaşkanı İlham Aliyev Şehitler Anıtına giderek şu ifadelerle kutlamıştır:

"Aziz Şuşa, sen özgürsün! Aziz Şuşa biz geri dönmüşüz! Aziz Şuşa, biz seni canlandıracağız! Şuşa Bizimdir! Karabağ bizimdir! Karabağ Azerbaycan'dır." (Özgen, 2021:104).

10 Kasım'da Azerbaycan Cumhurbaşkanı, Ermenistan Başbakanı ve Rusya Devlet Başkanı çatışma bölgesinde ateşkes ve tüm askeri operasyonların durdurulması hakkında bir bildiri imzaladılar. Bu bildiri Azerbaycan ve Ermenistan savaşını sona erdirir ve Azerbaycan toprak bütünlüğü büyük ölçüde yeniden tesis etmiş olur. Üç devlet arasında varılan bu mutabakat metni sonrasında Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev yaptığı açıklamada şu cümlelere yer verir:

“Dağlık Karabağ sorunu artık çözülmüştür, Azerbaycan bu sorunu hem savaş alanında hem de masada çözmüştür. Savaş alanındaki zafer, düşmanı beyaz bir bayrak çekmeye ve teslim olmaya zorladı. 10 Kasım'da imzalanan bu bildiri Ermenistan'ın kapitülasyon eylemidir.” (Azerbaycan Cumhurbaşkanlığı Resmi İnternet Sitesi <https://president.az/az/articles/view/45923>).

Üç devlet tarafından imza altına alınan bildiri maddelerini burada vermemiz konu açısından önem arz etmektedir. Bildiri aynen şu şekildedir:

Bizler Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İ. Aliyev, Ermenistan Cumhuriyeti Başbakanı N. Paşinyan ve Rusya Federasyonu Başkanı V. Putin aşağıdaki anlaşma metnini beyan ediyoruz:

- *“Dağlık Karabağ çatışma bölgesindeki ateşkesi ve tüm askeri harekâtın 10 Kasım 2020 tarihinde Moskova saati ile 00.00'da durdurulması planını ilan eder. Bundan sonra “Taraflar” olarak anılacak olan Azerbaycan Cumhuriyeti ve Ermenistan Cumhuriyeti, hâlihazırda ellerinde bulundukları bölgelerde kalacaklardır.*
- *Ermenistan tarafının elinde bulunan, Azerbaycan'ın Kazak Bölgesi, Ağdam bölgesi ve toprakları 20 Kasım 2020 tarihine kadar Azerbaycan'a geri verilecektir.*
- *Dağlık Karabağ'daki temas hattı ve Laçın koridoru boyunca, Rusya Federasyonu barış gücüne ait 1.960 hafif silahlı askeri personel, 90 zırhlı personel taşıyıcı araç, 380 adet otomobil ve özel teçhizatlı araç konuşlandırılacaktır.*
- *Rusya Federasyonu barışı gücü, Ermenistan silahlı kuvvetlerinin çekilmesiyle eş zamanlı olarak bölgeye konuşlandırılacaktır. Rusya Federasyonu barış gücünün bölgedeki varlığı 5 senedir. Bu 5 yıllık süreç tarafların sürenin bitimine 6 ay kala itiraz etmemeleri halinde otomatik olarak 5 yıllık periyodlarla uzar.*
- *Çatışmanın muhataplarınca anlaşma hükümlerinin uygulanması sırasındaki kontrolü daha etkili kılmak amacıyla, ateşkesi kontrol etmek üzere bir barışı koruma merkezi meydana getirilecektir.*
- *Ermenistan Cumhuriyeti 15 Kasım 2020 tarihine kadar Kelbecer Bölgesi'ni ve 1 Aralık 2020 tarihinde ise Laçın Bölgesi'ni; Dağlık Karabağ ile Ermenistan arasındaki bağlantıyı sağlayacak ve aynı zamanda Şuşa şehrine kadar ulaşmayacak olan 5 kilometre genişliğindeki Laçın Koridoru'nu elinde tutmak kaydıyla, Azerbaycan Cumhuriyeti'ne geri verecektir.*
- *Tarafların mutabakatı ile önümüzdeki üç yıl içinde, Laçın koridoru boyunca Hankendi ve Ermenistan arasında iletişimi sağlayacak ve Rus*

barış gücü tarafından korunacak yeni bir trafik güzergâhının inşası için bir plan belirlenecektir.

- *Azerbaycan Cumhuriyeti sivillerin, ulaşım, yük araçlarının Lâçin koridoru boyunca her iki yönde de geçiş güvenliğini garanti eder.*
- *Bölgede yerinden edilmiş siviller ve mülteciler, Dağlık Karabağ topraklarına ve BM Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin kontrolü altındaki komşu bölgelere geri döndürülecektir.*
- *Savaş esirlerinin, diğer tutukluların ve cenazelerin değişimi gerçekleştirilecektir. Bölgedeki tüm ekonomik bağlantılar ve ulaşım bağlantıları durdurulacaktır. Ermenistan Cumhuriyeti Azerbaycan Cumhuriyeti'nin batı bölgeleri ile Nahcivan Özerk Cumhuriyeti arasında sivillerin, ulaşım ve yük araçlarının her iki yönde serbest bir şekilde hareketini organize etmek amacıyla ulaşım bağlantısı sağlayacaktır. Ulaşım kontrolü, Rusya Federal Güvenlik Servisi'nin (FSB) Sınır Muhafız Organları tarafından yürütülecektir. Tarafların mutabakatı ile Nahcivan Özerk Cumhuriyeti'ni Azerbaycan'ın batı bölgelerine bağlayan yeni ulaşım yolları inşa edilecektir" (Azerbaycan Cumhurbaşkanlığı Resmi İnternet Sitesi, <https://president.az/az/articles/view/45923>).*

Bildiri metninde görüldüğü üzere Karabağ bölgesindeki geri kalan toprakların önemli bir kısmı aşamalı olarak Azerbaycan'a teslim edilecektir. Yine bildiri metnine bakıldığında Azerbaycan'ın batı bölgeleri ile Nahcivan Özerk Cumhuriyeti arasında yeni ulaşım ve iletişimin inşasının da kurulmasına karar verildiği görülmektedir. Bu da Zengezur koridorunun yeniden oluşturulmasının önünü açacak önemli bir adımdır.

4. Zengezur'un Tarihi

Zengezur, Azerbaycan'ın zengin tarihi geçmişe sahip bölgelerinden birisidir. Azerbaycan'ın güney-batısı ile Ermenistan'ın topraklarının güney-doğusunu kapsar (Göyüşov, 1993:75). Zengezur ili esas olarak birkaç bölgeden oluşur. Bu bölgeler, Qafan, Gorus, Qarakilse, Mehri, Zəngilan ve Qubadlı'dır. Tarihi kaynaklar da gösteriyor ki Zengezur bölgesi, Türklerin kadim yurtlarından birisidir. Özellikle Zengezur'da Türkçe kökenli adların çokluğu bu düşünceyi destekler. Zengezur, adını bu bölgelerde yaşayan ve yiğitlikleri ile ün salan "Zengi" Türk boyundan almaktadır (Taşkiran, 1995:50; Aliyev, 2017:97).

Bu bölgenin eskiden beri sık sık çeşitli saldırılara maruz kaldığı görülür. 19. Yüzyılın ilk çeyreğinde bölgede gerçekleşen olaylar Zengezur için talihsiz bir dönem olarak ifade edilir. Zira "Gülüstan" (1813) ve "Türkmençay" (1828) anlaşmalarından sonra İran'dan gelen Ermenilerin Karabağ'ın farklı bölgelerinin yanı sıra Zengezur'a da yerleştirilmesi önem arz eder (Süleymanov, 2014:622).

Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti döneminde, 1918-1920 tarihleri arasında Zengezur, Azerbaycan sınırları içerisinde yer alır. O dönemde Zengezur bölgesi Gence Valiliği'nin bir parçasıdır. Kızıl Ordu'nun Azerbaycan'ı işgal etmesi üzerine, Zengezur topraklarının büyük bir kısmı 1921 tarihinde Azerbaycan'dan alınıp Ermenistan'a verilir

(Şahbazov, 2020:15; Şimşir, 2012:68; Nazım, 2018:28; Sadıgov, 2021:7-12).

1919'da Zengezur'daki 222 yerleşim yerinden 116'sı Azerbaycan Türklerine ait olup 1920'de Zengezur'da yaşayan toplam nüfusun %70'ini Azerbaycan Türklerinin oluşturduğu kaydedilir. Ancak 1931-1986 yılları arasında bu oranın gittikçe Ermenilerin lehinde değiştiği görülür. Bu süre içerisinde Ermeniler, Rusların da desteğiyle bölgedeki Azerbaycan Türklerinin önemli bir kısmını ata yurtlarından sürdükleri gibi bölgedeki Azerbaycan Türklerine ait bütün yer adlarını değiştirme yoluna giderek Ermeni isimleri koyarlar. Bazı kaynaklarda 1924 ile 1959 yılları arasında 18 şehir, 495 köy ve yerleşim yerinin adlarının değiştirildiği belirtilir (Acicbe, 2020:156; Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi: <https://www.stat.gov.az/>).

Görüldüğü üzere Sovyetler Birliği döneminde özellikle 1980'li yılların sonuna kadar Rusların desteğini arkasında hisseden Ermenistan ve yöneticileri, Zengezur bölgesinin Türkiye-Azerbaycan ve dolayısıyla Türkiye-Orta Asya arasındaki irtibatı sağlayacağı düşüncesiyle bu koridorun tamamen kendi kontrolleri altında olması için özel gayret göstermişlerdir.

Henüz Sovyetler Birliği dağılmadan önce (1988-1991 yılları arası) Ermeni silahlı grupları, Karabağ'da, özellikle Azerbaycan Türklerinin bulunduğu yerleşim yerlerine saldırılarını sıklaştırır. Bu saldırılar sonucunda binlerce kişi Karabağ bölgesinden göç etmeye zorlanır ve bir kısmı da katledilir. Bu yaşanan olaylar karşısında bütün Azerbaycan halkı sokaklara inip tepki gösterir. Azerbaycanlıların genel tepkisi Sovyet yönetimini rahatsız ettiği için 1990 yılının Ocak ayının 19'unda Sovyet ordusu başta Bakü olmak üzere diğer bazı Azerbaycan yerleşim yerlerine girerek en az 130 olmak üzere birçok sivil silahsız masum insanın hayatını kaybetmesine neden olur. Tanklar ve ağır zırhlı araçlar insanların üzerlerine sürülür, ambulanslara ve yolcu otobüslerine ateş açılır (Hasanoğlu, 2013:156; Süleymanzadə, 2009:49).

Bu arada Sovyetlerin dağılma süreci başlar. 23 Ağustos 1991 tarihinde Ermenistan, 18 Ekim 1991'de ise Azerbaycan bağımsızlığını ilan eder. Ermenistan bağımsızlığını ilan ettikten sonra Karabağ bölgesine saldırılarını daha da artırır. 2 Eylül 1991 tarihinde ise Ermenistan'a bağlı "Dağlık Karabağ Cumhuriyeti" kurulduğunu ilan eder. Bunun hemen akabinde Rusya Federasyonu ve Ermenistan arasında "Dostluk, işbirliği ve güvenlik" anlaşması imzalanır. Aynı yılın sonlarına doğru Ermenistan parlamentosu, Karabağ'ı Azerbaycan'ın bir parçası gibi gösteren hiçbir uluslararası sözleşmeyi tanımayacaklarını duyurur (Kurbanov, 1996:20).

Gelişen olaylar sonucunda 26 Şubat 1992 tarihinde Ermeniler, Ruslarında desteğini alarak Karabağ toprakları içerisinde yer alan Hocalıyı yerle bir ederek 600'ün üzerinde masum Azerbaycan Türkünü öldürerek büyük bir katliam gerçekleştirirler (Mustafayev, 2011:25; Hacıyev, 2012:192; Garagözov, 2013:140; Ürekli, 2020:170). 1988

yılından itibaren 1994 yılına kadar Ermeniler, Karabağ'da aşama aşama ilerleyerek neredeyse Azerbaycan topraklarının yaklaşık %20'sini işgal altına alırlar.

İki devlet arasında 07.05.1994 tarihinde Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'te bir protokol imzalanır. Söz konusu protokol gereği 12 Mayıs 1994 gününden itibaren ateşkes ilan edilir (Terabik, 2017:86; Məmmədov, 2018:48). Bu anlaşma Ermeni saldırılarını kısmen azaltsa da Ermenistan hiçbir zaman saldırgan politikalarından vazgeçmemiştir.

Bu Zengezur ve Karabağ sorunu yıllarca belirsizliğini korur. 2003 yılında başa geçen İlham Aliyev de babası Haydar Aliyev'in Karabağ'a yönelik politikalarını devam ettirir. İlham Aliyev, hemen hemen bütün toplantılarında Karabağ ve Zengezur bölgesinin bir Azerbaycan yurdu olduğunu, buraların mutlaka işgalden kurtarılıp Azerbaycan'a katılacağını dile getirir.

Örneğin 8 Nisan 2014 tarihinde Aliyev, Nahcivan Özerk Cumhuriyetinin kuruluşunun 90'uncu yıl yıldönümü kutlamalarında yaptığı konuşmada, Zengezur bölgesiyle ilgili tarihi adaletsizliğin ortadan kaldırılacağını şu sözlerle ifade etmiştir:

"Halkımıza karşı adaletsizlik edilmiştir. Çünkü Azerbaycan'ın toprağı olan bu bölge Azerbaycan'dan ayrıлып Ermenistan'a verilmiştir. Zengezur bölgesi tarih boyunca Azerbaycan'ın öz toprağı olmuştur. Zengezur'da yaşayanların çoğu Azerbaycan Türklerinden oluşmakta idi. Zengezur'da olan bölgelerin adları hepsi Azerbaycan adları olmuştur. Bu nedenle, bu karar vermede Azerbaycan halkına haksızlık ve önyargı önemli bir rol oynamıştır. Aynı zamanda bu kararla Azerbaycan coğrafi olarak iki bölgeye ayrıldı. Büyük Türk dünyası iki yere bölündü. Bu adaletsizlikti ve sağalmayan yaradır. Ancak ben tam eminim ki, biz Azerbaycanlılar bütün tarihi topraklarımıza geri döneceğiz." (Azərbaycan Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanlığı Sites İlham Aliyev'in Zengezurla bağlı açıklaması, <https://president.az/az/search/index/z%C9%99ng%C9%99zur%20d%C9%99hlizi>).

Sonuç itibariyle her ne kadar şu anda Zengezur bölgesine Ermeniler hâkim olsa da kaynaklar, tarihte bu bölgede hiçbir zaman Ermeniler'in yaşamadıklarını ve Zengezur bölgesinin eski çağlardan beri bir Türk bölgesi olduğunu ortaya koyar. Özellikle 19. Yüzyılın ilk çeyreğinden sonra bu bölgeye yavaş yavaş Ermeniler yerleştirilmeye başlanır, daha sonra da Ermenilerin bu bölgeye hâkim olmasıyla Nahcivan bölgesi Azerbaycan topraklarından ayrılarak Azerbaycan'ın Türkiye ve Türk dünyası ile kara bağlantısı kesilmiş olur (Nəbibəyli, 2000:52; Çapraz, 2012:232; Eliyarlı, 1994:424).

5. Zengezur'un Önemi

Zengezur'un tarihini verirken belirttiğimiz üzere bu topraklar 20.yüzyılın il çeyreğine kadar Türklerin yaşadığı bir bölgedir. Azerbaycan Demokratik Halk Cumhuriyeti kurulmadan önce Rusların teşvikiyle örgütlenen Ermeniler, gruplar halinde silahlanarak Nahcivan'la beraber

Zengezur bölgesine saldırılar düzenlemeye ve özellikle Zengezur bölgesi üzerinde hak iddia etmeye başlarlar.

Zira 1918 yılında bağımsızlığını ilan eden Azerbaycan Halk Cumhuriyeti devletinde Zengezur bölgesi, Azerbaycan sınırları içerisinde yer almaktaydı. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti yıkılıncaya kadar da bu böyle devam etmiştir. Kızıl ordunun 1920 yılının Mayıs ayının başı itibariyle Azerbaycan'ı işgal etmesi üzerine Zengezur bölgesi, Ruslar tarafından Ermenilere hediye edilir. Bunun amacı Anadolu ile Türk dünyasının bağlantısının koparılmasıydı (Şihaliyev, 2016:179).

Böylece 1920 yılının ortalarından itibaren Zengezur bölgesine Ermeniler hâkim olmuş olur. 1980'li yılların sonunda Sovyetler Birliğinin yıkılışına kadar adeta Ermeniler Sovyetlerin desteği ile bu bölgenin DNA'sıyla oynamışlardır. Yani bu süre içerisinde bu bölgede yaşayan Türkler üzerinde uygulanan baskılar neticesinde bu topraklardaki demografik yapı değiştirilmiştir.

Kaynak 1: Azərbycan Xalq Cümhuriyyəti və Naxçıvan (Redaktor: Hacıfəxrəddin Səfərli) Naxçıvan-2010, "Əcəmi" Nəşriyyat-Poliqrafiya Birliyi. Kaynak 2: <https://rasulguliyev.wordpress.com/2012/02/10/iskal-olunmus-rayonlar/>

1988-1990 tarihleri arasında Ermeniler ile Azerbaycan Türkleri arasında çatışmalar yoğunlaşınca Ermeniler Zengezur bölgesine hâkim oldukları için Nahcivan'ın ana Azerbaycan toprakları ile bağlantısı kesilir. Sovyetlerin dağılması üzerine 1991 yılında Ermenistan ve Azerbaycan'ın bağımsızlıklarını ilan etmelerinden sonra Nahcivan ile Azerbaycan arasındaki bağlantı İran ve Gürcistan üzerinden gerçekleştirilmeye başlar (Özçelik, 2003:45).

Azerbaycan'ın 44 gün süren İkinci Karabağ savaşında elde ettiği büyük zaferin bölgede yeni fırsatlar açtığını söylemek mümkündür. Bu savaş neticesinde elde edilen en önemli fırsatlardan biri de Zengezur Koridorunun açılması olacaktır (Gök, 2022:112).

Zengezur koridorunun açılması başarılırsa öncelikle Azerbaycan ile Nahcivan Özerk bölgesi arasındaki bağlantı sağlanmış olacaktır. Bu da Azerbaycan'ın "Doğu ile Batı" ve "Kuzey ile Güney" ulaşım koridorlarının oluşmasını sağlayacaktır. Bu koridorun açılması Azerbaycan'a ticari anlamda büyük katkı sağlayacağı gibi ekonomisi güçlenecek ve ülkenin

jeo-ekonomik önemi büyük ölçüde artacaktır. En önemlisi de Türk dünyası Zengezur koridoru ile yeniden birleşmiş olacaktır (Asker, 2021:84).

Bu koridor, Azerbaycan ana karası ile Nahcivan'ı sadece karayoluyla değil demiryolu ile de birbirine bağlayacaktır. Yine bu koridor Azerbaycan'da Nahcivan'a, Nahcivan'dan Türkiye'ye ve oradan da Akdeniz üzerinden diğer batı ülkelerine ulaşımı sağlayarak önemli avantajlar oluşturacaktır. Böylece söz konusu koridorun açılması Azerbaycan'ın siyasi ve stratejik konumunu önemli ölçüde yükseltecek ve ekonomik gücünü artıracaktır (Nazım, 2022:254).

Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, 29 Haziran 2022 tarihinde Aşabat'ta düzenlenen 6. Hazar Devlet Başkanları Zirvesi'nde yaptığı konuşmada *"Azerbaycan'ın kadim yurdu Zengezur'un artık Türk dünyasını birleştirici rolünü oynayacağını"* dile getirmiştir (<https://avim.org.tr/tr/Bulten/turkmenistan-da-6-hazar-ulkeleri-devlet-baskanlari-zirvesi>). Zira Zengezur Koridoru sadece Kafkaslar için değil, daha geniş anlamda bölge için stratejik öneme sahiptir. Bu koridorun açılması, büyük ekonomik potansiyele ve doğal kaynaklara sahip bölgeyi birbirine bağlayacağından şüphe yoktur. Azerbaycan ve Türkiye cumhurbaşkanları tarafından temelleri atılan yaklaşık 123 kilometrelik Horadiz-Cebrayil-Zengilan-Ağbent karayolunun Fuzuli'nin Ahmedbeyli köyünden başlanarak projelendirilmesi ve uluslararası karayolu standartları bağlamında inşa edilmeye başlanması, bu konuda atılmış önemli bir adımdır. (Hamzatli, 2022:47).

Bu arada yaklaşık 30 yıldır Gürcistan hem Azerbaycan hem de diğer Güney Kafkasya ülkeleri için Avrupa'ya açılan önemli bir kapı olmuştur. Örneğin son yirmi yıla bakıldığı zaman Hazar Denizi'nden Avrupa ve Akdeniz'e taşınan petrol, gaz ve diğer ticari mallar, Dağlık Karabağ bölgesi yerine Gürcistan üzerinden Türkiye'ye oradan da diğer Avrupa ülkelerine ulaşır hale gelir. Şayet Zengezur koridoru açılırsa Gürcistan ve İran topraklarının geçilmesine ihtiyaç kalmayacak ve Türkiye üzerinden Azerbaycan'a doğrudan erişim sağlanabilecektir. Zengezur üzerinden Azerbaycan ile Türkiye arasında oluşacak yeni koridor Bakü-Tiflis-Kars hattından yaklaşık 340 km daha kısa olacaktır. Böylece mesafenin kısalıp ulaşımın kolaylaşması maliyeti düşürecek ve Azerbaycan ile Türkiye arasındaki ticaret daha da artacaktır. Dolayısıyla Hazar bölgesinde Azerbaycan'ın sahip olduğu doğal kaynaklar Türkiye üzerinden Avrupa'ya kolaylıkla taşınmış olacaktır. Ayrıca güvenli ve kısa olacak bu koridor, Azerbaycan ile Türkiye arasındaki turizmi de olumlu yönde etkileyecektir. Aynı zamanda bu koridor, sadece Azerbaycan ve Türkiye arasındaki ilişkilere olumlu katkı sağlamayacak, Türkiye'nin diğer Türk Cumhuriyetleri ile doğrudan bağlantı kurmasına yol açacaktır. Özetle Azerbaycan toprağı olan Karabağ'ın kurtarılması ve Zengezur koridorunun açılması hem Azerbaycan hem de Türkiye için yeni gelişme ve umutların önünü açacağından şüphe yoktur (Erarslan-Özdemir, 2021:317).

Zengezur Koridoru. Kaynak: <https://sahipkiran.org/2021/10/25/zengezur-koridoru-2/#prettyphoto/0/>

Bu arada Türkiye'nin Bakü-Tiflis-Kars demiryolundaki yükü hafifletmek için Kars- Nahcivan arasında yeni bir demiryolu inşa etme planı bu konuda önemli bir adım olacaktır. Türkiye'den Nahcivan'a kadar uzanacak olan bu demir yolu hattı, daha sonra İran, Afganistan ve Pakistan'a kadar uzanabilir. Öte yandan Zengezur Koridorunun açılması, söz konusu demiryolunun Azerbaycan'a kadar uzatılmasını dolayısıyla da Türkiye ile Azerbaycan arasındaki bağlantının demiryolu ile de sağlanmasına yol açacaktır (Nəbibəyli, 2000:52).

Bu koridorun Rusya'ya da önemli getiriler sağlayacağı aşikârdır. Azerbaycan demiryollarını kullanan Rus trenleri, Zengezur koridorunu kullanarak Nahcivan'a oradan da Türkiye, İran ve Ermenistan'a giden hatlara kolaylıkla yönlenebilecektir. Aynı zaman da Rusya, söz konusu koridor üzerinden Ortadoğu pazarlarına kolaylıkla ulaşabilecektir (Bozkuş, 2022:130).

Zengezur Koridorunun açılmasının bölge barışının sağlanmasında önemli bir etken olacağı düşünülmektedir. Bölge devletleri arasındaki ekonomik ve ticari ilişkiler daha da gelişecek ve Ermenistan'ın uzun süre çektiği ekonomik sıkıntıların ortadan kalkmasına büyük katkı sağlayacaktır. Zira Zengezur koridorunun açılması ve buradan geçen ulaşım, iletişim ve altyapı projeleri tüm Türk dünyasını birbirine bağlayacak ve Ermenistan için ek fırsatlar sunacaktır. Bu nedenle Ermenistan'ın bu koridorun açılmasına engel olmaması sadece Azerbaycan ve Türkiye için değil kendisi içinde önemli katkılar sağlayacaktır.

Zengezur koridorunun yerel, bölgesel ve kıtalararası olmak üzere üç alanda önemli olduğu söylenebilir. Koridorun yerel düzeyde önemi, yeni ulaşım yolunun geçtiği her ülkede yerel kalkınma için bir uyarıcı görevi görmesidir. Yeni koridorun üç ülkenin de (Türkiye-Azerbaycan-Ermenistan) az gelişmiş bölgelerinden geçtiğini unutmamak gerekir. Her üç ülkeye ait söz konusu bölgelere de önemli ekonomik katkılar

sağlayacağı aşikârdır. Zengezur koridorunun bölgesel düzeydeki önemi ise birçok farklı yönde bir alternatif olmasıdır. Bunlardan en önemlisi Türkiye ile Orta Asya arasında yeni bir rotanın ortaya çıkmasıdır. Böylece bölgedeki ülkeler arasındaki gerginlikler azalacak yerini gelişen ekonomik ilişkilerden alan iş birliği ortamı oluşacaktır.

Son olarak ise bu koridor, Asya ile Avrupa'yı birbirine bağlayacak, yeni fırsatlar ortaya çıkaracak ve Azerbaycan'ın konumunu güçlendirecektir.

6. Sonuç ve Öneri

Netice itibariyle Karabağ bölgesiyle birlikte Zengezur'un da bir Türk bölgesi olduğu ve bu toprakların Azerbaycan'dan koparılıp bilinçli bir şekilde Ermenistan tarafına verildiği ortadadır.

44 Gün süren Karabağ'ın kurtarılması için verilen mücadele, bu konuda önemli fırsatlar açmıştır. Bunların başında da Zengezur Koridorunun açılıp hayata geçirilmesi olacaktır. 10 Kasım 2020'de Azerbaycan, Ermenistan ve Rusya tarafından imzalanan "Üçlü Bildiri" savaşı sonlandırmıştır. Bildirinin son maddesinde Nahcivan'la Azerbaycan arasındaki karayolunun açılması ile ilgili madde, söz konusu koridorun açılmasını zorunlu kılar.

Yukarıda da belirtildiği üzere Zengezur Koridorunun açılması, Azerbaycan ile Türkiye arasında karadan ulaşımı yeniden sağlayarak her iki ülke arasında ticari, ekonomik, askeri, enerji ve ulaştırma gibi birçok konuda büyük fırsatlar doğuracaktır. Ulaşım Gürcistan üzerinden değil de doğrudan Türkiye ile bağlantılı olan Zengezur Koridoru üzerinden gerçekleşecektir. Bu da yakıttan ve zamandan tasarruf demektir. Aynı zamanda aradan başka bir ülkeyi çıkarıp iki kardeş ülkenin doğrudan birbirine bağlanmasını sağlayacaktır. Yine bu koridor sayesinde Türkiye'den çıkan birisi hiçbir engel ile karşılaşmadan Orta Asya'daki diğer Türk Cumhuriyetlerine kolaylıkla ulaşabileceği gibi bunun tersi de mümkün olacaktır.

Her ne kadar Ermenistan tarafı bunun tam farkında olmasa da bu koridorun açılması Ermenistan ekonomisine de büyük katkı sağlayacaktır. Zira Ermenistan bu yolla Türkiye ile ilişkileri normalleştirmiş ve Türkiye üzerinden bütün dünyaya açılmış olacaktır.

Daha da geniş anlamda Zengezur koridoru sayesinde Asya ile Avrupa adeta birbirine bağlanacak, bölgeler arası yeni fırsatlar ortaya çıkacak özellikle de Azerbaycan, Türkiye ve Ermenistan'ın konumunun güçlenmesine katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

Acicbe, C. (2020). The Events in Zangezur From 1918 to 1921 and The Transfer of Zangezur to Armenia. Review of Armenian Studies, 42, 151-167.

AGİT resmi internet sitesi, Bişkek protokolü, <https://www.osce.org/az/sg/91994>.

- Aliyev, T. (2017). Karabağ'da Tarihi Anıtlar. Bakü: Elm Yayınları.
- Asker, A. & Özpınar, Z. G. (2021). Azerbaycan'ı Zafere Götüren Büyük Taarruz: 44 Günlük Savaşın Anatomisi, *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 10(1), 83-106.
- Aydın, N. (2013). Türkiye'nin Dağlık Karabağ Politikası. *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, 9(2), 153-169.
- Azerbaycan Cumhurbaşkanlığı Resmi İnternet Sitesi; Azərbycan Respublikasının Prezidenti, Ermənistan Respublikasının baş naziri və Rusiya Federasiyasının Prezidentinin Bəyanatı, <https://president.az/az/pages/view/azerbijan>.
- Azərbaycan Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanlığının Resmi İnternet Sitesi, İlham Aliyev'in Zengezurla bağlı açıklaması, <https://president.az/>.
- Azerbaycan Milli Savunma Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi; Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyevin Nikol Paşinyan'a cevabı, <https://mod.gov.az/az/xeberler-791>.
- Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi: <https://www.stat.gov.az/>.
- Bozkuş. Y. D. (2022). Karabağ Savaşı Sonrası Türkiye-Azerbaycan-Ermenistan İlişkileri. *Journal of Balkan and Black Sea Studies*, 8, 127-154.
- Çapraz, H. (2012). 19. Yüzyılda Rusya'nın Karabağ Politikası. *Belgi Dergisi*, 3, 231-240.
- Eliyarlı, S. (1994). Azerbaycan Tarihi. Bakü: Azerbaycan Dövlət Neşriyatı.
- Erarlan, F. & Özdemir, F. N. (2021). Azerbaycan-Türkiye İlişkilerinde Önemli Bir Kavşak: İkinci Karabağ Savaşı. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 129/255: 315-334.
- Garagözov, R. (2013). Bir Kimlik Tespiti, Kolektif Şuur ve Sosyal Bir Travma Olarak Hocalı Faciası. *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, 9 (2), 140.
- Gök, A. (2022). Türk Devletleri Teşkilatı ve Dağlık Karabağ Zaferinin Yarattığı Fırsatlar. *Güvenlik Stratejileri Dergisi (TDT Özel Sayı)*, 109-145.
- Göyüşüv, R. (1993). Qarabağın Geçmişinə Səyahət. Bakü: Azərneşr Yay.
- Gürel, Z. (2020). Gün Ağarırken Karabağ. 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum/Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9(27), 979-994.
- Hacıyev, N. (2005). Dağlık Qarabağın Tarixindən. Bakü: Gençlik Yay.
- Hacıyev, İ. (2012). Ermenilerin Azerbaycan'a Karşı Toprak İddiaları ve Kanlı Saldırıları. Nəhcivan: Ecmi yay.
- Hamzatli, M. (2022). Zengezur Koridoru'nun Azerbaycan ve Türkiye'nin Dış Ticaretine Olası Etkileri, (Yüksek Lisans Tezi). Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi.
- Hasanoğlu, A. (2013). Ermeni Sendromu. İstanbul Ofset.
- Hüseynov, Y. (2012). Azerbaycan'ın Karabağ Bölgesinin Tarihi. Bakü: AMEA yay.
- İmanov, R. (2005). Azərbycanın Arazi Bütövlüyünə Qəsd- Qondarma Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti. Bakü: Adiloğlu Yay.

- Kengerli, M. (1999). Karabağ Azərbaycan Topraqıdır, Dünya Durdukça da Öyle Olacaktır. Azərbaycan Türk Kültür Dergisi, 330, 7-11.
- Keskin, A. (2022). Millî ve Kültürel Kimlik Sembolizmi Bağlamında Xarıbülbül. Motif Akademi Halkbilimi Dergisi, 15 (39), 650-767.
- Kurbanov, E. (1996). Azərbaycan'ın Güvenlik Kaygıları: Dağlık Karabağ Üzerinde Ermenistan'la Çatışma ve Diğer Ülke İçi Anlaşmazlıklar. Avrasya Etüdləri Dergisi, 3(4), 20.
- Məmmədov, S. & Məmmədov T. (2018). Dağlıq Qarabağ Həqiqətləri və Beynəlxalq Hüquq. Bakü: Mütərcim yay.
- Mustafayev, B. & Mustafayev, B. (2013). Karabağ'ın İşgal Süreci ve Bölgede Yaşanan Son Olaylar Çerçevesinde Çözüm Arayışları. Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 49, 281-294.
- Mustafayev, B. (2011). Ermeni Devlet Terörünün Eseri: 26 Şubat 1992 Hocalı Soykırımı Üzerine. Karadeniz Araştırmaları, 29, 25.
- Nağı, A. (2014). Karabağ Savaşı: Kısa Tarihi. Bakü: Elm Yay.
- Nazım, M. (2018). Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti İşığında: 1918-1920. Bakü: Ulu yay.
- Nazım, M. (2022). Zəngəzur İlçesinde Ermenilər Tarafından İşlenen Terör Katliamları. Bakü: Elm yay.
- Nəbibəyli, Z. (2000). Zəngəzur'un Kısa Tarihi ve Coğrafiyası. Bakü: Kanun yay.
- Özçelik, İ. (2003). Karabağ Tarihi ve Karabağ'da Ermeni Olayları. Ankara: Bilge Yayınevi.
- Özdem, A. G. & Yılmazçelik, İ. (2013). İşgal Altındaki Türk Yurdu; Karabağ. Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi, 9(2), 1-30.
- Özgen, C. (2021). 44 Günün Ardından: 2020 Karabağ Savaşı'nın Askeri Açısından Analizi. Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 7, 104-123.
- Paşayev, A. (2011). Ermenilerin Azərbaycan Halkına Karşı Toprak İddiaları, Soykırımı ve Tehcirleri: XIX-XX Yüzyıl. Bakü: Çarşıoğlu yay.
- Pehlivan, Z. (2016). Rusya'nın Ermeni Devleti Kurma Politikalarının Sonucu: Karabağ Sorunu. Asia Minor Studies, 4(8), 94-119.
- Pompeyev, Y. (1996). Karabağ Kan İçinde. Azərbaycan Ensiklopediyası. Bakı.
- Rızayev, R. (2020). Azərbaycan Halk Cumhuriyyəti'nin Təşəkkül Aşamaları. Vakanüvis- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi, 5(2), 891-927.
- Rızayev, R. (2021). Ermenistan-Azərbaycan Dağlıq Karabağ Çatışması və Azərbaycan'ı Zafere Götürən Yol. Bakı: Kanun yay.
- Sadıgov, R. (2021). 1918-1920 Yıllarında Karabağ'da Ermeni İsyancıları, Azərbaycan Hükümetinin Toprak Bütünlüğünü Sağlamak için İsyancıları Karşı Mücadelesi. Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 7(1), 1-17.
- Süleymanov, M. (2014). Gülistan Anlaşması. Bakü: Elm ve Tehsil yay.

- Süleymanzadə, M. (2009). 20 Yanvar: Güllələnmiş qəzet. Bakı: Nurlan neşriyat.
- Şahbazov, A. (2020). Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti. Bakı: Maarif yay.
- Şahinoğlu, E. (2021). Demir Yumruk. Bakı: Kanun yay.
- Şihaliyev, E. (2016). Ermenilerin Nahçıvan İddiaları ve XX. Yüzyıl Başlarında Yapılan Katliamlarda Büyük Güçlerin Rolü. Ermeni Araştırmaları Dergisi, 53, 179.
- Şimşir, B. (2012). Azərbaycan: Kızılordu'nun Azərbaycan'ı İşgali ve Türkiye'nin Tepkisi. Atatürk Dergisi, 1(1), 57-93.
- Talibov, R. (2005). Ermənilərin Dağlıq Qarabağla Bağlı İddialarının Heç Bir Hüquqi Esası Yoxdur. Bakü: Çəşioğlu Yay.
- Terabik, A. (2017). Qarabağ: Qafqazda Sülhə Aparan Yol. Bakü: Qafqaz yay.
- Taşkıran, C. (1995). Geçmişten Günümüze Karabağ Meselesi. Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Türkmenistan'da 6. Hazar Ülkeleri Devlet Başkanları Zirvesi: <https://avim.org.tr/tr/Bulten/turkmenistan-da-6-hazar-ulkeleri-devlet-baskanlari-zirvesi>.
- Umudlu, V. (2004). Azərbaycan'ın Çarlık Rusyası Tarafından İşgali ve Sömürgeciliğe Karşı Mücadele: 1801-1828. Bakü: Elm yay.
- Ürekli, T. (2020). 28. Yılında Hocalı Katliamındaki Belgesel Fotoğrafların Tarihi Kanıtlığı ve Basın Mensuplarının Tanıklığıyla Değerlendirilmesi. Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, 124, 163-192.
- Velıhanly, N. (2022). Some Of The Historiographical Problems Of Zangezur's History. Review of Armenian Studies, 45, 107-126.
- Yeşilot, O. (2018). Türkmençay Antlaşması ve Sonuçları. Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 43, 187-199.

SAĞLIK BAKANLIĞINA BAĞLI DÖNER SERMAYE İŞLETMELERİNDE ORTAYA ÇIKAN MUHASEBE HATALARI

ACCOUNTING ERRORS OCCURRING IN REVOLVING FUND ENTERPRISES AFFILIATED TO THE MINISTRY OF HEALTH

Zeliha GÜVENÇ YILDIRIM*, Hatice Pınar KAYA**

* Y. Lisans Öğrencisi, SBE
İşletme Anabilim Dalı, Kırşehir
Ahi Evran Üniversitesi
zeliha.guenc@saglik.gov.tr

ORCID ID:
0000-0003-3871-794X

** Doç. Dr., Öğretim Üyesi,
Maliye Bölümü, İİBF, Kırşehir
Ahi Evran Üniversitesi
pkaya35@gmail.com

ORCID ID:
0000-0002-8736-088X

Başvuru Tarihi/ Received:
19.03.2023
Kabul Tarihi/Accepted:
02.05.2023

ARAŞTIRMA MAKALESİ

ISSN 2618-6217

Özet

Sağlık Bakanlığına bağlı döner sermaye işletmeleri sağlık hizmetlerinin sürekliliğinin sağlanması açısından büyük öneme sahip kuruluşlardır. Döner sermaye işletmelerinin gerçekleştirdiği mali işlem ve olaylar her yıl düzenli periyotlarla Sayıştay'ın denetimine tabi tutulmaktadır. Çalışmanın amacı Sayıştay tarafından hazırlanan Sağlık Bakanlığına bağlı döner sermaye işletmelerinin 2020 ve 2021 yıllarına ait düzenlilik denetim raporlarında yer alan ve denetim görüşünü etkileyen muhasebe hatalarına ilişkin bulguların incelenmesidir. Yapılan incelemeler sonucunda her iki yılda da tekrar eden ve düzeltilmeyen tek bulgunun, işletmelerin yabancı uyruklu kişilerden olan alacaklarının tahakkuk, takip ve tahsil işlemlerine yönelik olduğu ortaya çıkmıştır. Bunun yanı sıra 2020 yılında işletme birimleri arasında gerçekleşen mal teslimlerine ve mali tabloların konsolidasyon işlemlerine, 2021 yılında ise tahsili şüpheli hale gelen alacaklara, maddi duran varlıklara ve dönem ayırıcı hesapların kullanımına yönelik muhasebe hataları tespit edilmiştir. Çalışma kapsamında söz konusu muhasebe hatalarının düzeltilmesine yönelik öneriler ve örnek muhasebe kayıtları sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sayıştay Denetimi; Döner Sermaye İşletmesi; Muhasebe Hataları.

Abstract

Revolving fund enterprises affiliated to the Ministry of Health are organizations that have great importance in terms of ensuring the continuity of health services. Financial transactions and events carried out by revolving funds are subject to the audit of the Court of Accounts on a regular basis every year. The aim of the study is to examine the findings regarding the accounting errors that affect the audit opinion and included in the regularity audit reports of the revolving fund enterprises affiliated to the Ministry of Health for the years 2020 and 2021, prepared by the Court of Accounts. As a result of the examinations, the only finding that recurs in both years and cannot be corrected; it has been revealed that the receivables of the enterprises from foreign nationals are for the accrual, follow-up and collection transactions. In addition, accounting errors have been identified regarding the deliveries of goods between business units and the consolidated transactions of financial statements in 2020, and doubtful receivables, tangible assets and period separator accounts in 2021. Within the scope of the study, suggestions and sample accounting records are presented for the correction of these accounting errors.

Keywords: Court Of Accounts Audit; Revolving Fund Enterprise; Accounting Errors.

1. Giriş

5018 sayılı “Kamu Malî Yönetimi ve Kontrol Kanunu” kamu idarelerinin mali işlemlerinin muhasebeleştirilmesi ve raporlanması da dahil, mali yönetim ve kontrolüne ilişkin hükümler içermektedir (Md. 1-2). Kanun ekine göre Sağlık Bakanlığı genel bütçe kapsamındaki kamu idareleri arasındadır. Bu doğrultuda Sağlık Bakanlığı Sayıştay’ın denetim alanı sınıflandırmasında; merkezi yönetim kapsamındaki kamu idarelerinden “genel bütçeli kuruluşlar” arasında yer almaktadır.

Sağlık Bakanlığı, merkezi yönetim bütçe kanunlarıyla tahsis edilen ödeneklerle faaliyetlerini yürütmektedir. Yıllık olarak planlanan bütçe ödenekleriyle Sağlık Bakanlığı’na merkezi yönetim bütçesinden belirli oranda pay ayrılmaktadır. Sağlık Bakanlığına bağlı döner sermaye işletmelerine ise Bakanlık bütçesi içinde yer almayan döner sermaye tahsis edilmektedir.

Globalleşen ve sürekli değişen dünyada sağlık harcamaları ve maliyetleri günden güne artış göstermektedir. Her ülke kamu kaynaklarını kullanırken kaliteli sağlık hizmeti sunmayı amaçlamanın yanı sıra maliyetleri de kontrol altında tutmayı hedefler. Kaliteli sağlık hizmeti sunumu için ayrılan ödeneklerin amaca uygun olarak kullanılıp kullanılmadığı denetim mekanizması ile ölçülmektedir. Kamu idarelerinde denetim; iç ve dış denetim şeklinde yapılmaktadır. Denetimlerde muhasebe hata ve hilelerinin en aza indirgenmesi ve kamu idarelerine ayrılan kaynakların en etkin şekilde kullanılmasının sağlanması hedeflenmektedir.

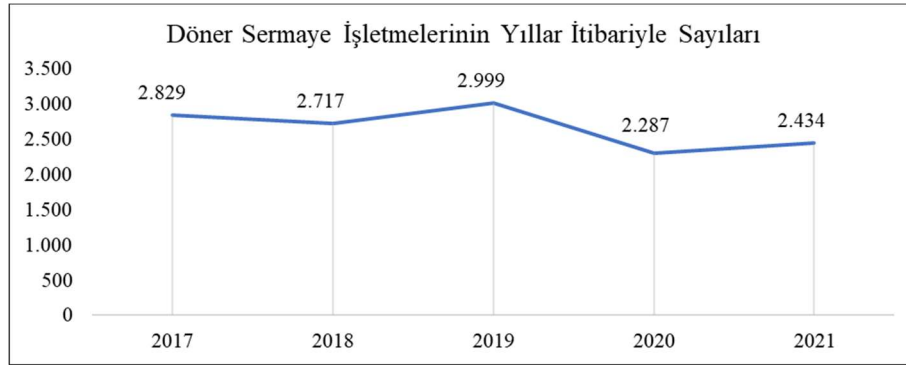
Çalışmanın amacı Sayıştay tarafından yayımlanan Sağlık Bakanlığına bağlı döner sermaye işletmeleri 2020 ve 2021 yıllarına ait düzenlilik denetim raporlarında yer alan ve denetim görüşünü etkileyen bulguları inceleyerek, mali rapor ve tablolara ilişkin yapılan hataları tespit etmektir. Bu amaç doğrultusunda çalışmada döner sermaye işletmelerinde ortaya çıkan muhasebe hatalarının düzeltilmesine yönelik önerilere yer verilmiştir. Yapılan çalışmanın muhasebe hatalarının ortadan kaldırılması ve böylece işletmelerin mali durumunun ve faaliyet sonuçlarının gerçeğe uygunluğu açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

2. Döner Sermaye İşletmelerinin Tanımı ve Türleri

209 sayılı “Sağlık Bakanlığına Bağlı Sağlık Kurumları ile Esenlendirme (Rehabilitasyon) Tesislerine Verilecek Döner Sermaye Hakkında Kanun”, Sağlık Bakanlığı tarafından merkez ve taşra teşkilatında döner sermaye işletmesi kurulabileceğini hüküm altına almıştır (Md. 1). Döner sermaye işletmelerine yönelik bir diğer yasal düzenleme “Döner Sermayeli İşletmeler Bütçe ve Muhasebe Yönetmeliği”dir. Yönetmeliğin birinci kısmında “döner sermaye” tanımına yer verilmiş ve döner sermaye kavramından yola çıkılarak “döner sermaye işletmesi” tanımlanmıştır

(Md. 3). Döner sermaye işletmeleri, kamu kuruluşları açısından sosyo-kültürel ve ekonomik alanda önemli katma değer yaratan ve mali özerkliği olan kurumlardır (Hanoğlu, 2016: 133). Döner sermaye işletmelerinin kuruluş amacı; devletin kamu hizmetlerini sağlarken ekonomik faaliyetleri çerçevesinde oluşan atıl kapasiteyi değerlendirmek ve gelir sağlamaktır (Yılmaz, 2011: 327). Döner sermaye sistemi, 1050 sayılı Muhasebe-i Umumiye Kanunu kapsamında 1927 yılında Türk mali sistemine dahil olmuştur (Arslan, 2012: 1).

Türkiye’de ilk olarak genel bütçeli kuruluşlar bünyesinde kurulmaya başlanan ve ilerleyen dönemde özel bütçeli kuruluşlar tarafından da kurulan döner sermaye işletmeleri, bağlı buldukları kuruluşların türüne göre genel ve özel bütçelidir (Hotunluoğlu & Kayacan, 2020: 558). Türkiye’de 2017-2021 yılları arasında faaliyet gösteren döner sermaye işletmelerinin toplam sayıları (Şekil 1), 2021 yılı itibariyle döner sermaye işletmelerinin bağlı buldukları kuruluşlara göre dağılımı ve kuruluşlarda yer alan muhasebe birim sayıları (Tablo 1) aşağıdaki gibidir (T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü 2021 Yılı Faaliyet Raporu: 21, 60).

Şekil 1. Döner Sermaye İşletmelerinin Yıllar İtibariyle Sayıları

Şekil 1’de yer alan verilere göre 2021 yılı sonu itibariyle Türkiye’de toplam 2.434 döner sermaye işletmesi faaliyet göstermektedir. Döner sermaye işletmelerinin sayısında bir önceki yıla göre yaklaşık %6,4 artış yaşanmıştır. 2020 yılı son beş yılda, döner sermaye işletme sayısının en az olduğu yıldır.

Tablo 1. 2021 Yılı Döner Sermaye İşletmelerinin ve Muhasebe Birimlerinin Sayıları

Kuruluş Adı	İşletmesi Sayısı	Birim Sayısı
Sağlık Bakanlığı	82	90
Millî Eğitim Bakanlığı	1.430	570
Orman Genel Müdürlüğü	338	294
Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı	206	206
Orman ve Su İşleri Bakanlığı	93	93
Üniversiteler	126	60
Millî Savunma Bakanlığı	26	26
Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı	115	82

Diğer İdareler	18	7
TOPLAM	2.434	1.428

Türkiye’de 2021 yılı itibariyle sağlık, eğitim, orman, gıda, tarım, savunma ve aile gibi çeşitli alanlarda faaliyet gösteren toplam 2.434 döner sermaye işletmesi vardır. İşletmelerin muhasebe ile ilgili hizmetleri toplam 1.428 birim tarafından yürütülmektedir. 2021 yılında bu çalışmanın kapsamını oluşturan Sağlık Bakanlığı’na bağlı 82 döner sermaye işletmesi vardır ve söz konusu işletmelerin muhasebe işlemleri toplam 90 birim tarafından gerçekleştirilmektedir.

3. Döner Sermaye İşletmelerinin Muhasebe ve Denetim Sistemi

Ülke ekonomisine önemli katkılar sağlayan döner sermaye işletmelerinin ayrı bir tüzel kişiliği yoktur. Döner sermaye işletmeleri faaliyetlerine ilk olarak bütçeden ayrılan bir sermaye ile başlayan ve faaliyetleri sonucu ortaya çıkan karı sermayesine ekleyerek faaliyetlerini sürdüren kuruluşlardır (Hotunluoğlu & Kayacan, 2020: 557). Varlığını Sağlık Bakanlığı’nın tüzel kişiliğinde sürdüren döner sermaye işletmelerinin muhasebe işlemleri “*Döner Sermayeli İşletmeler Bütçe ve Muhasebe Yönetmeliği*” çerçevesinde yürütülür.

Sağlık Bakanlığına bağlı döner sermaye işletmelerinin muhasebe kayıtları web tabanlı bir sistem olan Tek Düzen Muhasebe Sistemine (TDMS) kaydedilmektedir. Muhasebe kayıtlarına yansıyan işlemler Sağlık Bakanlığına bağlı muhasebe birimleri tarafından “*Merkezî Yönetim Harcama Belgeleri Yönetmeliği*” kapsamında yürütülür. Muhasebe hizmetlerinin yürütülmesinden ve muhasebe biriminin yönetiminden muhasebe yetkilisi sorumludur.

Döner sermaye işletmeleri iç ve dış denetime tabi kuruluşlardır. Denetim, yapılan iş ve hizmetlerin kontrol mekanizmasıdır. Bu açıdan döner sermaye işletmeleri hem bağlı buldukları kurum ve kuruluşlar tarafından iç denetime, hem de Hazine ve Maliye Bakanlığı ile Sayıştay tarafından dış denetime tabi tutulmaktadır.

Döner sermaye işletmelerinin iç denetim ve Hazine ve Maliye Bakanlığı tarafından gerçekleştirilen dış denetim raporları kamuoyu ile paylaşılmadığı için bu çalışmada Sayıştay’ın düzenlilik denetim raporlarına yansıyan muhasebe hataları incelemeye tabi tutulmuştur. Sayıştay’ın düzenlilik denetiminin kapsamını 6085 sayılı Sayıştay Kanunu’na göre mali denetim ve uygunluk denetimi oluşturur. Sayıştay düzenlilik denetimlerini döner sermaye işletmeleri tarafından gerçekleştirilen hesap ve işlemlerin hukuki düzenlemelere göre yapılıp yapılmadığını tespit etmek ve işletmeler tarafından düzenlenen mali tabloların doğru olup olmadığına ilişkin makul güvence sağlamak amacı ile gerçekleştirir.

4. Literatür Özeti

Literatürde Sağlık Bakanlığına bağlı döner sermaye işletmelerinin muhasebe sistemini incelemeye yönelik yapılan sınırlı sayıda çalışmaya rastlanmıştır. Yapılan çalışmaların daha çok üniversitelere bağlı döner sermaye işletmeleri üzerinde yoğunlaştığı ifade edilebilir.

Doğan (2005), 18.06.1999 tarih ve 23724 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan “Döner Sermayeli İşletmeler Muhasebe Yönetmeliği”nin uygulanmasında karşılaşılan sorunları ortaya koymak amacıyla yaptığı çalışmada, bir üniversiteye bağlı döner sermaye işletmesinin stok işlemlerine, kullandığı hesaplara, muhasebe belge ve defterlerine ilişkin tespit ettiği sorunlara çözüm önerileri sunmuştur.

Köroğlu (2011), Türkiye’de bir eğitim ve araştırma hastanesine bağlı döner sermaye işletmesinde gerçekleşen işlemlerin tüm döneme ilişkin muhasebe kayıtlarını yapmış ve mali raporlarla birlikte örnek uygulama olarak sunmuştur.

Yılmaz (2011), ülke ekonomisi açısından büyük öneme sahip olan ve muhasebe uygulamaları açısından özellikli durumları bulunan döner sermaye işletmelerinin önemli muhasebe konularına örnek muhasebe kayıtları ile çözüm önerisi sunarak açıklık getirmiştir.

Hanoğlu (2016), üniversite döner sermaye işletmelerinde ortaya çıkan, idari ve mali mevzuattan kaynaklanan sorunları belirlemek amacıyla yaptığı çalışmada; mevzuat yetersizliği ve eksiklikleri, hazine payı ile bap hissesinin revizyonu/kaldırılması, kurumlar vergisi mükellefiyetinin haksız uygulanışı, vergi beyannamesi verme sorumluluğu ve personele ait özlük hakları karmaşası olmak üzere toplam beş başlıkta topladığı problemlere çözüm önerileri sunmuştur.

Şişman ve Üstün (2018), yaptıkları çalışmada yükseköğretim kurumları döner sermaye işletmelerinde Sayıştay denetimleri sonucu ortaya çıkan ve kesin hükme bağlanmış olan kararları inceleyerek, kamu zararına sebep olan iş ve işlemler ile bunların sorumlularını belirlemeye yönelik değerlendirmelerde bulunmuşlardır.

Kartalıcı (2018), döner sermaye işletmelerinin katma değer, gelir ve kurumlar vergisi açısından yükümlülüklerini inceleyen bir çalışma yapmıştır.

Hotunluoğlu ve Kayacan (2020), üniversitelere bağlı döner sermaye işletmelerinin genel durumunu değerlendirmeye ve kamu maliyesi açısından sağlık hizmeti sunan döner sermayeli hastanelerin fiyatlama politikasını analiz etmeye yönelik bir çalışma yapmışlardır.

Yüksel (2020), üniversitelere bağlı döner sermaye işletmelerinin 2017-2019 yıllarına ait bilanço ve gelir tablosu verilerini oran analizi tekniği ile değerlendirdiği çalışmada; işletmelerin likidite oranlarının pozitif olduğunu, mali yapı ve kârlılık oranlarının ideal seviyenin altında

kaldığını, faaliyet oranlarının ise değişken nitelikte olduğunu tespit etmiştir.

Yıldırım (2020), Sayıştay'ın 2012-2017 yıllarına ait düzenlilik denetim raporlarını incelemiş ve Sağlık Bakanlığına bağlı döner sermaye işletmelerine yönelik bulguları yıllar itibariyle karşılaştırarak çeşitli öneriler sunmuştur.

5. Döner Sermaye İşletmelerinde Ortaya Çıkan Muhasebe Hataları

Çalışmanın kapsamına, amacına, önemine, yöntemine ve bulgularına ilişkin açıklamalar alt başlıklar halinde aşağıda sunulmuştur.

5.1. Çalışmanın Kapsamı

Sayıştay'ın yıllık faaliyet raporlarında yer alan bilgiler incelendiğinde; Sayıştay tarafından merkezi yönetim kapsamındaki kamu idarelerinin düzenlilik denetimlerine ilişkin bulgu sayılarının yıllar itibariyle "mali rapor ve tabloları etkileyen hata" ve "mevzuata uygunluğa ilişkin hata" şeklinde düzenli olarak yayımlandığı görülmektedir. Sayıştay'ın hata türleri sınıflandırmasında mali rapor ve tabloları etkileyen hata türü; muhasebe ve mali raporlama mevzuatına uygun olmayan ve mali tabloları doğrudan etkileyen hatalardır. Uygunluğa ilişkin hata türü ise kamu idaresinin tabi olduğu mevzuat hükümlerine aykırı olan ancak mali tablolar üzerinde doğrudan etkisi bulunmayan hatalardır. Bu çalışmanın kapsamını mali rapor ve tabloları etkileyen ve söz konusu rapor ve tabloların doğru ve güvenilir bilgi yansıtmasını engelleyen muhasebe hatalarının ortaya çıkarılması oluşturmaktadır.

Muhasebe hataları; muhasebe işlemlerinin kayıtlara geçirilmesi esnasında unutkanlık, dikkatsizlik, bilgisizlik ve tecrübesizlik gibi sebeplerle meydana gelen ve kasıt unsuru içermeyen yanlışlıklardır (Ömürbek & Durgunböcü, 2018: 1252). Yapılan araştırmalar muhasebe hata ve hilelerinin her geçen yıl artmakta olduğuna işaret etmektedir (Özçelik vd., 2017: 198). Bu sebeple işletmelerde meydana gelen muhasebe hata ve hilelerini tespit etmeye ve önlemeye yönelik çalışmalar büyük önem arz etmektedir.

Yapılan bu çalışmada Sayıştay tarafından denetlenen Sağlık Bakanlığına bağlı döner sermaye işletmelerinin 2020 ve 2021 yıllarına ilişkin düzenlilik denetim raporlarında yer alan ve denetim görüşünü etkileyen hatalar incelenmiştir. Her yıla ait Sayıştay denetim raporları bir sonraki yılın Eylül ayında yayımlandığı için 2022 yılı denetimlerine ilişkin bulgular çalışmaya dahil edilememiştir. Çalışmanın hacim kısıtı sebebiyle sadece son iki yıla ilişkin hatalar çalışma kapsamına alınabilmıştır.

5.2. Çalışmanın Amacı ve Önemi

Çalışmanın amacı Sağlık Bakanlığı bünyesinde faaliyet gösteren döner sermaye işletmelerinde ortaya çıkan ve Sayıştay'ın 2020 ve 2021 yıllarına ait düzenlilik denetim raporlarına yansıyan muhasebe hatalarına yönelik bulguların değerlendirilerek, söz konusu muhasebe hatalarının

tekrarlanmasını önlemek için çeşitli önerilerde bulunulmasıdır. Döner sermaye işletmeleri tarafından gerçekleştirilen mali nitelikteki işlemlerin yürürlükteki mevzuata uygun şekilde kaydedilmesi ve muhasebe sisteminin çıktısı olan mali tabloların güvenilir bilgi sunması muhasebe hata ve hilelerinin ortadan kaldırılması ile mümkündür. Yapılan çalışmanın döner sermaye işletmelerinin mali tablolarının önemli hata ve yanlışlık içermesini önlemek açısından literatüre katkı sağlaması beklenmektedir.

5.3. Çalışmanın Yöntemi

Çalışmada “doküman analizi yöntemi” kullanılmıştır. Doküman analizi, basılı ve/veya elektronik olmak üzere tüm belgelerin içeriğini sistematik olarak incelemek amacıyla kullanılan nitel araştırma yöntemidir (Kıral, 2020: 173). Sayıştay tarafından 2020 ve 2021 yıllarına ilişkin olarak yayımlanan “Sağlık Bakanlığına Bağlı Döner Sermaye İşletmeleri Düzenlilik Denetim Raporları”nda yer alan, mali rapor ve tabloları etkileyen hatalar üzerinde yoğunlaşmıştır. Döner sermaye işletmelerinde son iki yılda ortaya çıkan muhasebe hataları örnek uygulamalar ile açıklanmaya çalışılmıştır. Ayrıca muhasebe hatalarının önlenmesine yönelik çeşitli önerilerde bulunulmuştur.

5.4. Çalışmanın Bulguları

Yapılan incelemeler sonucunda Sayıştay düzenlilik denetimlerinde 2020 ve 2021 yıllarında döner sermaye işletmelerinde ortaya çıktığı tespit edilen ve denetim görüşünü etkileyen bulgular aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 2. Muhasebe Hataları

No	Muhasebe Hataları	2020	2021
1	Mal Teslimlerinin Eksik Muhasebeleştirilmesi	X	
2	Yabancı Uyruklu Kişilerden Olan Alacakların Takip ve Tahsil İşlemlerinin Gerçekleştirilememesi	X	X
3	Mali Tablolar Konsolide Edilirken Gerekli Eliminasyonların Yapılmaması	X	
4	Tahsili Şüpheli Hale Gelen Alacaklarla İlgili Muhasebe Kayıtlarının Yapılmaması		X
5	Tesis, Makine ve Cihazlar Hesabında İzlenmesi Gereken Taşınırın Maddi Duran Varlıklara İlişkin Diğer Hesaplarda Kayıt Altına Alınması		X
6	Maddi Duran Varlık Hesaplarının Elden Çıkarılacak Stoklar ve Maddi Duran Varlıklar Hesabına Aktarılmasında Hatalı Uygulamalar Bulunması		X
7	Dönem Ayrıcı Hesapların Kullanımındaki Eksiklikler		X

Tablo 2 incelendiğinde; döner sermaye işletme birimleri tarafından yabancı uyruklu kişilere verilen sağlık hizmetleri sonucunda ortaya çıkan alacakların takip/tahsil işlemlerine yönelik hataların son iki yılda tekrar eden ve işletmeler tarafından düzeltilemeyen tek hata olduğu görülmektedir. Tabloda yer alan diğer hataların ise sadece bir yılda ortaya çıktığı tespit edilmiştir. Bu bölümde Sayıştay düzenlilik denetimleri sonucu Sağlık Bakanlığına bağlı döner sermaye işletmelerinde ortaya çıkan muhasebe hataları tablodaki sırayla toplam yedi ana başlık altında toplanarak açıklanmıştır.

5.4.1. Mal Teslimlerinin Eksik Muhasebeleştirilmesi

Döner sermaye işletme birimlerinin karşılıklı olarak gerçekleştirdikleri bedelli veya bedelsiz mal teslimlerinde malı alan ve satan tarafların söz konusu işlemleri yasal mevzuata uygun olarak muhasebeleştirilmesi esastır. "Sağlık Hizmeti Sunan 4734 Sayılı Kamu İhale Kanunu Kapsamındaki İdarelerin Teşhis ve Tedaviye Yönelik Olarak Birbirlerinden Yapacakları Mal ve Hizmet Alımlarına İlişkin Yönetmelik"te yer alan söz konusu işlemlerin Sağlık Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı tarafından yayımlanan 2018/01 sayılı Genelge'ye göre yapılması gerekmektedir. Genelge'nin 2. ekinde muhasebe kayıt örnekleri yer almasına rağmen işletme birimleri arasındaki mal teslimlerinin muhasebeleştirilmesinde hatalar ortaya çıkmıştır. Eksikliğe yol açan muhtemel nedenler arasında; bir işletmenin kesmiş olduğu faturanın diğer işletmeye geç ulaşması, faturanın kaybolması ya da faturayı kesen işletmenin alacak kaydı oluşturmaması ya da alacak kaydını yanlış hesap koduna oluşturması sayılabilir.

Döner sermaye işletme birimlerinin bedelli ve bedelsiz malzeme alım-satım işlemlerine yönelik örnek muhasebe kayıtları aşağıdaki gibidir.

Bedelli Malzeme Teslim Örneği: X sağlık tesisi bankaya verdiği ödeme talimatı ile Y sağlık tesisinden 835,90₺ tutarında malzeme (ilaç) satın almıştır. Y sağlık tesisi için ihtiyaç fazlası olan söz konusu malzeme, Y sağlık tesisinin muhasebe kayıtlarında 802,47₺ olarak yer almaktadır.

X sağlık tesisinin muhasebe kaydı

150 İLK MADDE VE MALZEME HESABI	835,90	
150.03 Tıbbi ve Laboratuvar Sarf Malzemeleri Grubu		
336 DİĞER ÇEŞİTLİ BORÇLAR HESABI		835,90
336.11 Kurumlararası Satışlardan Doğan Borçlar		

Y sağlık tesisinin muhasebe kaydı

136 DİĞER ÇEŞİTLİ ALACAKLAR HESABI	835,90	
136.02 Tüzel Kişilerden Alacaklar		
150 İLK MADDE VE MALZEME HESABI		802,47
150.03 Tıbbi ve Laboratuvar Sarf Malzemeleri Grubu		
679 DİĞER OLAĞANDIŞI GELİR VE KARLAR HESABI		33,43

X sağlık tesisinin ödeme muhasebe kaydı

336 DİĞER ÇEŞİTLİ BORÇLAR HESABI	835,90	
336.11 Kurumlararası Satışlardan Doğan Borçlar		
103 VERİLEN ÇEKLER VE GÖNDERME EMİRLERİ HESABI		835,90
103.02 Gönderme Emirleri		

Y sağlık tesisinin tahsilat muhasebe kaydı

102 BANKALAR HESABI	835,90	
102.01 Vadesiz		
136 DİĞER ÇEŞİTLİ ALACAKLAR HESABI		835,90
136.02 Tüzel Kişilerden Alacaklar		

Bedelsiz Malzeme Teslim Örneği: X sağlık tesisi kayıtlı değeri 640,60₺ olan ihtiyaç fazlası malzemeyi (ilaç) Y sağlık tesisine devretmiştir.

X sağlık tesisinin muhasebe kaydı

623 DİĞER SATIŞLARIN MALİYETİ HESABI	640,60	
623.01 Diğer Satışların Maliyeti		
150 İLK MADDE VE MALZEME HESABI		640,60
150.03 Tıbbi ve Laboratuvar Sarf Malzemeleri Grubu		

Y sağlık tesisinin muhasebe kaydı

150 İLK MADDE VE MALZEME HESABI	640,60	
150.03 Tıbbi ve Laboratuvar Sarf Malzemeleri Grubu		
602 DİĞER GELİRLER		640,60
602.04 Alınan Bağış ve Yardımlar		

Sayıştay düzenlilik denetimine sıkça konu olan mal teslimlerinin muhasebeleştirilmesi sorununa çözüm bulabilmek için Kamu Hastaneleri Genel Müdürlüğü tarafından çalışma yapılmış, bu çalışma ile yılsonu hesap kapanış işlemlerinde 136 ve 336 kodlu hesapların bakiyesinin eşitliği kontrol edilmeye başlanmıştır. Hesap bakiyesi eşit olmayan işletmelerin yılsonu kapanış işlemleri, ilgili hesap kodlarında eşitlik sağlanana kadar gerçekleştirilmemektedir. Söz konusu kontrol işleminin bedelli mal teslimlerine yönelik hataları önleyebileceği düşünülmektedir.

5.4.2. Yabancı Uyruklu Kişilerden Olan Alacakların Takip ve Tahsil İşlemlerinin Gerçekleştirilememesi

Uluslararası Sağlık Turizmi ve Turist Sağlığı Yönetmeliği'nin 9. maddesine göre Türkiye'ye toplantı, kongre, ticari veya turizm amaçlı gelen turistlerin Türkiye'de buldukları zaman diliminde hastalanmaları durumunda kamu hastaneleri, özel hastaneler ve üniversite hastanelerinde gerçekleştirilen sağlık hizmetinden herhangi bir gecikme olmadan faydalanabilmeleri mümkündür. Türk vatandaşı olmayan ve herhangi bir özel sigortası bulunmayan yabancı turistlerin sağlık işletmelerinden aldıkları hizmetin bedelini kendilerinin ödemesi gerekmektedir. Ancak tedavi işlemi tamamlandıktan sonra yabancı turistlerin nakit ya da kredi kartı vb. ödeme araçlarının bulunmaması durumunda sağlık tesisini ödeme yapmadan terk etmeleri mümkündür. Ödemelerini garanti altına alan herhangi bir kontrol mekanizması bulunmadığı için bu alacakların takibi zor yapılabilmektedir.

Yabancı uyruklu kişilere ait ödemeler 120.11.02 hesap kodunda izlenmelidir. Raporda yanlış hesapların kullanılması eleştiri konusu olmuştur. TDMS'de kayıtlara alınan alacakların yanlış hesaplarda izlenmesi takip işlemlerini zorlaştırmakta ve muhasebe kayıtlarında da tutarsızlıklara neden olmaktadır. Örneğin; 120.11.02 Yurt Dışı Gerçek Kişilerden Alacaklar hesabında izlenmesi gereken tutarlar yanlış hesap kodu olan 120.11.01 Yurt İçi Gerçek Kişilerden Alacaklar Hesabında izlenmektedir. Sayıştay denetim raporuna konu olan ve çözüme kavuşturulamayan bu durum söz konusu tutarların tahsil edilme sürecini daha da zor hale getirmektedir. Bu durumda alacak takip süreci daha da uzamakta ve mahiyeti tespit edilemeyen tutarların tahsil işlemi zorlaşmaktadır. Aşağıda ücretli yabancı hasta için muhasebe kaydı örneği verilmiştir.

Ücretli Yabancı Hasta Örneği: Türkiye’de düzenlenen bir kongreye katıldığı esnada hastalanan ve X Hastanesi’nin acil servisinde ayakta tedavi gören turiste toplam 5.000,00₺ tutarında hizmet bedeli tahakkuk ettirilmiştir.

Muhasebe kaydı

120 ALICILAR HESABI	5.000,00	
120.11 Gerçek Kişilerden Alacaklar		
120.11.02 Yurtdışı Gerçek Kişilerden Alacaklar		
601 YURTDIŞI SATIŞLAR HESABI		5.000,00
601.01 Muayene, Konsültasyon ve Rapor Gelirleri		

Tahsilat Muhasebe Kaydı

100 KASA HESABI	5.000,00	
100.01 Merkez Kasa Hesabı		
120 ALICILAR HESABI		5.000,00
120.11 Gerçek Kişilerden Alacaklar		
120.11.02 Yurtdışı Gerçek Kişilerden Alacaklar		

5.4.3. Mali Tablolar Konsolide Edilirken Gerekli Eliminasyonların Yapılmaması

209 sayılı Kanun’un 4. maddesinde; işletmelerin bilançolarının birleştirilerek Maliye Bakanlığı ve Sayıştay’a gönderilmesi amacıyla Bakanlık ve bağlı kuruluşların merkezinde döner sermaye saymanlıklarının kurulacağı belirlenmiştir. Konsolidasyon işlemi aşağıdaki gibi yapılır.

- Mali tablolar kamu idaresi tarafından hazırlanır. Kamu idaresinin kontrol ettiği kurumun mali tabloları da ilgili kamu idaresi tarafından birleştirilmelidir.
- Konsolidasyon işlemi yapılırken, kamu idaresinin mali tablolarında yer alan kurum ya da kuruluşların yatırmış oldukları sermaye tutarları ile bu kamu idarelerinin birbirlerine olan borç, alacak, gelir ve gider işlemlerinin gerekli eliminasyonu yapılarak mali tablolarda birleştirilmelidir.
- Kontrol işlemi yapan kamu idaresinin bir yıl içerisinde elden çıkarmayı planladığı ve satış işlemlerinin de başlamış olması durumunda kontrol ettiği kurumun ya da kuruluşun konsolidasyon işlemi yapmasına gerek bulunmamaktadır (Genel Yönetim Muhasebe Yönetmeliği, Md. 311/A).

Özet olarak, konsolidasyon işlemlerinin yapılabilmesi için ilgili işletmelerin birbirlerinden olan alacaklarının ve borçlarının işletme birimleri için merkez payı olarak gönderilen tutarların gider kaydedilen, elimine edilmesi merkez işletme birimleri için ise gelir kaydedilen tutarların eliminasyon işleminin yapılması gerekmektedir. Buna rağmen 2020 yılı Sayıştay düzenlilik denetim raporu, döner sermaye işletmelerine ait konsolide mali tabloların gerekli eliminasyon işlemi yapılmadan sunumunun gerçekleştirildiğini göstermektedir.

5.4.4. Tahsili Şüpheli Hale Gelen Alacaklarla İlgili Muhasebe Kayıtlarının Yapılmaması

Bir alacağın şüpheli hale gelebilmesi için işletme tarafından yapılan mal ve hizmet satışları sonucu ortaya çıkan, ödeme süresi geçen ve bu sebeple süresi uzatılmış ya da protesto edilmiş, yazı ile birkaç kez istenmiş veya icra ya da dava safhasına aktarılmış olması gerekmektedir (Döner Sermayeli İşletmeler Bütçe ve Muhasebe Yönetmeliği, Md. 109). Şüpheli hale gelen alacakların öncelikle niteliklerine göre “128 Şüpheli Ticari Alacaklar” veya “138 Şüpheli Diğer Alacaklar” hesaplarına aktarılması ve sonrasında bu alacaklar için karşılık ayırma kayıtlarının yapılması zorunludur.

Örnek: İşletme vadesi geçmiş olmasına rağmen tahsil edilemeyen 20.000,00₺ tutarındaki senetsiz alacağı iki kez yazı ile istemesine karşılık olumlu sonuç elde edememiş ve söz konusu alacağın tamamı için karşılık ayırmaya karar vermiştir.

Senetsiz Ticari Alacağın Şüpheli Hale Gelmesinin Muhasebe kaydı

128 ŞÜPHELİ TİCARİ ALACAKLAR HESABI	20.000,00	
128.01 Dava ve Takipteki Alacaklar		
120 ALICILAR HESABI		20.000,00

Karşılık Ayırmanın Muhasebe kaydı

654 KARŞILIK GİDERLERİ HESABI	20.000,00	
129 ŞÜPHELİ TİCARİ ALACAKLAR KARŞILIĞI HESABI		20.000,00

Şüpheli hale gelen ve tamamı için karşılık ayrılan alacağın bir kısmının (5.000,00₺) tahsil edilmesi durumunda yapılması gereken muhasebe kaydı

102 BANKALAR HESABI	5.000,00	
128 ŞÜPHELİ TİCARİ ALACAKLAR HESABI		5.000,00
128.01 Dava ve Takipteki Alacaklar		

Karşılık iptalinin muhasebe kaydı

129 ŞÜPHELİ TİCARİ ALACAKLAR KARŞILIĞI HESABI	5.000,00	
644 KONUSU KALMAYAN KARŞILIKLAR HESABI		5.000,00

Geri kalan alacağın tahsilinin imkânsız hale gelmesinin muhasebe kaydı

129 ŞÜPHELİ TİCARİ ALACAKLAR KARŞILIĞI HESABI	15.000,00	
128 ŞÜPHELİ TİCARİ ALACAKLAR HESABI		15.000,00
128.01 Dava ve Takipteki Alacaklar		

5.4.5. Tesis, Makine ve Cihazlar Hesabında İzlenmesi Gereken Taşınırların Maddi Duran Varlıklara İlişkin Diğer Hesaplarda Kayıt Altına Alınması

Bulguda eleştirilen husus “253.01 Tesisler Grubu” ve bu kod altında açılan detay kodlarına gerekli kayıtların yapılmadığına, “253 Tesis, Makine ve Cihazlar” ana hesabında izlenmesi gereken tutarların “255 Demirbaşlar Hesabına” yansıtılmasına yöneliktir. Kurumun taşınır işlemleri MKYS (Malzeme Kaynakları Yönetim Sistemi) üzerinden yapılmaktadır. Sağlık tesislerinin depolarında kayıtlı olan bütün taşınırların görüntülenmesi, malzemelerinin fiyat ve miktarlarının izlenmesi ve ihtiyaç fazlası miktarların tespit edilmesi bu sistem

aracılığıyla takip edilmektedir. TDMS ile MKYS sistemi uyumlu olmalıdır. TDMS sistemi muhasebe birimi çalışanları, MKYS sistemi ise taşınır işlemleri için görevlendirilmiş personel sorumluluğundadır. Bu iki birim arasında koordinasyonun sağlanması söz konusu bulguya neden olan eleştirinin tekrarını önleyebilecektir. Aynı zamanda düzenli aralıklarla (2-4 ay) yapılacak mizan kontrolü ve MKYS-TDMS arasında mutabakat sağlanması da ilgili hatanın önüne geçmede önemlidir.

Taşınır Alımı Örneği: X Hastanesi, acil girişinde kullanılmak üzere 01.01.202X tarihinde %18 KDV Dahil 47.200,00₺ tutarında altı ay vadeli olarak kameralı güvenlik sistemi taktırmıştır (Damga Vergisi Kesintisi: 0,00948).

Muhasebe kaydı

253 TESİS, MAKİNE VE CİHAZLAR HESABI	*47.200,00	
253.01 Tesisler Grubu		
253.01.03 Görüntüleme, Bilgi Toplama ve Takip Sistemleri		
320 SATICILAR HESABI		46.820,80
360 ÖDENECEK VERGİ VE FONLAR HESABI		379,20
360.03 Damga Vergisi (40.000₺ x 0,00948)		

* X Hastanesi katma değer vergisi mükellefi olmadığı için KDV tutarı (7.200₺) maliyet bedeline (40.000₺) dahil edilerek kayıtlara aktarılmıştır. KDV'yi alım yapılan firma devlete ödemekle yükümlüdür.

5.4.6. Maddi Duran Varlık Hesaplarının Elden Çıkarılacak Stoklar ve Maddi Duran Varlıklar Hesabına Aktarılmasında Hatalı Uygulamalar Bulunması

Sağlık işletmelerinin sahip olduğu ilaç, tıbbi sarf, malzeme ve tıbbi cihaz depoları ülke genelindeki en büyük depolar arasındadır. Sağlık hizmeti ihtiyacının çoğu durumda ertelenemez olması ve sağlık hizmetine olan ihtiyacın acil karşılanabilmesi için stok yönetimi büyük önem arz etmektedir. Ayniyat depo birimleri ise hem gereken ihtiyaca acil cevap verebilmesi hem de kanun, yönetmelik ve mevzuatlara uygun bir şekilde işlemleri yürütebilmesi açısından son derece önemlidir. Taşınır Mal Yönetmeliği'nin 28. maddesi gereğince ekonomik ömrünü tamamlamış ya da ekonomik ömrünü tamamlamadığı halde belirli sebeplerden dolayı fayda sağlamayan taşınırların hurdaya ayrılması gerekmektedir. Bu işlemle hem yer tasarrufu sağlanmakta hem de sağlık işletmelerine ek bir gelir elde edilmektedir.

Döner Sermayeli İşletmeler Bütçe ve Muhasebe Yönetmeliği 249-250. maddelerinde "294 Elden Çıkarılacak Stoklar ve Maddi Duran Varlıklar Hesabı"nın işleyişine ilişkin hükümler yer almaktadır. Maddi duran varlıkların kayıtlı değeri ile birikmiş amortismanı arasındaki farkın 294 kodlu hesaba aktarılması, 299 kodlu hesaba aktarılması gereken amortisman tutarının bir gelir hesabına kaydedilmesi, aktarma işlemi öncesi maddi duran varlığa amortisman ayırıp sonrasında bu tutarın tamamının 299 kodlu hesaba aktarılması, maddi duran varlığın hem ilgili maddi duran varlık hem de 294 kodlu hesaba mükerrer borç kaydının yapılması, ilgili maddi duran varlık hesabından çıkışı yapılan tutar ile 294 kodlu hesaba aktarılan tutarın eşitsizliği ve birikmiş amortisman tutarlarının kayıtlara hiç aktarılmaması Sayıştay raporuna yansıyan

muhasebe hatalarıdır. Bu kapsamda doğru yapılması gereken muhasebe kayıtları aşağıdaki örnekteki gibi olmalıdır.

Örnek: X sağlık tesisine ait kayıtlı değeri 6.000,00₺ ve birikmiş amortismanı 5.400,00₺ olan bir demirbaş hurdaya ayrılmıştır.

Demirbaş için HEK (Hurda, Enkaz, Kullanılmaz) işlemi muhasebe kaydı

294 ELDEN ÇIKARILACAK STOKLAR VE MADDİ DURAN VARLIKLAR HS. 294.02 Elden Çıkarılacak Maddi Duran Varlıklar 294.02.03 Demirbaşlar 255 DEMİRBAŞLAR HESABI	6.000,00	6.000,00
257 BİRİKMİŞ AMORTİSMANLAR HESABI 257.05 Demirbaşlar 299 BİRİKMİŞ AMORTİSMANLAR HESABI 299.99 Diğer Çeşitli Duran Varlıklar	5.400,00	5.400,00

5.4.7. Dönem Ayırıcı Hesapların Kullanımındaki Eksiklikler

2021 yılına ait Sayıştay raporu, döner sermaye işletmelerinin dönem ayırıcı hesaplar arasında yer alan ve özellikle 181/281 kodlu Gelir Tahakkukları hesapları ile 380/480 Gelecek Aylara/Yıllara Ait Gelirler hesaplarının kullanımına yönelik hatalı kayıtları olduğuna işaret etmektedir. Söz konusu hesapların yanlış kullanımı, muhasebenin “dönemsellik” kavramına uyulmadığının bir göstergesidir. Dönemsellik, işletmelerin faaliyetlerini dönemlere ayırır ve her döneme ait faaliyet sonuçlarının diğer dönemlerden ayrı kayıtlara alınmasını gerektirir. Tahsil aşamasına gelmemiş olsa bile gelir işlemlerinin gerçekleşme durumları dikkate alınarak döneme ait kısımları vadesine göre 181/281 kodlu hesaplara aktarılmalıdır. Aynı şekilde gelecek aylara/yıllara ait tahsili peşin yapılmış gelirlerin de bir yıldan daha kısa süreli kısımları 380 kodlu hesapta, gelecek yıllara ait olan kısımlar ise 480 kodlu hesapta izlenmelidir.

Örnek: X Hastanesi 2022 yılı Aralık ayına ait 15.000,00₺ kantin kira gelirini 2023 yılı Ocak ayında tahsil edecektir.

Aralık ayında yapılması gereken muhasebe kaydı

181 GELİR TAHAKKUKLARI HESABI 181.02 Kira Geliri Tahakkukları 649 DİĞER OLAĞAN GELİR VE KARLAR HESABI 649.09.04 Kira Gelirleri	15.000,00	15.000,00
---	-----------	-----------

Ocak ayında yapılması gereken muhasebe kaydı

102 BANKALAR HESABI 102.01 Vadesiz 181 GELİR TAHAKKUKLARI HESABI 181.02 Kira Geliri Tahakkukları	15.000,00	15.000,00
---	-----------	-----------

Örnek: X hastanesi bünyesindeki kantin 01.10.2022 tarihinde bir yıllığına kiraya verilmiş ve bir yıllık kira bedeli olan 60.000,00₺ peşin tahsil edilmiştir. Hastanenin yıllık mali tablo düzenlemesi durumunda kayıtları aşağıdaki gibidir:

01.10.2022 tarihli muhasebe kaydı

102 BANKALAR HESABI	60.000,00	
102.01 Vadesiz		
380 GELECEK AYLARA AİT GELİRLER HESABI		15.000,00
380.01 Gelecek Aylara Ait Kira Gelirleri		
480 GELECEK YILLARA AİT GELİRLER HESABI		45.000,00
480.01 Gelecek Yıllara Ait Kira Gelirleri		

31.12.2022 tarihli muhasebe kayıtları

380 GELECEK AYLARA AİT GELİRLER HESABI	15.000,00	
380.01 Gelecek Aylara Ait Kira Gelirleri		
649 DİĞER OLAĞAN GELİR VE KARLAR HESABI		15.000,00
649.09.04 Kira Gelirleri		
480 GELECEK YILLARA AİT GELİRLER HESABI	45.000,00	
480.01 Gelecek Yıllara Ait Kira Gelirleri		
380 GELECEK AYLARA AİT GELİRLER HESABI		45.000,00
380.01 Gelecek Aylara Ait Kira Gelirleri		

2023 yılına ait dokuz aylık toplam 45.000,00₺ kira tutarının da 30.09.2023 tarihinde 649 kodlu hesaba aktarımının yapılması gerekir.

6. Sonuç ve Öneriler

Çalışma kapsamında Sayıştay'ın 2020 ve 2021 yılları düzenlilik denetim raporlarına yansıyan Sağlık Bakanlığına bağlı döner sermaye işletmelerinde ortaya çıkan ve denetçilerin denetim görüşünün dayanağını oluşturan bulgular incelenmiştir. Söz konusu bulgulara göre, döner sermaye işletmeleri tarafından yabancı uyruklu kişilere sağlanan sağlık hizmetlerinden ortaya çıkan alacakların tahakkuk, takip ve tahsil işlemlerinin yapılamaması son iki yılda tekrar eden bir eksikliktir. Bunun dışında ortaya çıkan muhasebe hataları; döner sermaye işletme birimleri arasında gerçekleşen mal teslimlerinin eksik muhasebeleştirilmesi, işletmelerin mali tablolarının konsolidasyon işlemlerinin doğru yapılmaması, tahsili şüpheli hale gelen alacaklar ile ilgili muhasebe kayıtlarının yapılmaması, "tesis, makine ve cihazlar" hesabında izlenmesi gereken taşınırların yanlış hesaplar kullanılarak kayıt altına alınması, kullanılma veya satış imkanı kalmadığına karar verilen maddi duran varlıkların muhasebe işlemlerinin yanlış yapılması ve dönem ayırıcı hesapların kullanımındaki yanlışlıklardır.

Yabancı uyruklu kişilerden olan alacakların tahakkuk, takip ve tahsilini yaşanan bazı durumlar güçleştirmektedir. Bunlardan biri yabancı uyruklu kişilerin acil ambulans hizmetinden yararlanmalarına rağmen kimliklerinin tespit edilememesi alacağın tahakkuk kaydının yapılamamasına sebep olmaktadır. Bir diğeri sağlık hizmeti almasına rağmen yanında nakit para ya da kredi kartı gibi herhangi bir ödeme aracı bulunmayan yabancı uyruklu kişilerin ödeme yapmaksızın önce sağlık tesisini daha sonra da Türkiye'yi terk etmeleri bu kişilerden olan alacakların takibini ve tahsilini zor hale getirebilmektedir. Aynı şekilde özel sağlık sigortası yaptırmayan ve Türkiye ile vatandaşı olduğu ülke arasında sosyal güvenlik anlaşması olmayan yabancılardan olan alacakların takibi ve tahsili de imkansızdır. Bu ihtimallerin dikkate

alınarak sağlık işletmelerinin yabancı uyruklu kişilerden olan alacaklarını güvence altına alan genel bir kontrol mekanizmasının geliştirilmesi ve söz konusu alacakların hukuki takibini etkin bir şekilde yapacak "Alacak Takip Birimleri" kurulması yararlı olabilir. Bunun yanı sıra T.C. Dışişleri Bakanlığı tarafından Türkiye'ye giriş yapacak yabancı uyruklu kişilere zorunlu sağlık sigortası yapma zorunluluğu getirmesine yönelik çalışma başlatması da alacakların takibi ve tahsilatı açısından olumlu bir gelişme olarak değerlendirilebilir.

Sağlık Bakanlığı'na bağlı döner sermaye işletmelerinde ortaya çıkan diğer bulgular genel olarak muhasebe işlemlerinin yürürlükteki mevzuata uygun şekilde kayıtlara geçirilmemesinden kaynaklanmaktadır. Söz konusu bulgulara sebep olan muhasebe hatalarında muhasebe birimlerinde çalışan personelin sayı ve nitelik olarak kısmen yetersiz kalmasının bir payı olduğu düşünülmektedir. Bu açıdan bakıldığında mali hizmetlerde çalışan personel sayısının artırılması ve personellere belirli periyotlarda eğitimler verilmesi muhasebe hatalarını önleyebilir. Ayrıca genel bütçe ve döner sermaye bütçesinin ayrı olması da bazı karışıklıklara yol açabilir. Özellikle sağlık tesisleri açısından aynı ödemelere ait işlemlerin genel bütçe uygulamasında farklı, döner sermaye uygulamasında farklı olması hem birim personelleri açısından hem de sağlık tesisleri ile çalışan firmalar açısından birtakım zorluklara sebep olabilir. Söz konusu bütçelerin birleştirilmesi ile bu karmaşıklığın önüne geçilebileceği düşünülmektedir.

Muhasebe hatalarının önlenmesinde etkin işleyen bir iç denetimin payı büyüktür. İç kontrol ve iç denetim büyük oranda sistemsel ve insan kaynaklı hataların önüne geçebilmektedir. Özellikle denetimler sonucunda TDMS'de alacak takip modülünün oluşturulması ve MKYS-TDMS arasındaki entegrasyonda yaşanan sistemsel problemlerde iyileşmeler yapılması, muhasebe hatalarının önlenmesi açısından önem taşıyan uygulamalardır. Sağlık işletmeleri tarafından kullanılan sistemler arasındaki uyumsuzluğun önüne geçilebilmesi için tam entegrasyon sağlanmalı ve kullanıcılar tarafından tespit edilen aksaklıklar giderilmelidir. Ayrıca düzenli aralıklarla mizan ve ilgili defterlerden kontrol yapılarak kayıtlar arasındaki bakiyeler kontrol edilmelidir. Stok işlemleri için sağlık tesislerinde birimler kurulması da muhasebe işlemlerinin doğruluğuna katkı sağlayabilir.

Çalışmanın kısıtları, Sağlık Bakanlığına bağlı döner sermaye işletmelerinde ortaya çıkan, denetçilerin görüşünün dayanağını oluşturan ve sadece 2020-2021 yıllarına ilişkin bulgulara yönelik olmasıdır. Yapılan çalışmanın döner sermaye işletmelerinde ortaya çıkan muhasebe hatalarının düzeltilmesi ve önlenmesi açısından muhasebe biriminde çalışanlar ile düzenleme yetkisi bulunan kişi/kurumlara fayda sağlaması beklenmektedir. Gelecek çalışmalarda Türkiye'de en fazla döner sermaye işletme sayısına sahip Millî Eğitim Bakanlığı başta olmak üzere diğer bakanlıklara bağlı işletmelerde ortaya çıkan muhasebe hataları incelenebilir.

Kaynakça

Arslan, A. (2012). Döner sermayeli işletmelerde bütçe ve muhasebe. TÜRMOB Yayınları.

Doğan, Z. (2005). Döner sermayeli işletmeler muhasebe yönetmeliğinin uygulanmasında karşılaşılan sorunlar ve çözüm önerileri. Muhasebe ve Finansman Dergisi, (28), 76-86.

Hanoğlu, M. (2016). Üniversite döner sermaye işletmelerinde yaşanan sorunlar için çözüm önerileri. Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9(2), 133-140.

Hotunluoğlu, H., & Kayacan, M. A. (2020). Sağlık hizmetleri bağlamında üniversite döner sermaye işletmelerinin kamu ekonomisi açısından analizi. Asia Minor Studies, 8(2), 555-574.

Kartalçı, K. (2018). Döner sermaye işletmelerinin vergisel yükümlülükleri. Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 27(2), 167-181.

Kıral, B. (2020). Nitel bir veri analizi yöntemi olarak doküman analizi. Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (15), 170-189.

Koroğlu, B. (2011). Döner sermaye işletmelerinde tek düzen muhasebe sisteminin uygulanması. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanından elde edildi. (Tez no: 327561)

Ömürbek, V., & Durgunböcü, Ö. (2018). Muhasebe meslek mensuplarının muhasebe hata ve hileleri ile ilgili algılarının incelenmesi. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 23(4), 1251-1265.

Özçelik, H., Karataş Aracı, Ö. N., & Keskin, S. (2017). Muhasebe hata ve hileleri: meslek mensupları üzerine bir araştırma. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (29), 197-214.

Şişman, G., & Üstün, Ü. (2018). Yüksek öğretim kurumları döner sermaye işletmelerinde kamu zararı ve sorumluları. Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 26 (3), 11-43.

Yıldırım, M. (2020). Sağlık Bakanlığına bağlı döner sermaye işletmelerinde Sayıştay denetim bulgularının analizi ve çözüm önerileri. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanından elde edildi. (Tez no: 616520)

Yılmaz, E. (2011). Döner sermayeli işletmelerde özellikli muhasebe konuları ve bazı çözüm önerileri. ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 7(13), 327-337.

Yüksel, O. (2020). Oran analizi yöntemi ile üniversite döner sermaye işletmelerinin finansal değerlendirilmesi. Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi, 6(3), 515-528.

Yasal Düzenlemeler ve Raporlar

Döner Sermayeli İşletmeler Bütçe ve Muhasebe Yönetmeliği. T.C. Resmî Gazete (26509, 01.05.2007).

Genel Yönetim Muhasebe Yönetmeliği. T.C. Resmî Gazete (29214, 23.12.2014).

Kamu Malî Yönetimi ve Kontrol Kanunu. T.C. Resmî Gazete (25326, 24.12.2003).

Merkezî Yönetim Harcama Belgeleri Yönetmeliği. T.C. Resmî Gazete (26040, 31.12.2005).

Uluslararası Sağlık Turizmi ve Turistin Sağlığı Hakkında Yönetmelik. T.C. Resmî Gazete (30123, 13.07.2017).

Sağlık Bakanlığına Bağlı Sağlık Kurumları ile Esenlendirme (Rehabilitasyon) Tesislerine Verilecek Döner Sermaye Hakkında Kanun. T.C. Resmî Gazete (10702, 09.01.1961).

Sağlık Hizmeti Sunan 4734 Sayılı Kamu İhale Kanunu Kapsamındaki İdarelerin Teşhis ve Tedaviye Yönelik Olarak Birbirlerinden Yapacakları Mal ve Hizmet Alımlarına İlişkin Yönetmelik. T.C. Resmî Gazete (27134, 07.02.2009).

Sayıştay Kanunu. T.C. Resmî Gazete (27790, 19.12.2010)

Taşınır Mal Yönetmeliği. T.C. Resmî Gazete (26407, 18.01.2007).

T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü. (2022). 2021 Yılı Faaliyet Raporu. Erişim adresi <https://muhasebat.hmb.gov.tr/faaliyet-raporlari>

T.C. Sayıştay Başkanlığı. (2021). Sağlık Bakanlığı 2020 Yılı Düzenlilik Denetim Raporu. Erişim adresi <https://www.sayistay.gov.tr/reports/download/ZwoR9DkYLJ-saglik-bakanligi>

T.C. Sayıştay Başkanlığı. (2022). Sağlık Bakanlığı 2021 Yılı Düzenlilik Denetim Raporu. Erişim adresi <https://www.sayistay.gov.tr/reports/download/EOQNRzkQP2-saglik-bakanligi>

T.C. Sayıştay Başkanlığı. (2021). 2020 Yılı Faaliyet Raporu. Erişim adresi https://www.sayistay.gov.tr/files/952_Say%C4%B1%C5%9Ftay%202020%20Y%C4%B1%C4%B1%20Faaliyet%20Raporu_compressed.pdf

T.C. Sayıştay Başkanlığı. (2022). 2021 Yılı Faaliyet Raporu. Erişim adresi [https://www.sayistay.gov.tr/files/2202_SAYI%C5%9FETAY%202021%20YILI%20FAAL%C4%B0YET%20RAPORU%20\(1\).pdf](https://www.sayistay.gov.tr/files/2202_SAYI%C5%9FETAY%202021%20YILI%20FAAL%C4%B0YET%20RAPORU%20(1).pdf)

ALMANYA'DA AŞIRI SAĞ İLE MÜCADELEDE "ESKİ" PROBLEMLERE YENİ ÇÖZÜM ARAYIŞI

THE SEARCH FOR NEW SOLUTIONS TO "OLD" PROBLEMS IN THE FIGHT AGAINST THE FAR RIGHT IN GERMANY

Nur ÇETİN*, Mediha KIZILKAYA**

* Prof. Dr., Öğretim Üyesi,
Uluslararası İlişkiler Bölümü,
İİBF, Kırşehir Ahi Evran
Üniversitesi
nur.cetin@ahievran.edu.tr

ORCID ID:
0000-0002-5377-7310

** Y. Lisans Öğrencisi,
Uluslararası İlişkiler Bölümü,
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
mkizilkaya@web.de

ORCID ID:
0000-0002-0163-9856

Başvuru Tarihi/ Received:
12.05.2023

Kabul Tarihi/Accepted:
10.06.2023

ARAŞTIRMA MAKALESİ

ISSN 2618-6217

Özet

Uluslararası ilişkilerde çeşitli dönüşümlerin yaşandığı Soğuk Savaş'ın ardından dünyada meydana gelen en önemli değişimlerden biri de aşırı sağ partilerin yükselişe geçmeye başlaması olmuştur. Avrupa ülkelerinde yaşanan işsizlik, istikrarsızlık ve göçmen sorunu gibi temel sorun alanları odağında şekillenen aşırı sağ partilerin popülist politikaları geniş çevreler tarafından benimsenmiştir. 1970'lerin sonlarına doğru İtalya, Fransa, İngiltere ve Almanya gibi ülkelerde aşırı sağ partiler iktidara gelmeye başlamışlardır. O dönem aşırı sağ partilerin en önemli söylemlerinden birisini de 'yabancı karşıtlığı' oluşturmaktaydı. Almanya'da da aşırı sağın ırkçı politikaları geniş bir destek bulmuştur. Alman halkının yabancılara karşı sergilemiş olduğu ırkçı ve dışlayıcı tutum aşırı sağın desteğiyle daha da görünür hale gelmiştir. İzleyen dönemlerde Almanya'da aşırı sağın radikal ırkçı politikalarına karşı çeşitli mücadele yöntemleri geliştirilmeye başlanmıştır. Fakat günümüzde hala aşırı sağ partilerin ırkçı ve nefrete dayalı politikaları ile mücadelenin ne derece etkin bir biçimde gerçekleştirilebildiği tartışmaya açık bir konudur. Bu çalışmada Almanya'da son dönemlerde aşırı sağın izlemiş olduğu politikalar ile Müslümanlara karşı gerçekleştirilen saldırılar arasındaki bağlantı ele alınmaya çalışılacaktır. Aşırı sağ partilerin sergilediği İslam karşıtı politikaların Almanya'da Türk ve Müslüman karşıtlığını desteklediği varsayımına dayanan bu çalışmada Almanya'da son dönemlerde artmaya başlayan ırkçı saldırılar değerlendirilmiştir. Çalışmanın Alman hükümetinin aşırı sağ ile mücadelesini, İslam karşıtı saldırılar üzerinden ele alması bakımından özgün bir nitelik taşıdığı düşünülmektedir. Çalışma sonunda ise, Alman hükümetlerinin aşırı sağ oluşumların İslam karşıtı politikalarına karşı geliştirdiği mücadele yöntemlerinin yeterli olmadığı bulgusu elde edilerek mücadele yöntemlerinin geliştirilmesi gerektiği önerisi getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Almanya; Aşırı Sağ; ırkçı Cinayetler; NSU; Tedbirler.

Abstract

One of the most significant changes in the world after the Cold War, which witnessed various transformations in international relations, was the rise of far-right parties. The populist policies of far-right parties, shaped around crucial problem areas such as unemployment, instability, and immigration issues in European countries, have been embraced by broad circles. From the late 1970s, far-right parties came to power in countries such as Italy, France, the United Kingdom, and Germany. One of the main themes of far-right parties during that period was "anti-foreigner sentiment." In Germany, too, the extreme right's racist policies found widespread support. The racist and exclusionary attitudes of the German people towards foreigners became even more visible with the support of the far right. In subsequent periods, various methods of combating the radical racist policies of the far right were developed in Germany. However, it remains a subject of debate how effectively the fight against the racist and hate-based policies of far-right parties can be carried out today. This research explores the connection between the policies pursued by the far right in Germany and the attacks against Muslims. Based on the assumption that the Islamophobic policies displayed by far-right parties feed Turkish and Muslim antagonism in Germany, this study evaluates the increasing racist attacks in recent years. It is considered unique in its approach to examining the German government's fight against the far right through Islamophobic attacks. In the end, the study suggests that the methods of combating far-right formations' Islamophobic policies imposed by the German governments are insufficient and proposes developing new strategies.

Keywords: Germany, Extreme Right, Racist Murders, NSU, Measures.

1. Giriş

Çok eski çağlardan beri insanoğlu kendinden olmayana karşı önyargılı davranmış ve dışlayıcı davranışlar sergilemiştir. Dünya tarihi de asırlar boyunca farklı etnik ve dini kimlikten insanın mücadelesine sahne olmuştur. Tarih boyunca insanlar kendinden olmayanlara ve kendi gibi görünmeyenlere yaşam hakkı tanımama eğilimi göstermişlerdir.

İrkçılık hareketleri 21. yüzyılın modern dünyasında varlığını devam ettirmektedir. Özellikle de demokratik ve çağdaş bir anlayışa sahip oldukları iddia edilen Avrupa ülkelerinde dahi bu anlayış hala artarak sürmektedir. Küreselleşmenin bu denli hız kazandığı ve insan hareketliliğinin her geçen gün artış gösterdiği uluslararası bir yapıda ırkçılık hareketleri modern-demokratik devlet değerleri ile örtüşmemektedir.

Günümüzde devletler bu anlayış ile mücadelelerini sürdürmeye devam etmektedirler. Bu ülkelerden birisi de Almanya'dır. Bu çalışmanın konusunu oluşturan Almanya, Avrupa tarihinde ve günümüzde ırkçılık hareketlerinin en yoğun yaşandığı ülkelerin başında gelmektedir. İrkçi hareketler konusunda çarpıcı bir geçmişi bulunan Almanya'da 1970'lerin sonunda gelişen aşırı sağ hareketlerle birlikte yabancı düşmanlığının dozu gittikçe artmıştır. Bu ayrımcı hareketler çoğu zaman şiddetli fiziksel saldırılara ve cinayetlere varacak boyutta olmaktadır.

90

Bu çalışmada aşırı sağ oluşumlarla beraber Müslümanlara karşı gerçekleştirilen saldırılara dikkat çekilmek istenmiştir. NSU Cinayetler Serisi, Kassel, Halle ve Hanau Cinayetleri gibi dünya kamuoyunun dikkatini çeken cinayetler üzerinden İslam karşıtı saldırılar ele alınmıştır.

Çalışmanın diğer boyutunu ise Alman hükümetinin aşırı sağın İslam karşıtı hareketlere karşı olan mücadelesinin ele alınmasıdır. Son dönemlerde uluslararası kamuoyu tarafından tepki çeken ırkçı saldırılara karşı Almanya birtakım önlemler almaya başlamıştır. Hükümet politikalarında yapılan düzenlemelerle bu saldırıların önüne geçilmeye çalışılmaktadır. Fakat çalışmadan elde ettiğimiz sonuca göre Almanya'da ırkçılıkla ve İslam karşıtı hareketlerle mücadele çalışmaları henüz yeterli aşamada değildir. Dolayısıyla bu çalışma, Almanya'da ırkçılıkla mücadele hareketlerinin geliştirilmesi gerektiğini vurgulama amacı taşımaktadır.

2. Almanya'da Aşırı Sağın Yükselişi

Almanya'nın en önemli siyasal ve toplumsal tartışmalarının başında aşırı sağın yükselişi gelmektedir. Almanya'nın geçmişinde ırkçılık konusunda kötü bir maziye sahip olması nedeniyle Almanya'daki ırkçılık hareketleri, yabancı düşmanlığı ve özellikle Yahudi düşmanlığı dünya gündeminden

düşmemiştir. Almanya'daki ırkçılık tartışmaları son dönemlerde İslam düşmanlığının da eklenmesiyle yeni bir boyut kazanmıştır.

Geçen yüzyıla bakıldığında, Almanya'daki yabancı düşmanlığı 1933 ile 1945 yılları arasında şovenist Nazi rejimi döneminde özellikle Yahudilere karşı soykırım ve büyük katliamlara ve ardından da sistematik bir yok etme politikasına dönüşmüştür (Bundeszentrale für politische Bildung-Bbp, 2010). 1945 yılında II. Dünya Savaşında mağlup olan Almanya, Federal Almanya Cumhuriyeti olarak yeniden kurulduğunda demokrasi ve insan haklarına bağlı bir anayasa ile dünya devletleri arasında yerini alabilmiştir. Almanya'nın yeni anayasası Nazi döneminde yapılan yanlışlardan ders çıkartılarak oluşturulmuştur. Yeni oluşturulan anayasaya insan haklarını garanti altına alan ve ayrımcılığı engelleyen maddeler eklenmiş ve insan hakları merkeze alınmıştır.

Bu nedenle Alman Anayasası'nın ilk maddesinde insan haysiyetinin ve onurunun dokunulmazlığına yaptığı vurgu önemlidir. İnsanı merkeze alan bu yapıya rağmen 1964 yılında Almanya'da aşırı sağ siyaset yürüten Milliyetçi Demokrat Partisi (NPD) kurulmuştur (Bbp, 2007). NPD, katıldığı seçimlerde seçim barajını aşamamasına rağmen bugüne dek varlığını sürdürmüştür. NPD gibi aşırı sağ bir partinin belli bir oy potansiyelini koruyabilmesi tarihten yeterince ders alınmadığını göstermektedir. NPD gibi bir partinin siyasal olarak oluşum ve propaganda yapmasına izin verilmesi, toplumu ve siyaseti endişelendirmiş ve defalarca partiyi kapatma girişimleri yapılmıştır. Fakat Almanya'da parti kapatmanın tabii olduğu ağır şartlardan dolayı bu girişimler sonuçsuz kaldığı görülmüştür. Son kapatma davası 2017 yılında Anayasa Mahkemesi'nden dönmüştür (Bundesverfassungsgericht, 2017).

Bu başarısız girişimler aşırı sağa özgüven verdiği gibi bir nevi de meşruiyet kazandırmıştır. Daha sonraları NPD'den başka farklı aşırı sağ partiler de kurulmuş, Almanya İçin Alternatif (AfD) hariç bu sağ partiler uzun zaman başarısız kalarak Federal Meclis'e girememiştir. Almanya için AfD hareketi ise 24 Eylül 2017 tarihinde yapılan federal seçimlerde 93 milletvekili kazanarak ana muhalefet partisi olmayı başarmıştır (Frankfurter Allgemeine Zeitung, 2017). Siyasi çalışmalarında Almanya'da oluşan toplumsal ve ekonomik sorunların nedeni olarak ülkede bulunan mülteciler ve göçmen toplulukları olduğunu öne sürerek göç, iltica ve göçmenlerin entegrasyonu gibi meseleler ile gündemde kalmışlardır. Mülteciler için her türlü aile birleşimine karşı olduğu sığınmacıların iltica hakkının da kaldırılmasını isteyen AfD, bunu "Almanya'yı korumak" maksadı ile yaptığını ileri sürmektedir. 'Mülteciler ve Uluslararası Göç' konusunun yanında aşırı sağ veya radikal sağ partilerin yükselişe geçmesinde terör ve küresel dinamiklerin de rol oynadığı görülmektedir (Tokatlı, 2022: 40).

Yabancı düşmanlığı politikalar ve ırkçı söylemler Alman toplumunda kendine yer bulabilecek belirli bir potansiyele hitap etmektedir. Yani, ülkede aşırı sağ politikaların toplumsal bir tabanı bulunmaktadır. Bu tabanın siyasal hareket olarak ilk dönemlerde başarısız kalmasının sebebi ise Federal Almanya'nın Anayasası ile demokratik düzeninin sağlam temeller üzerine oturmasıdır. Demokratik düzen, ayrımcılık ve ırk üstünlüğüne dayalı anlayışın daha fazla gelişmesini engellemiştir. Ama aşırı sağ daima inişli-çıkışlı bir grafik çizmiştir. Ülkede meydana gelen ekonomik krizler, ülkenin kalkınması için ihtiyaç duyulan iş gücünün Almanya dışından karşılanması ve son yıllarda mülteci ve göçmen "akımı" aşırı sağ partilerin toplumsal tabanını genişletmelerine imkân tanımıştır.

Özellikle 2014 yılında yoğunlaşan mülteci akımı, önce yoğun bir şekilde göçmen karşıtlığı, sonra da yabancı ve İslam düşmanlığını siyasi bir güç haline getirmeye başlamıştır. İlk zamanlarda göçmenlere karşı yürüyüşler ve protestolar şeklinde kitleleri harekete geçiren eylemler PEGIDA (Alm. Patriotische Europäer gegen die Islamisierung des Abendlandes), Batının İslamlaşmasına Karşı Vatansever Avrupalılar isminde bir hareket halini almıştır. Bu İslam ve yabancı düşmanlığı hareket, ayrımcılık ve ırkçılığın yeni bir boyutunu ortaya koymuştur (Geiges, Mark & Walter, 2015: 11).

Bu bağlamda "ırk"a dayalı bu ayrımcılık, ağırlıklı olarak "kültür ayrımcılığına" dönüşmüştür (Bbp, 2012). Alman toplumu heterojen bir yapıyla çokkültürlü bir toplum olmasına rağmen kültürler büyük eleştirilere uğramaktadır; Almanya'da yaşayan yabancı etnik kökenli vatandaşlarının geçmişte karşılıklı ihmelliklerinden kaynaklanan entegrasyon sorunu bahane edilmiştir. Türkçede bütünleşme olarak yorumlanan "entegrasyon yaklaşımları ise çokkültürlü toplumlarda kültürel farklılıkların uzun vadede bir senteze evrileceklerini savunmaktadır" (Pespektif, 2021).

Göç ve ırk temelli yapılan ayrımcılık toplumları bir bütün olarak etkileyen bir olgudur. Bu bağlamdaki ayrımcılık belirli grupları olumlu ve diğer grupları daha olumsuz olarak değerlendirir. Bu gruplara karşı olumsuz tutumlar genellikle doğrudan aşağılama ve dışlama olarak ayrımcılığın başlangıç noktasında gelişim gösterir (Beigang, S., Fetz, K., Kalkum, D., & Otto, M, 2017: 150). Türkiye'den Almanya'ya misafir işçi (Gastarbeiter) olarak giden birinci kuşak göçmen işçiler ilk yıllarında ayrımcılık, dışlama gibi kavramları tam olarak (geri dönüş için ekonomik birikim yapma gayretinden dolayı) algılayamadan yabancı düşmanlığı ile karşılaşmışlardır. Bu 1970'li yılların sonu-1980'li yıllarda açık bir şekilde ortaya çıkmıştır. O yıllar gündeme çok gelmeyen veya getirilemeyen bu durum ölümle sonuçlanan saldırılar olduktan sonraki zamanlarda gündemde yer almaya başlamıştır. 1992 yılında Kuzey Almanya'nın Mölln şehrinde bir kundaklama sonucunda 3 Türk kadınının evinde yanarak hayatını kaybetmesi sonrasında ülkede ırkçılık tartışmaları

toplumsal olarak sorgulanmaya başlanmıştır (Bpb, 1992). Ancak hemen ertesi yıl Solingen’de bir kundaklama daha meydana gelmiştir. Bu kundaklama da aşırı sağcılar tarafından yapılmış ve yangın sonrasında bir Türk ailesinin beş ferdi yanarak can vermiştir (Deutschlangfunk, 2018).

O dönemin Başbakanı Helmut Kohl, kurbanlar için yapılan anma törenine katılmamış ve “Ben taziye turizmine katılmayacağım” ifadesini kullanmıştır (Bundestag, 1992). Kohl’un bu tavrı şaşkınlıkla karşılanmış ve ayrıca tartışma konusu olmuştur. Bununla ilgili muhalefet mecliste soru önergesi vermiş, Başbakan Helmut Kohl’un bu şekildeki ifadesi son derece soğuk ve empatisiz bir ifade olarak değerlendirilmiştir. Almanya’da yaşayan Türklere yönelik bu ırkçı saldırılar, aşırı sağ hareketin artık can güvenliğini de tehdit eden bir boyut aldığını gözler önüne sermiştir. Almanya’da o dönem çok kültürlü çoğulcu toplumun korunması gerektiği ve ırkçılığa karşı durulması tartışılrsa da siyaset tarafından yeterli tedbirler alınarak mücadele edilmemiştir. Bunun neticesinde ise ırkçılık ve yabancı düşmanlığı sürekli büyümüştür. İrkçi hareketler 2000’li yıllarda adeta zirve yaparak “ırkçı terörüne” dönüşmüştür (APuZ, 2022).

3. Almanya’da İslam Düşmanlığı ve Aşırı Sağ

Almanya’da İslam düşmanlığı sadece ırkçı sağ katmanlarda görülen bir durum değildir. Çeşitli radikal gruplar ve siyasal hareketler ırkçı ve sağ olmasa da İslam düşmanlığı sergilemektedirler. Dolayısıyla Almanya’da İslam düşmanlığının sadece aşırı sağa mahsus bir durum olmadığını belirtmek gerekiyor. Fakat yine de yoğun İslam düşmanlığı en çok aşırı sağ kesim içerisinde mevcuttur.

Meselâ, PEGIDA kısa ismiyle tanınan "Batının İslamlaşmasına Karşı Vatansever Avrupalılar", hareketi aşırı sağ bir hareket olduğu kadar İslam düşmanlığı özelliği ile de öne çıkmaktadır (Geiges vd, 2015: 11).

Bugüne kadar bilimsel araştırmalar “etnosentrizm” ile “xenophobia” denilen öteki ve yabancı düşmanlığı terimlerinin birbiriyle çok yakından bağlantılı olduğunu tespit etmiştir. Son yıllarda Müslümanlara karşı oluşan önyargılar da dilsel bakımdan müşahhaslaştırılmıştır. Birkaç yıldan beri de İslamofobi ve İslam düşmanlığı şeklinde bir isimlendirme ile Müslüman şahıslara ve/veya İslam’ın sembolleriyle dini pratiklerine karşı davranışlar araştırma konusu olmaktadır (Schneiders, 2009: 145).

Aşırı sağ hareketler haricinde İslam ve yabancı düşmanlığının “zararsızmış” gibi tartışılmasına yol açan örneklemelerden birisi olarak Alman Sosyal Demokrat Partisi üyesi Thilo Sarrazin’in yazdığı iki kitabı göstermek mümkündür. Berlin eyaletinin eski Maliye Bakanı, Almanya Merkez Bankası Yönetim Kurulunun eski üyesi, iktisatçı, yazar, eski politikacı olan Thilo Sarrazin yazdığı (Sarrazin, 2010) “Almanya Kendini Yok Ediyor” kitabı ile göçmen sorununu tartışırken ayrımcılığı ve ırkçılığı

yoğun bir şekilde körüklemiş, Müslümanları hedef alarak kültürel ırkçılığın yaygınlaşmasına katkı sağlamıştır (Benz, 2020: 284). Thilo Sarrazin, ikinci kitabında da İslam'ın Almanya'nın gelişmesini engellediğini iddia ederek kültürel ırkçılığı körüklediği gibi, konunun bu şekilde tartışılmasının İslam düşmanlığı değil, Almanya'nın yıkımdan kurtuluş mücadelesine katkı olduğunu iddia etmiştir. Sarrazin'in "Almanya Kendini Yok Ediyor- Düşmanca Devralma- İslam Gelişmeyi Nasıl Engelliyor ve Toplumunu Nasıl Tehdit Ediyor" adlı ikinci kitabı tüm eleştirilere rağmen Almanya'da en çok satan kitaplar listesine girmiştir (Sarrazin, 2018).

Almanya'da tezahür eden İslam düşmanlığındaki artışın tek sebebi Sarrazin ve eserleri değildir. Fakat Sarrazin, eski bakan, sosyal demokrat ve Merkez Bankası yönetim kurulu üyesi gibi sıfatları taşıyan bir şahsiyet olarak, bu konuda sadece arkadaş çevrelerinde konuşulabilecek ön yargıların Müslümanları doğrudan hedef gösterici fikirlerin toplumsal zeminde daha rahat konuşulur hale gelmesine katkı sağlamıştır. Bu bağlamda bu kitapların yayımlanmasından sonraki dönemlerde Almanya'da İslam düşmanlığı daha da artmış, başta camiler olmak üzere Müslüman kuruluşlara saldırılar belirgin hale gelmiştir. Bu şekilde söylemlerin aynı zamanda siyasi olduğu açıktır. Zira, aşırı sağcı AfD partisinin program ve söylemleri Sarrazin'in kitabı ile benzerlik taşımaktadır. Sarrazin bu kitapları yazarken siyasi kimliğini bırakmamakta ısrar etmiştir. Sosyal Demokrat Partisi, ilk kitabını yazmasından 10 yıl sonra Sarrazin'i ihraç edebilmiştir. Sarrazin daha Merkez Bankası Yönetim Kurulu üyesi olduğu dönemlerden itibaren Türk ve Arap kökenlilere karşı ırkçı ve aşağılayıcı söylemlerini açıklamaktan çekinmemiştir (Sarrazin, 2010: 127). Dolayısıyla Sarrazin ırkçılığın, yabancı ve İslam düşmanlığının siyasal temsilcilerinden birisi olarak değerlendirilebilmektedir. Almanya'da Müslüman karıştı tutumlar olarak yapılan temsili çalışmalar, Müslümanlara ve "İslam"a yönelik önyargıların ve olumsuz tutumların yaygın olduğunu göstermektedir (Mediendienst, 2023).

Almanya'da İslam düşmanlığının önemli göstergelerinden birinde ibadethanelere gerçekleştirilen saldırılardır. Aşağıda tablo, Federal Meclis kaynaklarında yayınlanan İslami kurumlara ait cami saldırılarına dair verilerden elde edilmiş olup 2017-2020 yıllar arasındaki Almanya'da İslam karşıtı suçlar sayılarından oluşturulmuştur.

Tablo 1: Almanya'da 2017-2020 Yılları Arasında İslam Karşıtı Suçlar

Almanya'da İslam düşmanı ve Müslüman karşıtı Suçlar							
Yıl	Dönem	Camii saldırıları	Suç sayısı	Toplam	Sonradan bildirimler		Meclis Belge No.
2017	1	15	208	223	2016.4'e	210	18/12535
	2	13	192	205	2016.1'e	4	18/13330
	3	16	207	223	2016.2'e	287	19/148
	4	5	162	167	2016.3'e	288	19/987
2018	1	10	147	157	2016.4'e	0	19/2315
	2	8	116	124	2017.1'e	196	19/3917
	3	4	186	190	2017.2'e	192	19/6333
	4	9	141	150	2017.3'e	275	19/8854
2019	1	19	113	132	2017.4'e	161	19/10570
	2	14	151	165	2018.1'e	188	19/12981
	3	25	162	187	2018.2'e	222	19/15647
	4	18	172	190	2018.3'e	271	19/19328
2020	1	18	214	232	2018.4'e	203	19/20631
	2	15	173	188	2019.1'e	275	19/22886
	3	15	129	144	2019.2'e	213	19/24774
	4	19	178	197	2019.3'e	216	19/26358

Kaynak: Bundestag

Aşırı sağın yükselişi ile birlikte artan ırkçı eylemler yoğun bir şekilde Müslümanlara ve İslami kuruluşlara yönelmiştir. Antisemitizm ile mücadelede Yahudilere karşı işlenen suçlar siyasi motivasyonlu suçlar kategorisinin yanında, Yahudi düşmanlığı ile daha etkin mücadele edebilmek için, ayrıca antisemitist suçlar olarak da kayda geçmektedir. Bu konuda hükümet yıllık rapor yayımlanmaktadır. Federal İçişleri Bakanlığı İslami kuruluşlara karşı yapılan saldırı ve suçların artması ve Almanya'daki Müslüman kuruluşların da yoğun ısrarı ve Sol Partinin girişimleri ile 2017 yılından itibaren İslam düşmanlığı motivasyonlu suçları da ayrı bir kategoride istatistik olarak kayıt altına almaya başlamıştır (Die Zeit, 2015). Dolayısıyla yukarıdaki tablo 2017 yılından itibaren kayda geçen olayları yansıtabilmektedir. Tabloda dikkat çeken bir nokta da, her yılın raporlarına azımsanamayacak miktarda olayların daha sonra eklenmesidir. Bu da emniyet güçlerinin İslam düşmanlığı istatistiklerini tutmakta oldukça zorlandıklarını göstermektedir.

4. Göçmenlere ve Yabancılar Yönelik Saldırıları

4.1. NSU Cinayetler Serisi

Almanya'da sürekli artış gösteren yabancı düşmanlığı ve ırkçı saldırılar 2011 yılına gelindiğinde Almanya ve Türkiye'yi derinden sarsan ve Almanya'da yaşayan Türkleri oldukça endişelendiren "cinayetler serisi" dünyanın gündemine oturmuştur. Başlangıçta "Türkler arası

hesaplaşma” olarak kamuoyuna sunulan ancak daha sonra aşırı sağcı ve yabancı düşmanı bir örgüt tarafından işlendiği ortaya çıkan NSU cinayetlerinde 8 Türk ve bir Yunan asıllı vatandaş öldürülmüştür. Bu cinayetler arasında bir Alman polis memurunun öldürülmesi de yer almaktadır. 2000-2006 yılları arasında gerçekleşen bu cinayetlerin kimin tarafından yapıldığı ancak 10 yıl sonra tesadüfen ortaya çıkmıştır (Laabs & Aust, 2014: 19).

10 yıl boyunca 10 insanı katleden bir yeraltı örgütü olan NSU polisin araştırması ile değil, faillerinin bir banka soygunu sonrasında intihar etmesi ve birisinin de bu soygun sonrasında cinayetleri itiraf eden mesajlar bırakması ile deşifre olmuştur. NSU örgütünün ortaya çıkması ile ırkçılığın sadece toplumsal bir sorun olmayıp, aynı zamanda kamu güvenliğini de tehdit eden boyuta geldiği görülmüştür. Örgütün Alman iç istihbarat dairesinin takibinde ve istihbarat ile karanlık bir ilişki içinde olması endişeleri daha da artırmıştır (Laabs & Aust, 2014: 20). Bu cinayet serisinde Türkler hedef alınarak öldürülmüştür.

Olayları araştıran güvenlik güçleri özellikle zanlıları Türkler arasında arayarak, hatta ırkçı ve aşağılayıcı bir yaklaşımla soruşturmalarını sürdürmüşlerdir. Soruşturma komisyonlarına "Döner cinayetleri" ismi verilmiştir (Der Spiegel: 2012). Devletin güvenlik güçlerinin yaklaşımı açısından oldukça manidar olan bu tutum düşündürücü ve endişe vericidir. Öyle ki, "bizim kültürümüzde sorunlar şiddetle halledilmez" diye kamuoyuna açıklamalarda bulunarak, cinayetleri Türklerin kendi arasında mafyavari bir hesaplaşma olduğunu ileri sürebilmiştir. Hatta polis, failleri kurbanların yakınlarında aramış, mağdurlar zanlı olarak da sorgulanmıştır. Bu bağlamda NSU avukatlarından olan Mehmet Daimagüler'e göre; "NSU kendini ifşa ettikten sonra meseleyi aydınlatmak için elinden gelen her şeyi yapmayan devletti" (Daimagüler, 2017: 327). NSU örgütünün işlediği cinayetler sorgulanırken cinayetleri gerçekleştiren örgüt ortaya çıkmadan önce tek bir kişinin yabancı düşmanı münferit eylemi olarak yorumlanmıştır (Özçalık vd., 2022: 426). Bu bağlamda ilk yıllarda güvenlik güçlerinin ve medyada yer alan bilgilerle yorumlanan cinayetler serisi daha sonraki ilerleyen yıllarda deliller ve ilk bilgiler sorgulanmıştır.

4.2. Halle ve Hanau Cinayetleri

Almanya'da aşırı sağ oluşumların neden olduğu tehlikelerin yeterince ciddiye alınmadığı açıktır. Aşırı sağ hareketlerin giderek yükseldiği dikkate alındığında bu yükselişinin göstergelerinden biri de aşırı sağ hareket ve ırkçı örgütlerin göçmenlere yönelik şiddet olaylarındaki artış olduğu görülmektedir. Alman siyasetinde de aşırı sağcı ve ırkçı söylemler AfD dışında da gün geçtikçe artış göstermektedir. Tehlikeli bir ideoloji olan aşırı sağcılık ülke genelinde artan ve genişleyen, sosyal ağlardan oluşan organize bir kuruluştur. Hanau'daki cinayetler, Halle'deki Yahudi sinagoguna yapılan saldırı ve Kassel Valisi'nin öldürülmesi ırkçı şiddet eylemleri ve sağcıların neler yapabileceklerinin açık göstergesidir.

Dolayısıyla, ırkçılık ve ırkçılıktan kaynaklanan şiddet içerikli saldırıların her türlü şekliyle kararlı bir şekilde mücadele edilmelidir. Son yıllarda Almanya’da artan aşırı sağcı ve ırkçı cinayetlere örnek olarak şu saldırılar verilebilir: 2019 yılı Haziran ayında Kassel Valisi Walter Lübcke cinayeti; 2019 yılı Ekim ayında Halle’deki sinagog saldırısında 2 kişinin öldürülmesi ve son olarak da 2020 yılı Şubat ayında meydana gelen Hanau saldırısında 9 kişinin öldürülmesidir. Bu saldırıların kökenlerinin uzun bir nefret ve ırkçı geçmişinin olduğu açıktır. İrkçılık ve sağ popülizm sadece Almanya’da değil, Avrupa’nın diğer ülkelerinde de görülmesi, toplu önlemler alınması gerektiğini göstermektedir (Tagesspiegel, 2018). Avrupa’nın, demokratik ve insan haklarını dikkate alan ülkelerden oluştuğunu ispatlaması açısından ırkçılıkla mücadele önem taşımaktadır.

4. 3. Kassel Cinayeti

2 Haziran 2019 tarihinde Kassel Valisi Walter Lübcke’in aşırı sağcı bir şahıs tarafından öldürülmesi ile Almanya’da aşırı sağın eylemlerinin yeni bir boyut kazandığı görülmüştür. Başbakan Merkel’in mültecilere karşı “Açık kapı politikası”nı savunan Kassel Valisi aşırı sağın tepkisini üzerine çekerek tehditler almıştır (DW Türkçe, 2019). Bu açıdan bakıldığında Kassel Valisi Walter Lübcke cinayeti, Almanya için dönüm noktası özelliği de taşımaktadır. Lübcke, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Almanya’da aşırı sağcılar tarafından öldürülen ilk siyasi devlet yetkilisi olmuştur.

İktidar partisi Hristiyan Demokrat Birlik (CDU) üyesi olan Walter Lübcke 10 yıl Kassel Bölge Valisi olarak görev yapmıştır. Walter Lübcke 2015 yılında mültecilerin Almanya’ya gelmelerini eleştirenlere karşı “Bu değerleri paylaşmayan, istediği zaman ülkeyi terk edebilir. Her Alman bunu yapmakta serbesttir” ifadesini kullanmıştır. Bu bağlamda Lübcke’nin bu sert açıklaması, aşırı sağcı çevreler tarafından büyük tepkiyle karşılanmıştır. Tepkinin ötesinde aşırı sağcıların nefretini de üzerine çekmiştir (Spiegel, 2019).

Sonuç olarak Lübcke’nin izlediği yabancılar ve mülteci dostu politikaları sebebi ile aşırı sağcı çevrelerin hedefi haline gelmiştir ve 2 Haziran 2019 yılında 45 yaşındaki Stephan Ernst tarafından gecenin geç vaktinde tek kurşunla vurularak öldürülmüştür. Katil zanlısı cinayeti işledikten 2 hafta sonra yakalanmıştır. Soruşturmayı yürüten Federal Savcılık cinayetin aşırı sağcı motivasyonla işlendiğini vurgulamıştır. Neo-Nazi özgeçmişine sahip olan Stephan Ernst’in kabarıklık bir sabıka siciline sahip olduğu da tespit edilmiştir. Ernst, aşırı sağcı Almanya için Alternatif partisinin (AfD) seçim kampanyalarına maddi ve manevi her türlü katkı sağlamış, 1993-2016 yıllar arasında çeşitli suçlardan soruşturma geçirmiştir. Yapılan yargılama sonucu katil Stephan Ernst’e 28 Ocak 2021 tarihinde ömür boyu hapis cezası verilmiştir (Die Zeit, 2021).

Daha önceki yıllarda Kassel’de NSU seri cinayetlerinin birisi 6 Nisan 2006 tarihinde meydana gelmiştir. Aşırı sağcı yeraltı örgütü NSU, ‘Halit Yozgat’ isimli bir Türkü öldürmüştür. 2006 yılında işlenen cinayete ilgili açılan dava iç soruşturma sonucunun 2134 yılına kadar gizli kalması

kararlaştırılmış, NSU seri cinayetleri davası belgelerine erişim yasağı getirilmiştir. Bu olay, aşırı sağcı terör örgütlerinin veya kuruluşlarının yaptıkları her olayın önce üzerinin kapatılmaya çalışıldığını göstermektedir. Çünkü 10 kişinin öldürüldüğü NSU seri cinayetleri ilk etapta farklı yorumlanarak Türk mafyası vb. benzetmelerle farklı yaklaşımlar sergilenmiştir (Der Spiegel, 2012). NSU cinayetleri, aşırı sağın Alman iç istihbaratı (Verfassungsschutz) ile ilişki ve bağlantıları konusunda şaibeli durumları da ortaya çıkarmıştır. Bu şaibeli durumların başında NSU cinayetlerinin deşifre olması sonrasında konuyla ilgili birçok belgenin imha edilmesi gelmektedir (Daimagüler, 2017: 129).

4.4. Halle Cinayeti

9 Ekim 2019 tarihinde Halle (an der Saale) kentinde bir şahıs ağır silahlı bir şekilde şehrin sinagoguna girmeye çalışmıştır. Saldırgan Stephan B., Yahudilerin en büyük bayramı olan Yom Kippur ayini esnasında yaklaşık 50 kişilik cemaatin olduğu havraya dış ön ahşap kapıya ateş açmıştır (Deutschlandfunk, 2020).

27 yaşındaki Alman saldırganın saldırıdan önce aşırı sağ içerikli video yayınlayıp eylemlerine başladığı tespit edilmiştir. Halle kentinde öğle saatlerinde biri, bir Yahudi mezarlığı yanında, diğeri de bir dönercide olmak üzere iki kişiyi öldüren saldırganın cinayetleri aşırı sağcı motivasyonla işlediği üzerinde durulmaktadır. ‘Yom Kippur’ kutlaması esnasında sinagoga giden saldırgan şans eseri taşla örülü duvardaki kapıyı açamamış ve böylece sinagogdaki katliam planını gerçekleştirememiştir. Bunun yanı sıra sinagoga yakın bir yerde bulunan 40 ve 20 yaşlarındaki iki kişiyi öldürmüş, kaçarken de iki kişiyi ağır yaralamıştır. Saldırımı kaskındaki kamera üzerinden internette canlı yayın yapan saldırgan, kısa süre sonra tutuklanmıştır. Saldırgan, suçunu itiraf ederek saldırıyı aşırı sağcı ve antisemitist sebeplerle düzenlendiğini kabul etmiştir. Halle sinagog saldırısının yıl dönümü olan 9 Ekim 2020 tarihinde Almanya Federal Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Frank-Walter Steinmeier yaptığı konuşmada, Halle failinin nefreti sadece Yahudilere değil, aynı zamanda Müslümanlara, göçmen kökenli insanlara, kadınlara ve sol olarak gördüğü kişilere de yönelik olduğunu söylemiştir (Bundesregierung, 2020). Cumhurbaşkanıya göre saldırı özellikle geçmişte Holokost’u yaşamış bir millet olarak derin yaralar açmıştır (Der Bundespräsident, 2020).

4.5. Hanau Cinayetleri

Mekanların ve hedef kitlenin bilinçli olarak seçilmesi ırkçı motifli suçların diğer saldırılardan ayırt edici özelliklerindedir. Aynı şekilde Almanya’nın Hanau kentinde 19 Şubat 2020’de işlenen ırkçı terör saldırısında saldırgan işlediği cinayetlerin mahallini tesadüfen seçmemiştir: nargile kafelerin bulunduğu yerde, göçmen ve yabancıların çok olduğunu bildiği için seçmiştir. Böylece mümkün olduğu kadar çok insanın canını almayı hedeflemiştir. Hanau saldırısında ırkçı ve aşırı sağ görüşlü 43 yaşındaki Alman vatandaşı Tobias Rathjen iki nargile kafeye

ve bir büfeye düzenlediği saldırıda 4'ü Türk kökenli 9 kişiyi öldürmüştür. Saldırgan daha sonra evine gitmiş, annesini öldürmüş ve kendisi de intihar etmiştir (AA, 2021).

Hanau'daki ırkçı saldırı yabancı düşmanlığının çok daha ciddi ve etkin bir şekilde ele alınması gerektiğini göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Bu saldırı ilk olmadığı gibi, acil tedbirler alınmazsa son saldırı da olmayacaktır. Bu ve buna benzer saldırılardan ders çıkartarak toplumsal barış ve huzuru tehdit eden ırkçılık ve yabancı düşmanlığına karşı hiçbir müsamaha gösterilmemesi gerekmektedir. Halle cinayetinde bir kez daha aşırı sağın ağırlıklı olarak sade bir antisemitist bir tehdit olduğu kanaatinin bir yanlığı olduğunu, birkaç ay sonra yaşanan Hanau cinayeti ortaya koymuş ve siyasetin de gözünü açmıştır (Benz, 2020: 430). Yeni Hanau saldırılarının olmaması için ırkçılık, aşırı sağcı ve popülist siyasi söylemlerden uzak durulması önem taşımaktadır.

5. Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığının Tehdit Boyutu

Almanya'da farklı ırklara yönelik ayrımcılık ve ırkçı eylemlerde artışın görülmesi, idari makamları tedbir almaya yönlendirmiştir. Almanya'da aşırı sağın yükselişi öncelikli güvenlik sorun haline geldiği aşağıda verilen tabloda (Tablo 2) istatistiklerde net olarak görülmektedir. Burada vurgulanması gereken husus, açıklanan rakamların sadece resmiyete yansıyan rakamlardan oluştuğu gerçeğidir. Almanya'da siyasi motivasyonlu suçlar, ırkçılık, antisemitizm, İslam düşmanlığı ve Roman düşmanlığı (antiziganizm) gibi alt kategorilerde takip edilmektedir (BMI, 2022).

Federal İçişleri Bakanlığı'nın 2010-2020 yıllar arasındaki Almanya'da siyasi motivasyonlu suçlar istatistik verilerine göre iki tespit oluşturulmuştur. Birinci tespit aşırı sağcı (genel) suçları oluştururken, ikinci kategori ise şiddete dönüşmüş suçları içermektedir. BMI verilerine göre aşırı sağcı ve ırkçı suçlar kategorisinde büyük bir artış göstermiştir. 2010 yılında 423 olan bu suçların sayısı 2020 yılında 2 bin 792'ye yükselmiştir. Bu arada sol hareketlerin ırkçı suç ve eylemleri ise, istatistiklere pek de yansıtılmadığını da göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Maalesef Almanya, tarihi sorunu olan antisemitizmi (Yahudi düşmanlığını) bir türlü aşamamıştır. İstatistiklerin de gösterdiği gibi Almanya'da her zaman yüksek olan antisemitizm de artmaya devam etmektedir (BMI, 2020). İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra tekrar Almanya'da filizlenen Yahudi topluluğu sürekli bir tehdit altında olduğu için devletin özel koruması altına alınarak güvenlik güçleri tarafından sıkı bir şekilde korunmaktadır. Bu güvenlik zinciri ibadethanelerin (Havraların) olduğu gibi diğer tüm Yahudi kuruluşları için de sağlanmıştır. 2020 yılında BMI yalnızca Yahudi kuruluşlarını korumak için devlet bütçesinden 22 milyon Avro tahsis etmiştir (BMI, 2020). Ama buna rağmen Almanya'da antisemitist suçlar 2010-2020 yılları arasında 1.192'den 2.224'e kadar yükselmiştir. Aşağıdaki tablo aşırı sağ ve ırkçı eylemlerin suça dönüşme boyutunu göstermektedir. Ayrıca antisemitizm

suçları, Yahudi düşmanlığı ile daha etkin bir şekilde mücadele edebilmek için özel bir istatistikle takip edilmektedir. Siyasi motivasyonlu suçlar kapsamındaki ırkçı eylemler Almanya’da emniyet güçlerinin ve siyasetin sıkı takibi altına alınmakla birlikte etkin bir politika geliştirilememiştir. Bu suçlar Almanya’nın iç güvenliğini tehdit eder boyutlara ulaşmıştır.

Tablo 2 Almanya’da Siyasi Motivasyonlu Suçlar Tablosu (2010-2020)

İrkçi	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Sağcı	423	479	568	598	779	1.187	1.305	1.277	1.664	2.003	2.792
Sol	0	0	0	0	0	1	0	1	1	0	1
K**	3	1	6	5	13	15	16	4	30	39	73

Tablo 2

İrkçi şiddet	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Sağcı	61	69	94	118	130	166	213	158	246	253	292
Sol	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
K*	0	0	2	1	4	4	3	0	5	7	7

Antisemitik suçlar. Tablo 3

Antisemitik	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Sağcı	1.192	1.188	1.314	1.218	1.342	1.246	1.381	1.412	1.603	1.898	2.224
Sol	1	6	3	0	7	5	2	1	14	6	10
K*	22	21	19	26	71	37	37	20	20	47	46

Tablo 4

Antisemitik şiddet	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Sağcı	31	26	37	46	32	30	32	29	49	62	50
Sol	0	1	0	0	1	1	0	0	3	0	0
K*	0	0	0	1	0	1	1	2	3	2	2

K*: Kategorize edilememiştir (Kaynak: BMI)

Almanya’da ırkçı aşırı sağın antisemitist tutumunun yanı sıra son yıllarda daha çok Müslüman ve Türk düşmanlığına yöneldiği görülmüştür. İrkçi sağ, Almanya’nın Yahudiler konusunda kendi tarihinden kaynaklanan özel hassasiyetinden dolayı açık bir şekilde ortaya çıkmazken İslam karşıtlığı söz konusu olduğunda yasal yaptırımların olmamasından dolayı daha “rahat” hareket etmektedirler.

6. Aşırı Sağ ve İrkçilikle Mücadele Tedbirleri

Dünya kamuoyunda dikkat çekmeye başlayan Almanya’daki ırkçı hareketlere karşı Alman hükümetleri tarafından son dönemlerde çeşitli önleyici politikalar geliştirilmeye başlanmıştır. Dönemin Başbakanı (Şansölye) Angela Merkel yönetiminde kurulan hükümet komisyonu 2020 yılında ırkçılığa ve aşırı sağcılığa karşı mücadele için 89 maddelik bir önlem paketi açıklamıştır (Bundesregierung, 2020). Alman hükümeti ırkçılıkla mücadele edebilmek için farklı projeleri destekleyeceğini açıklamıştır. Bu sebeple hükümet 2021-2024 yılları arasında bu alanda gerçekleşecek olan projeler için 1 milyar Avrodan fazla bütçe ayırmış,

buna ek olarak 150 milyon Avronun daha eklenebileceği ifade etmiştir (Bundesregierung, 2020).

Önlemler kapsamında aşırı sağ ve ırkçılıkla mücadelede sivil toplumun ve devlet kurumlarının önleyici programlarının etkili olup olmadığını takip etmek için “Federal Kaliteyi Koruma Enstitüsü” tarafından 89 ayrı proje geliştirilmiştir. Yıllardır varlığının bilinmesine rağmen görmezden gelinen veya kalıcı çözümler bulunamayan aşırı sağcılık ve yabancı düşmanlığı bir sosyal harekete dönüşmüş, siyasetçilere ve göçmen kökenli toplum üyelerine karşı saldırılar düzenleyebilmiştir. Nihayet hükümet, seri cinayetlerle sonuçlanan saldırılar sonrasında ırkçılığı ve aşırı sağ en önemli iç güvenlik sorunu olarak değerlendirmeye başlamıştır. Almanya’nın Göç, Mülteci ve Uyumdan Sorumlu Devlet Bakanı Annette Widmann-Mauz konuyla ilgili yaptığı açıklamada “İrkçılık, demokrasinin zeminini kemiriyor” diyerek ırkçılıkla mücadelenin daimî bir görev olduğunu söylemiştir (Suddeutsche Zeitung, 2020).

Alınan önlemler ve projelerle yapılacak hizmetler önemli olmakla birlikte asıl mesele ırkçılığın durdurul(a)mamasıdır. Bu süreçte sadece sonuçlarla değil sebeplerle de ilgilenilmesi gereklidir. Medyanın ve siyasetçilerin kullandığı dil, ırkçı ve aşırı sağcı kuruluş ve siyasi partilere güç vermektedir. Belirlenen 89 önlem, toplumun tamamını ilgilendiren bir olgu olarak ırkçılığa karşı farkındalık oluşturmayı amaçlamaktadır. Böylece toplumun her alanında ırkçılığa karşı önlemleri genişletme, mağdurlara verilen destek ve dayanışmanın bilinçli bir şekilde iyileştirilmesi hedeflenmiştir. Alman hükümeti bakanlar kurulu kararı olarak ırkçılıkla mücadele paketi hazırlamıştır. Bu paketin üç maddesini değerlendirerek çözüme ne kadar etkisi olacağı tartışılabilir.

Bu noktada şu üç soru önem arz etmektedir:

- 1- Antisemitizm ve İslam karşıtlığı bağlamında önlemler yeterli midir?
- 2 -Devlet kurumlarında oluşan aşırı ırkçılığı görmezden gelmenin sebepleri nelerdir?
- 3- İrkçilikle mücadele, daimî bir görev midir?

Hükümet’in önlemler paketinin;

1. maddesi, Müslüman düşmanlığı ve İslam karşıtı ayrımcılıkla mücadeleye yönelik eylemlerin tespit edilmesini ve Müslüman Düşmanlığı Bağımsız Uzmanlar Kurulu’nun UEM bir rapor hazırlamasını öngörmektedir (Bundesregierung, 2020).

2. maddesi, Yahudi düşmanlığı, ırkçılık, Müslüman düşmanlığı, Romen karşıtlığı, Afrikalı karşıtı ırkçılık gibi belirli grupları hedefleyen düşmanlıkların ortadan kaldırılması için tüm toplumsal alanlarda genişletilerek etkinleştirilmesini öngörmektedir (Bundesregierung, 2020).

3. maddesi, Irkçılık mağdurlarının daha iyi korunması ve desteklenmesini, ırkçılıkla mücadelenin alt yapısını sürekli hale getirmeyi öngörmektedir. Irkçılık mağdurlarına, bu mağdurların sosyal çevrelerine, oluşturulacak bir çağrı merkezi ile danışmanlık hizmeti verilecektir. Irkçılıkla Mücadele Merkezi, merkezi bir yardım hattıyla (Çağrı Merkezi) yardım imkânı sağlayacaktır. Federal, eyalet ve yerel yönetimlerdeki mevcut yapılara atıfta bulunan bu ilk müracaat ve sevk tavsiyesi ile kapsamlı ve merkezi bir temas noktası oluşturulacaktır. Vakalar ayrıca bir ırkçılık barometresi yoluyla bilimsel olarak değerlendirilmeye tabi tutulacaktır. Mağdurlar ve muhataplar için mevcut sivil toplum danışmanlığı verilecek ve başka yardımlar da yapılacaktır. (Bundesregierung, 2020). BMI Yahudi aleyhtarlığı ve Roman (Çingene) karşıtlığına karşı, BMI bünyesinde ilgili kurumlarla iki yıllık faaliyetlerle birlikte Müslüman karşıtlığına yönelik mücadele raporları hazırlamaktadır. UEM, BMI'nin dışında konumlanacak bir ofis tarafından organizasyonda destek vermektedir (BMI, 2020).

7. Müslüman Düşmanlığına Karşı Mücadele Tedbirleri

Müslüman karşıtı ırkçılık, Müslümanlara ve İslam'a yönelik olumsuz tutumlarda, Müslümanlara karşı ayrımcılıkta ve İslamofobik suçlarda ifadesini bulmaktadır (Mediendienst, 2021). Almanya'da İslamofobik suçların artış göstermesi dolayısıyla hükümet tedbir girişimlerine başlamıştır. Bu bağlamda Federal İçişleri Bakanlığı 1 Eylül 2020'de Almanya'da Müslümanlara yönelik gelişen nefret olaylarını incelemek üzere bir uzmanlar kurulu atamıştır. "Müslüman Düşmanlığıyla Mücadelede Bağımsız Uzmanlar Kurulu" (Alm. Unabhängigen Expertenkreis Muslimfeindlichkeit- UEM) adıyla kurulan bu yeni kurum Almanya'da ırkçılık, çok kültürlülük, göç ve İslami konularda akademik çalışmalar yürüten bilim insanları ve uzmanlardan oluşmaktadır. Federal İçişleri Bakanlığı nezdinde Müslüman düşmanlığına karşı oluşturulan UEM, 12 bağımsız uzman üyeden oluşmaktadır. 9 Eylül 2020 tarihinde kurul İçişleri Bakanlığı Müsteşarı Dr. Markus Kerber tarafından resmen atanmıştır (BMI, 2020).

UEM'in ana görevi Müslümanlara yönelik düşmanlığın mevcut ve değişen tezahürlerini analiz etmek ve Müslüman düşmanlığı ile Yahudi karşıtlığını, diğer ırkçılık türleri ile kesişme noktaları açısından incelemektir. Uzmanlar kurulu, Müslüman karşıtı olaylara bir cevap vermenin yanı sıra son zamanlarda artan terör saldırıları ile muhtemel saldırı planlarına bir tepki olarak kurulmuştur (BMI, 2020).

Böyle bir uzmanlar kurulunun oluşturulması ile Federal Almanya hükümetinin, Müslüman karşıtı nefret, düşmanlık ve saldırılardan etkilenen kişilerin artan endişelerini ve korkularını ciddiye aldığını ifade edilebilir. Bununla birlikte, Müslüman düşmanlığını takip edecek kurulun rapor hazırlamanın ötesinde bir etkisinin olup olmayacağı pek açık olmamakla birlikte, hükümetin meseleyi gündemine alması olumlu bir gelişme olarak görülebilir. Bunun yanı sıra, kurulun raporunda

hükümetin ve kamuoyunun dikkatine sunacağı ayrımcılık ve düşmanlık vakalarının da hem idari hem adli merciler tarafından takibi yapılmalıdır. Aksi takdirde kurul, iyi niyetten öte bir anlam ifade etmeyecektir. Uzmanlar kurulu henüz yeni bir oluşum olduğu için ne yapabileceği konusunda şimdiden fikir yürütmek doğru olmayacaktır. Fakat Yahudi düşmanlığı meselesinde buna benzer komisyonlar daha erken zamanda kurulmuş olmasına rağmen hazırlanan raporlar ırkçı ve Yahudi düşmanlığı saldırıların önünü etkili bir şekilde kesememiştir.

Son zamanlarda ölümlerle sonuçlanan Halle ve Hanau gibi ırkçı ve antisemitist terör eylemleri ile birlikte aşırı sağın artan şiddet eylemleri cami ve sinagog saldırıları sadece ilgili grupları endişelendirmekle kalmamalıdır. Demokratik ve çoğulcu bir Almanya'yı savunan herkes bu durumdan endişe duymalıdır. Dolayısıyla yabancı, İslam ve Yahudi düşmanlığı ile mücadele sistematik bir şekilde sürdürülmeli, hiç kimse rengi, dini, ırkı, kültürü ve görünümünden dolayı dışlanmamalıdır. Özellikle, Müslüman karşıtı nefret ve İslamofobik marjinalleşmeye karşı mücadele her alanda ve her düzeyde tutarlı şekilde yürütülmelidir. Federal hükümetin ırkçılıkla mücadele konusunda aldığı bu kapsamlı önlem paketinin, bu zamana kadar yürütülen mücadeleye destekleyici olması beklenmekle birlikte, asıl olan bu tedbirler paketinin kararlı ve istikrarlı bir şekilde uygulanması olacaktır. Zira, geçmiş yıllarda da benzeri kararlar alındıysa da bu kararların beklenen neticeyi vermediği ortadadır.

İrkçılık ve yabancı düşmanlığı ile mücadelede en önemli tedbir, bu fenomenin toplumsal nedenlerini mümkün olduğu kadar ortadan kaldırmak ve buna göre önleyici tedbirleri kalıcı hale getirmektir. Bir çağrı merkezi oluşturulması ve danışma hizmetinin verilmesi isabetli bir yaklaşım olmakla birlikte, daha çok gerçekleşmiş olay sonrası iyileştirme ve tedavi etme faaliyeti olarak görülebilir. Bu şekliyle önleyici tedbirlere ihtiyaç duyulmaktadır. Önleyici tedbirler olarak okul çağlarından başlayarak daha nitelikli bir demokratik kültür eğitiminin verilmesi önemli olduğu kadar, kanun yapıcı konumundaki siyasetçilerin söylem ve eylemleri de bu çalışmalara dahil edilmeli, yani ırkçılığa karşı siyasetçiler önderlik etmelidirler.

Siyasetçilerin seçilme kaygısı ile popülizme tevessül etmesi, yabancılara, 'öteki'ye düşmanlığa yol açan önyargıları körükleyen söylemlerden kaçınmalarını, alınan tedbirlerin etkisiz kalmasına yol açmaktadır. İrkçı, toplumsal barışı zedeleyen ve tehdit eden eylem ve söylemlerin bir müeyyidesi olmalıdır. Aksi takdirde sonrası için alınan karar ve tedbir çalışmaları tedaviden çok pansuman niteliği taşıyacaktır.

İrkçılık ve yabancı düşmanlığının doğrudan bakanlar kurulunun sorumluluğuna alınması hükümetin, aşırı sağ ve ırkçılık kaynaklı tehditlerle uzun vadeli mücadele etmenin gerekliliğini kabullendiğini göstermektedir. Ancak bu eylem, politik bir hamle olarak kalmamalıdır. Bunun için de geçmişte yapılan ihmallerden dolayı kamuoyunda azalan

güvenin yeniden kazanılması için kalıcı kararların alınması ve bu kararların ciddi bir şekilde uygulamaya konulması ile mümkün olabilecektir. Örneğin, emniyet güçleri içerisinde olduğu gibi kurumsal ırkçılığın, yabancı düşmanlığının temelinde yatan asıl nedenler de değerlendirilerek engellenmesi nihai hedef olmalıdır. Zira, kurumsal ve emniyet güçleri içinde yerleşmiş olan ırkçılık, toplumsal ve bireysel ırkçılığı cesaretlendirmektedir. Ayrıca ırkçılıkla mücadelede devletin başarısızlığının önemli sebeplerinden biri de devlet kurumlarında, güvenlik güçlerinde ve istihbarat birimlerinde yaygın olan önyargıya dayalı bireysel ırkçılıktır (Schmincke, I., & Siri, J, 2013: 31).

8. Sonuç

İkinci dünya savaşından sonra özellikle de Anayasa'nın kabulünün ardından Almanya'nın uzun süre ırkçı ideolojiden arındığına inanılmıştır. Ancak son yıllarda Avrupa genelinde ve özelde de Almanya'da aşırı sağ düşünce ve aşırı sağ düşüncenin temsilci partileri yükselişe geçmişlerdir. Toplumsal kitleleri temsil eden büyük kitle partileri dahi aşırı sağdan oy alabilme gayretine girişmişlerdir. Böylece siyasi arenada da güç kazanan aşırı sağ ve yabancı düşmanı PEGIDA gibi hareketler, siyaseti ve toplumsal atmosferi etkileyerek ırkçı söylemleri normalleştirmektedir. Kullandıkları söylemler, sonunda eyleme ve şiddete dönüşen neticelere sebep olmuşlardır. NSU cinayetleri ve Hanau cinayetleri gibi göçmenlerin öldürüldüğü cinayet serilerinde görüldüğü gibi şiddet zaman zaman teröre dönüşmüştür. Bu endişe verici yükseliş hükümetlerin tedbir politikalarında acil gündem maddesi haline gelmekle beraber yabancı düşmanlığı ile mücadele gereken seviyeye ulaşamamıştır.

Toplumsal barışı sağlamak, insan haklarına riayet ederek tüm vatandaşların güvenliğini sağlamaktan geçmektedir. Dönemin başbakanı Angela Merkel'in Hanau cinayetlerinin yıldönümünde söylediği gibi "İrkçilik bir zehirdir ve bu zehir Almanya'da mevcuttur" (Bundeskanzlerin, 2020). Tarihinde çok acı bir ırkçılık tecrübesi yaşayan Almanya'nın, aşırı sağcı, ayrımcı, yabancı, Yahudi, Romen ve İslam düşmanlığı ile mücadelesinde daha etkin ve daha kararlı olması gerekmektedir. Bu aynı zamanda tarihin verdiği bir yükümlülüktür. Dolayısıyla Almanya dahil olmak üzere tüm Avrupa'da insanların din, dil ve etnik farklılıkları sebebiyle ayrımcılığa ve dışlanmaya muhatap olmaması için özgürlükçü demokratik kuralların toplumun tüm kesimlerinde benimsenmesi önemlidir. Bu anlamda önemli görev siyasetçiler, eğitimciler ve medyanın üzerindedir. Siyasetçilerle medyanın, aşırı sağa malzeme üreten kaynak olmaması gerekmektedir. Aksi takdirde yükselen aşırı sağ ve nefret atmosferi Almanya gibi insan hakları konusunda hassas bir ülkenin demokrasisi için bir tehdit ve tehlike oluşturacaktır.

Kaynakça

AA. (2021). Almanya'da Türkleri de hedef alan ırkçı Hanau saldırısının üzerinden bir yıl geçti (18.02.2021).

<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/almanyadaturkleri-de-hedef-alan-irkci-hanau-saldirisinin-uzerinden-bir-yil-gecti/2149316>.

ApuZ. (05.12.2022). Sayı, 49-50 2022: Rechte Gewalt in Deutschland nach 1945
https://www.bpb.de/system/files/dokument_pdf/221130_BPB_apuz_49_50_rechte_gewalt.pdf, s.10.

AfD. (2016). Grundsatzprogramm für Deutschland (30.04.2016).
<https://www.afd.de/grundsatzprogramm/>.

Beigang, S., Fetz, K., Kalkum, D. & Otto, M. (2017). Diskriminierungserfahrungen in Deutschland: Ergebnisse einer Repräsentativ- und einer Betroffenenbefragung. Nomos, 150.

Benz, W. (2020). Vom Vorurteil zur Gewalt: Politische und soziale Feindbilder in Geschichte und Gegenwart. Germany: Verlag Herder, 284-430.

BMI. (2021). (Federal Almany İçişleri Bakanlığı) Übersicht "Hasskriminalität", Entwicklung der Fallzahlen (04.05.2021).
https://www.bmi.bund.de/SharedDocs/downloads/DE/veroeffentlichungen/2021/05/pmk-2020-uebersicht-hasskriminalitaetentwicklungfallzahlen.pdf?__blob=publicationFile&v=2.

BMI. (2020). Bundesinnenminister Seehofer beruft Mitglieder für Unabhängigen Expertenkreis Muslimfeindlichkeit (01.09.2020).
<https://www.bmi.bund.de/SharedDocs/pressemitteilungen/DE/2020/09/expertenkreis-muslimfeindlichkeit.html>.

BMI. (2020). Bundesregierung stellt zusätzlich 22 Millionen Euro zum Schutz jüdischer Einrichtungen bereit (17.09.2020).
<https://www.bmi.bund.de/SharedDocs/pressemitteilungen/DE/2020/09/bmizdj.html>.

BMI. (2020). Bundesinnenminister Seehofer beruft Mitglieder für Unabhängigen Expertenkreis Muslimfeindlichkeit (01.09.2020).
<https://www.bmi.bund.de/SharedDocs/pressemitteilungen/DE/2020/09/expertenkreis-muslimfeindlichkeit.html>.

Bpb. (1992). Brandanschläge auf von Türken.
<https://www.bpb.de/geschichte/zeitgeschichte/deutschland-chronik/132455/22-23-november-1992>.

Bpb. (2021). Das Zusammenspiel von Kultur, Religion, Ethnizität und Geschlecht im antimuslimischen Rassismus (16.04.2021).
<https://www.bpb.de/apuz/130422/das-zusammenspiel-von-kultur-religion-ethnizitaet-und-geschlecht-im-antimuslimischenrassismusk>.

Bbp. (2010). 1933-1945: Verdrängung und Vernichtung (05.08.2010).
<https://www.bpb.de/izpb/7687/1933-1945-verdraengung-und-vernichtung>.

Bbp. (1945). Entwicklung des parteiförmig organisierten Rechtsextremismus nach 1945.
<https://www.bpb.de/politik/extremismus/rechtsextremismus/41797/entwicklung-des-partefoermig-organisierten-rechtsextremismus-nach-1945>.

Bundeskanzlerin. (13.02.2021),
<https://www.bundeskanzlerin.de/bkinde/mediathek/bundeskanzlerin-merkelaktuell/podcast-jahrestag-hanau-1853552>.

Bundestag, Drucksache 12/4045 Der Sprecher der Bundesregierung und der
"Beileidstourismus"
<http://dip21.bundestag.de/dip21/btd/12/040/1204045.pdf>.

Bundesregierung, (25.11.2020), Maßnahmenkatalog des
Kabinettausschusses zur Bekämpfung von Rechtsextremismus und
Rassismus, (s.11),
<https://www.bundesregierung.de/resource/blob/974430/1819984/4f1f9683cf3faddf90e27f09c692abed/2020-11-25-massnahmen-rechtsextremi-data.pdf?download=1>.

Bundesregierung, (12.10.2020) Rede von Bundespräsident Dr. Frank-Walter Steinmeier, bei der Gedenkveranstaltung zum ersten Jahrestag des Anschlags in Halle am 9. Oktober 2020 in Halle (Saale),
<https://www.bundesregierung.de/breg-de/service/bulletin/rede-von-bundespraesident-dr-frank-walter-steinmeier-1798148>.

Bundesverfassungsgericht, Pressemitteilung Nr. 4/2017 vom 17. 01.2017:
Kein Verbot der NPD wegen fehlender Anhaltspunkte für eine erfolgreiche Durchsetzung ihrer verfassungsfeindlichen Ziele
<https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Pressemitteilungen/DE/2017/bvg17-004.html>.

Bundesministerium des Innern und für Heimat (BMI), (10.05.2022), Politisch motivierte Kriminalität im Jahr 2021
https://www.bmi.bund.de/SharedDocs/downloads/DE/veroeffentlichungen/nachrichten/2022/pmk2021-factsheets.pdf?_blob=publicationFile&v=2.

Bundesregierung, (25.11.2020), Maßnahmenkatalog des Kabinettausschusses zur Bekämpfung von Rechtsextremismus und Rassismus, s.11.

Bundestag, (30.05.2017). Drucksache 18/12535
<https://dip21.bundestag.de/dip21/btd/18/125/1812535.pdf>.

Bundestag. (16.08.2017). Drucksache 18/13330
<http://dipbt.bundestag.de/doc/btd/18/133/1813330.pdf>.

Bundestag. (30.11.2017). Drucksache 19/00148
<http://dipbt.bundestag.de/doc/btd/19/001/1900148.pdf>.

Bundestag, (24.05.2018). Drucksache 19/23 15 Islamfeindlichkeit und antimuslimische Straftaten im zweiten Quartal 2018,
<http://dipbt.bundestag.de/dip21/btd/19/023/1902315.pdf>.

Bundestag. (22.08.2018). Drucksache 19/3687
<https://dip21.bundestag.de/dip21/btd/19/039/1903917.pdf>

Bundestag. (29.03.2019). Drucksache 19/8854
<https://dip21.bundestag.de/dip21/btd/19/088/1908854.pdf>

Bundestag. (22.08.2018). Drucksache 19/3917
<https://dip21.bundestag.de/dip21/btd/19/039/1903917.pdf>.

Bundestag. (03.06.2019). Drucksache 19/10570
<http://dip21.bundestag.de/dip21/btd/19/105/1910570.pdf>.

Bundestag (03.09.2019). Drucksache 19/12981
<https://dip21.bundestag.de/dip21/btd/19/129/1912981.pdf>.

Bundestag. (02.12.2019). Drucksache 19/15647
<https://dipbt.bundestag.de/dip21/btd/19/156/1915647.pdf>.

Bundestag. (19.03.2020). Drucksache 19/19328
<https://dip21.bundestag.de/dip21/btd/19/193/1919328.pdf>.

Bundestag. (28.09.2020). Drucksache 19/22886
<https://dip21.bundestag.de/dip21/btd/19/228/1922886.pdf>.

Bundestag. (26.11.2020). Drucksache 19/24774
<http://dipbt.bundestag.de/dip21/btd/19/247/1924774.pdf>.

Bundestag. (02.02.2021). Drucksache 19/26358
<https://dip21.bundestag.de/dip21/btd/19/263/1926358.pdf>.

Daimagüler, M. (2017). Empörung reicht nicht!: Unser Staat hat versagt. Jetzt sind wir dran. Mein Plädoyer im NSU-Prozess. Bastei Lübbe, s.129, 327.

Die Zeit. (10.05.2021). Der Mord am Kasseler Regierungspräsidenten
<https://www.zeit.de/thema/walter-luebcke>.

Die Zeit. (12.03.2015), Juden und Muslime für Erfassung von Hasskriminalität
<https://www.zeit.de/politik/deutschland/2015-03/muslime-juden-anschlaege>.

Der Spiegel, (26.06.2019), Ein Satz- und der Hass danach
<https://www.spiegel.de/politik/deutschland/walter-luebcke-was-geschah-bei-derbuergerversammlung-2015-in-kassel-a-1274434>.

Der Spiegel. (04.07.2012). Diskriminierende Bezeichnung Wie der Begriff "Döner Morde" entstand
<https://www.spiegel.de/panorama/gesellschaft/doener-mord-wie-das-unwort-des-jahres-entstand-a-841734.html>.

Deutschlandfunk, (20.07.2020), Mutmaßlicher Halle-Attentäter Stephan B. vor Gericht
https://www.deutschlandfunk.de/protokoll-eines-anschlags-mutmasslicher-halle-attentaeter.724.de.html?dram:article_id=480913.

Deutschlandfunk, (05.29.2018), Der Brandanschlag in Solingen,
<https://www.deutschlandfunk.de/vor-25-jahren-der-brandanschlag-in-solingen-100.html>.

Der Bundespräsident, (09.10.2020).
<https://www.bundespraesident.de/SharedDocs/Reden/DE/Frank-WalterSteinmeier/Reden/2020/10/201009-Gedenken-Halle.html>.

DW-Türkçe, (16.06.2019). Alman siyasetçi Lübcke'nin katil zanlısı yakalandı.
<https://www.dw.com/tr/alman-siyaset%C3%A7i-il%C3%BCbckenin-katil-zanl%C4%B1s%C4%B1-yakaland%C4%B1/a-49227807>.

Schmincke, I., & Siri, J. (Eds.) (2013). NSU-Terror: Ermittlungen am rechten Abgrund. Ereignis, Kontexte, Diskurse, s. 31.

Kontexte, Diskurse. Deutschland: transcript. Laabs, D., Aust, S. (2014). Heimatschutz: Der Staat und die Mordserie des NSU. Deutschland: Pantheon Verlag.

Geiges, L., Marg, S. & Walter, F. (2015). Pegida: Die schmutzige Seite der Zivilgesellschaft? Deutschland: transcript, 11.

Sarrazin, T. (2010). Deutschland Schafft sich ab. Wie Wir Unser Land aufs Spiel Setzen, 127. Munich: DVA

Sarrazin, T. (2018). Feindliche Übernahme: Wie der Islam den Fortschritt behindert und die Gesellschaft bedroht. Deutschland: FinanzBuch Verlag.

Schneiders, T. G. (2009). Islamfeindlichkeit: Wenn die Grenzen der Kritik schwimmen. Deutschland: VS Verlag für Sozialwissenschaften, s. 145.

Suddeutsche Zeitung, (25.11.2020), Rassismus zerfrisst das Fundament unserer Demokratie, <https://www.sueddeutsche.de/politik/giffey-lambrecht-rassismus-rechtsextremismus-kabinettsausschuss-rassismus-barometer-1.5127772>.

MEDIENDIENST, (2023), Antimuslimische Einstellungen, <https://mediendienst-integration.de/desintegration/rassismus.html>.

MEDIENDIENST, (04.03.2021), Antimuslimischer Rassismus ist weit verbreitet, <https://mediendienst-integration.de/artikel/antimuslimischer-rassismus-ist-weit-verbreitet.html>.

Frankfurter Allgemeine Zeitung, (26.09.2017). Da fehlt doch jemand! <https://www.faz.net/aktuell/politik/bundestagswahl/afd-fraktion-ohne-petry-da-fehlt-doch-jemand-15216587.html>.

Perspektif, (17.04.2021), Entegrasyon Teorisi, Aslan, A, <https://perspektif.eu/2021/04/17/entegrasyon-nedir/>.

Özçalık, Dumanoğulları, S. & Kul, S. (2022). Alman Medyasında “Dönerci Cinayetleri” Temmsiliyeti: Yeni-Irkçılık ve “Aşırı” Alman Irkçılığı Arasındaki Diyalektik. Moment Dergi, Gündelik Milliyetçilik, 421-437. DOI: 10.17572/mj2022.2.421-437.

Tagesspiegel, (30.07.2018), Rechtspopulismus: Ist Europas Freiheit in Gefahr? <https://www.tagesspiegel.de/politik/ist-europas-freiheit-in-gefahr-3973489.html>.

Tokatlı, S. G. (2022), Avrupa’da Yükselen Aşırı Sağ ve Değişen Küresel Dinamikler. EURO Politika, (16), 34-42. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/europ/issue/76371/1273176>.

TİCARİ BANKALARDA LİKİDİTE VE LİKİDİTE RİSKİNİN YÖNETİMİ: TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜ ÜZERİNE BİR UYGULAMA

MANAGEMENT OF LIQUIDITY AND LIQUIDITY RISK IN COMMERCIAL BANK: AN APPLICATION ON THE TURKISH BANKING SECTOR

* Dr. Öğr. Üyesi, İşletme Bölümü,
İşletme Fakültesi, Türk Hava
Kurumu Üniversitesi,
adnanguzel@gmail.com

Adnan GÜZEL*

ORCID ID:
0000-0002-0055-712X

Başvuru Tarihi/ Received:
12.06.2023
Kabul Tarihi/Accepted:
21.06.2023

Özet

Bankalar büyüyen küresel piyasalardaki karmaşık yapı içinde piyasa riski, kredi riski, likidite riski gibi birçok riski yönetmek zorundadır. Bankacılık ile risk birbirinden ayrı düşünülemez. Bankacılıkta risk ve risk yönetimi üzerine çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Ancak, en önemli risklerden biri olan, likidite riski üzerinde fazla çalışma bulunmamaktadır. Likidite, bankaların belirli bir zamanda yükümlülüklerini karşılamak amacıyla bulundurulmuş likit veya kısa vadede nakde dönüştürülebilecek kaynaklarını; likidite riski ise gelecekteki yükümlülüklerini yerine getirebilme yetkinliğini ifade etmektedir. Bankanın aktif yapısı borç ödeme gücünü, bu varlıkların kısa vadede önemli kayıplara uğramaksızın nakde dönüştürülebilmesi ve yükümlülüklerin karşılanabilmesi yeteneği likidite gücünü göstermektedir. Çalışmada, en büyük 15 ticari bankanın likidite riskinin belirleyicileri araştırılmıştır. Panel veri analizi sonuçlarına göre; özkaynak kârlılığı, toplam varlıklar, mevduat oranı, YP pozisyonu, enflasyon ve ekonomik büyüme değişkenleri pozitif; kredi oranı, kredi riski, finansal varlık oranı, duran varlık oranı, TCMB gecelik faiz oranı, döviz kuru negatif değerler alırken, net faiz marjı, özkaynak yapısı ve TL mevduat faiz oranı anlamlı çıkmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Bankacılık, Risk Yönetimi, Likidite, Likidite Riski Yönetimi.

Abstract

Banks have to manage many risks such as market risk, credit risk, liquidity risk in the complex structure of growing global markets. Banking and risk cannot be separated from each other. There are many studies on risk and risk management in banking. However, there are not many studies on liquidity risk, which is one of the most important risks. Liquidity refers to the liquidity or short-term cashable resources of banks to meet their liabilities at a certain time, while liquidity risk refers to the ability to fulfill their future liabilities. The bank's asset structure demonstrates its solvency, the ability to convert these assets into cash without significant losses in the short term and the ability to meet liabilities indicate its liquidity power. In the study, the determinants of liquidity risk of the 15 largest commercial banks were investigated. According to the results of panel data analysis, return on equity, total assets, deposit rate, FX position, inflation and economic growth variables are positive; While loan rate, credit risk, financial asset rate, fixed asset rate, CBRT overnight interest rate, exchange rate were negative, net interest margin, equity structure and TL deposit interest rate were not significant.

Keywords: Banking, Risk Management, Liquidity, Liquidity Risk Management.

ARAŞTIRMA MAKALESİ

ISSN 2618-6217

To cite this article/ Atf için: Güzel, A. (2023). Ticari Bankalarda Likidite ve Likidite Riskinin Yönetimi: Türk Bankacılık Sektörü Üzerine Bir Uygulama. Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 1, 109-135.

1. Giriş

Bankalar, halktan topladığı mevduat ve diğer kaynakları ile fon ihtiyacı olanlara çeşitli şekillerde ve değişik vadelerle kredi vermek ve diğer her türlü finansal hizmetleri sunmak amacıyla kurulmuş finansal aracı kurumlardır. Türkiye piyasalarında olduğu gibi, bankaların daha çok kısa vadeli ve küçük tutarlarda fon toplamaları, bu fonları daha büyük tutarlarda ve uzun vadeli olarak plase etmeleri nedeniyle, aktifin vadesi pasiflere göre daha uzun olmaktadır. Bu durum bankaların likidite riskini her zaman taşımalarına neden olmakta dolayısıyla, likidite yönetimine büyük önem vermelerini zorunlu kılmaktadır. Ayrıca, bir bankanın likidite gücünü kaybetmesi bankaya olan güveni sarsacağı gibi tüm sektörü de etkileyebilecektir.

Bankalar finansal sektörün en önemli kurumlarından. Bankacılık alanındaki değişim ve gelişmeler öncelikle finans sektörünü, finans sektörü ise reel ekonomiyi etkilemektedir. Dünyada yaşanan birçok ekonomik krizin derinleşmesinde, bu etkileşimin payı büyüktür. Çünkü bankacılık yaşadığı sorunları diğer sektörlerle yansıtabilme özelliğine sahiptir. Bu nedenle banka yönetimi, varlık, kârlılık, risk ve özellikle de likidite yönetimini etkin bir şekilde yürütmek zorundadır.

Banka yönetimleri düşük temerrüt oranına sahip varlıkları satın alarak ve varlıklarını çeşitlendirerek kabul edilebilir derecede düşük bir risk düzeyi ile maksimum aktif kârlılığını sağlayacak şekilde varlık yönetimi; yasal düzenlemelerin öngördüğü seviyeyi de dikkate alarak tutması gereken optimum sermaye miktarına karar vererek özkaynak kârlılığını sağlamak amacıyla sermaye yönetimi; en düşük maliyetle, tabana yaygın ve uzun vadeli fon toplayarak kaynak yönetimi, faiz oranı ve döviz kurlarındaki değişimin yaratacağı olumsuzlukları gidermek amacıyla piyasa riski ve kredi riski yönetimi yapmak zorundadır. Bunların yanı sıra ve belki de en önemlisi likidite ve likidite riski yönetimidir. Ekonomi, piyasa veya banka yönünden likidite yönetimi birbirine bağlı olmakla birlikte, ekonomi ve finans literatüründe farklı tanımları bulunmaktadır. Likidite fon taleplerini karşılayabilme, gerektiğinde, kısa sürede, düşük veya normal maliyetle kaynak bulabilme, fon çekilişlerini karşılayabilme olanağı olarak tanımlanabilir. Likidite riski ise, bankanın yükümlülüklerini zamanında ve uygun maliyetle yerine getirememesi nedeniyle banka gelirlerindeki azalma veya özkaynaklarında meydana gelebilecek kayıp riski olarak ifade edilebilir. Kısacası, gerektiğinde likiditeyi artıramama veya yüksek bir maliyetle artırma riskidir. Bankacılık sisteminde mevduat çıkışı meydana geldiğinde, fazla rezervler, bankanın (1) diğer banka veya kuruluşlardan borçlanma, (2) menkul kıymet satma, (3) TCMB'den borçlanma veya (4) kredi arama veya satma maliyetlerinden kurtulmasını sağlar. Ancak, aşırı rezerv normal dönemlerde banka kârlılığını olumsuz yönde etkileyebilir.

Varlık ve yükümlülüklerin büyüklük ve vade uyumsuzlukları likidite riskinin öncül değişkenleridir. Yeterli varlık büyüklüğüne sahip olmakla

birlikte kriz dönemlerinde yeterli likiditeye sahip olunmaması veya uygun maliyetle likidite sağlanamaması itibar kaybı ve iflas riskine neden olabilecektir. Kriz dönemlerinde beklenmedik mevduat çıkış talepleri olduğunda, bankanın mudilerine ödeme yapmak için kısa vadede yeterli nakit kaynaklara sahip olması veya uzun vadede bankanın mevduat sahiplerine karşı yükümlülüklerini karşılayacak kadar likit varlık bulundurması veya hızla likiditeye ulaşacak likidite eylem planlarını oluşturmuş olması önemlidir.

Küresel likidite genişlemesinin son yıllarda azalması hatta artan enflasyon baskısı nedeniyle para politikalarının sıkılaşması önümüzdeki yıllarda likidite odaklı finansal istikrarsızlıkların meydana gelme riskini artırmaktadır. Türkiye açısından da küresel ve ulusal ekonomik koşullar gelecek dönemlerde ekonomi yönetimini likidite açısından çok daha önemli bir konuma getirmektedir.

Pandemi sonrasında gelişmiş ülkelerde uygulanan faiz artırımları ve sıkı para politikası uygulamaları sonrasında kısa vadeli yabancı fonların azalması, Türkiye’de likidite riskinin piyasa kaynaklı makro yönünü ön plana çıkartmaktadır. Türkiye ekonomisinin ve finansal sistemin küresel piyasalardaki gelişmelere duyarlılığı da dikkate alındığında piyasa likiditesinin ulusal ve uluslararası piyasalardaki makro ekonomik göstergelerle doğrudan ilgili olduğu söylenebilir. Özellikle firmaların ve finans sisteminin artan küreselleşme düzeyi, karmaşık yapılandırılmış finansal ürünlerin çoğalması likidite riskinin yönetiminin önemini artırırken gerek küresel ve gerekse ulusal alanda düzenlemelerin yapılmasını gerekli kılmaktadır. Likidite riskinin doğru yönetilememesi nedeniyle birçok bankanın mali güçlüğü düştüğü, iflas etmiş olduğu değerlendirildiğinde likidite riskinin bankalar için önemi daha iyi anlaşılabilir. Bu nedenle likidite riski, bankanın kısa vadeli varlıklarının, kısa vadeli yükümlülüklerini ya da beklenmeyen nakit çıkışlarını karşılayabilme gücünü kaybetmesi, biçiminde kendini göstermektedir.

Çalışmada bankalarda likidite ve likidite riski yönetiminin kuramsal çerçevesi ulusal ve uluslararası düzenlemeler dikkate alınarak açıklanmakta ve bu alanda yapılmış çalışmalardan önemlileri incelenmiştir. Araştırmamızın uygulama bölümünde ise bankalar için yaşamsal öneme sahip risk unsurlarından biri olan likidite ve likidite riskini belirleyen veya etkileyen bankanın kendi finansal yapısıyla ilişkili faktörler ile makroekonomik faktörler panel veri analizi yöntemiyle araştırılmış, elde edilen bulgular değerlendirilmiştir.

2. Türk Bankacılık Sektörünün Genel Görünümü

Türk bankacılık sektöründe 2022 yıl sonu itibarıyla 35’i mevduat, 6’sı katılım ve 16’sı kalkınma ve yatırım bankası olmak üzere 57 banka faaliyet göstermekte olup, 718 milyar euroluk (14.347 Milyar TL) aktif büyüklüğüne sahiptir. Aktiflerin GSYH’ye oranı yüzde 96 olup, AB

ortalamasının altında olmakla birlikte, Türkiye bankacılık sektöründe kredilerin aktiflere oranı %53, mevduatın pasiflere oranı %62 seviyesinde olduğundan büyüme potansiyelini korumakta olduğu görülmektedir. Sektörün önemli bilanço kalemlerinden krediler 7.581 milyar TL, mevduat 8.862 milyar TL, takipteki alacak tutarı 163 milyar TL, menkul değerler portföyü 2.371 milyar TL, özkaynakları 1.406 milyar ve toplam dönem net kârı 532 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Sektörde faaliyet gösteren 11.034 şubede 206.253 personel istihdam edilmektedir (BDDK, 2023).

3. Bankacılık Sisteminde Likidite ve Likidite Riskinin Yönetiminde Kuramsal Çerçeve

Bankacılık sektörü finansal aracılık sürecinde birbirleriyle ilişkili, sistematik ve sistematik olmayan farklı risklerle karşılaşmaktadır. Bu riskler; faiz oranları ve döviz kurlarındaki değişimlerden kaynaklanan piyasa riski, kredi (alacak) riski, likidite riski ve operasyonel risklerden oluşmaktadır. Bu risklerin tamamı birbiri ile etkileşim içinde olduğu gibi bankaların kendi finansal yapılarından kaynaklanan içsel ve makro ekonomik gelişmelerden kaynaklanan dışsal faktörlerden etkilenmektedir. Bu dört grup riski iyi yöneten bankalar rakiplerine göre üstünlük sağlayabilmekte, kârlılığını artırabilmekte, istikrarlı bir şekilde büyüyebilmekte, tersi durumda ise kısa vadede ödeme güçlüğü içerisine girerek iflas etmekte ve sistemden silinmektedir. Nitekim Türkiye’de yaşanan 1994, 2000 ve 2001 yılı ekonomik krizlerinde bazı bankalar yüklendikleri aşırı faiz ve kur riskleri sonucu önemli ölçüde zarar oluşturmuşlar, bu risklerin likidite riskine dönüşmesi sonucu batmışlardır.

Piyasa riskleri ile kredi riski banka kârlılıkları üzerinde doğrudan bir etkiye sahiptir. Likidite riski ise daha farklı bir karakter taşımaktadır. Aslında likidite riski diğer risklerin iyi yönetilememesi durumunda ortaya çıkan bir risktir. Likidite sınırının aşılması, bankanın kısa vadeli varlıklarının, kısa vadeli yükümlülüklerini ya da beklenmeyen nakit çıkışlarını karşılayabilme gücünü kaybetmesi biçiminde kendini göstermektedir.

3.1. Likidite Türleri ve Likidite Riskinin Kapsamı

Finans literatüründe likidite merkez bankası likiditesi, piyasa likiditesi ve fonlama likiditesi olmak üzere üç şekilde sınıflandırılmaktadır (Nokolau, 2009).

a) Merkez Bankası Likiditesi; Merkez bankaları finansal piyasalarda likidite sorunlarının giderilmesi veya gerektiğinde acil fon sağlanması sürecinde oldukça önemli bir role sahiptir. Para ve kredi hacminin kontrolü, döviz kuru rejiminin hükümetle birlikte belirlenmesi, finansal istikrarın sağlanması ve korunması merkez bankalarının önemli görevlerindedir. Merkez Bankası, finansal sistemi izlemekte, finansal sistemde istikrarsızlık yaratabilen riskleri makroekonomik temelde

değerlendirmekte, güçlü ve etkin işleyen bir finansal sistem oluşturmak ve sürdürebilmek için ödeme sisteminde aksamalara sebep olabilen geçici likidite sıkışıklıklarında finansal sistemin ihtiyaç duyduğu fonların sağlanması amacıyla, gerektiğinde sisteme teminat karşılığında gün içi veya gün sonu likidite (kredi) sağlayabilmektedir (ECB, 2009). Merkez bankaları, likidite yönetimi çerçevesinde piyasa likiditesini açık piyasa işlemleri, zorunlu karşılıklar, reeskont kredileri, döviz swapları, repo ihaleleri ve geç likidite penceresi gibi para politikası araçları ile yürütmektedir.

b) Piyasa (Varlık) Likiditesi, bir finansal varlığın gerektiğinde kısa vadede düşük maliyetle ve değerinde önemli kayıplar olmaksızın satılabilmesi durumunu ifade etmektedir. Bu durum finansal piyasaların yeterli derinlik, genişlik, duyarlılık ve etkinliğe sahip olması ile mümkündür. Piyasaların etkin olması, teoride, varlık fiyatların var olan bütün bilgileri yansıtması, finansal bilginin bütün yatırımcılara eşit şekilde ulaşması ve işlem maliyetlerinin düşük olmasıdır. Derinlik; cari fiyatın üst ve altında başka alım satım emirlerin bulunmasını, alım satım fiyatları arasındaki marjın düşük olmasını, kolay erişilebilir olmasını, genişlik; belirli bir zamanda piyasada her büyüklükte alım satım emirlerinin olmasını, alım satım kararlarının önemli fiyat değişimlerine neden olmaksızın gerçekleştirilebilmesini ve duyarlılık; piyasa dalgalanmalarında fiyat oynamalarına karşı piyasaya yeni emirlerin gelerek fiyatlamalardaki dengenin yeniden sağlanmasını açıklamaktadır (Sarr ve Lybek, 2002). Piyasa likiditesi riski, bankanın pozisyonlarından, zamanında ve kabul edilemez bir düzeyde zarara uğramaksızın çıkamaması dolayısıyla, bankanın mevcut veya gelecekteki gelir veya sermayesinin azalması riskini açıklamaktadır (BDDK, 2004).

c) Fonlama Likiditesi; bankaların yükümlülükleri anında yerine getirme yeteneğidir. Banka yükümlülüklerini yerine getiremiyorsa likit değildir ve yasal olarak bir banka temerrüde düşer (BCBS, 2010a). Fonlama likiditesi riski ise yükümlülükler ile varlıklar arasındaki likidite dengesizlikleri sebebiyle, bankanın vadesi gelmiş yükümlülüklerini zamanında ve kabul edilemez bir düzeyde zarara uğramaksızın yerine getirememesi dolayısıyla, bankanın mevcut veya gelecekteki gelir veya sermayesinin azalması olasılığı olarak tanımlanmaktadır (BDDK, 2004). Literatürde “kabul edilemez” zarar miktarının nasıl ölçüleceğine ilişkin bir görüş birliği bulunmamaktadır. Fonlama likiditesi riski piyasa beklentilerinin bozulması, beklenmeyen nakit talepleri, yasal düzenlemelerin değişmesi veya kötü likidite planlamalarından kaynaklanabilir (Banks, 2013). Fonlama likiditesi belirli bir andaki likidite yapısını, fonlama likidite riski ise gelecekteki yükümlülükleri yerine getirememesi olasılığını veya endişesini ifade etmektedir. Bu nedenle, likidite ve likidite riski arasındaki ayırım kredi riski ile temerrüt arasındaki ayırma benzerdir. Bankalar, en önemli fonlama kaynakları mevduat olmakla birlikte, gerektiğinde sendikasyon veya menkul kıymetleştirme, tahvil ve hisse senedi ihracı veya kısa vadeli fon

taleplerini finansal piyasalar, bankalararası para piyasaları veya merkez bankalarından sağlayabilmektedirler (Nikolau, 2009).

Bu sınıflandırma kapsamında bankalar için likidite riski, “piyasaya ilişkin likidite riski” ile “fonlamaya ilişkin likidite riski”nden oluşmaktadır. Piyasaya İlişkin Likidite Riski; piyasalarda derinliğin olmaması veya aşırı dalgalanma nedeniyle bankanın herhangi bir pozisyonunu, piyasa fiyatlarından kapatamaması veya dengeleyememesi sonucu maruz kalabileceği zarar olasılığını; Fonlamaya İlişkin Likidite Riski; bankanın öngörülebilir ya da öngörülemeyen tüm nakit akışı gereksinimini, günlük operasyonları ya da finansal yapıyı etkilemeksizin gereğince karşılayamaması sonucu bankanın zarar etme olasılığını ifade etmektedir (BDDK, 2023).

3.2. Bankalar için Likidite Düzenlemeleri ve Oranları

Küresel kriz öncesinde 2000’li yıllardan itibaren dünyada düşük faiz oranlarına bağlı olarak likidite genişlemesi yaşanmış, aşırı risk iştahı sonucu piyasada karmaşık yapılandırılmış ürünlerin payının hızla artmasıyla 2008 yılında ABD’de başlayan ve giderek Avrupa ve dünyaya yayılan finansal kriz başlangıçta yeterli likiditeye ulaşamayan bazı finansal kurumlar için likidite krizine dönüşmüş, birçok finansal kurum iflas etmiş, bu durum merkez bankalarının piyasaya likidite vermesini zorunlu kılmıştır. Buna bağlı olarak Basel III düzenlemeleri kapsamında uluslararası alanda ortak ve standartlaştırılmış likidite kuralları ve rasyolarının geliştirilmesi yönünde düzenlemeler yapılmıştır (BCBS, 2010b, BCBS, 2013).

Bankaların kısa vadeli likidite riskine dayanıklılığını güçlendirmek amacıyla Basel III düzenlemeleri kapsamında; Likidite karşılama oranı ve net istikrarlı fonlama oranı oluşturulmuştur.

Likidite Karşılama Oranı (Liquidity Coverage Ratio (LCR)); bankaların 30 gün içinde önemli bir likidite stresi döneminde hayatta kalmalarını sağlamak için yeterli miktarda yüksek kaliteli likit varlık bulundurmaları amacıyla tasarlanmıştır. Bankanın 30 günlük likidite ihtiyacını varsayımsal bir finansal stres senaryosu ortamında karşılayabilmesi amaçlanmaktadır. LCR, yüksek kaliteli likit varlık stokunun, net nakit çıkışlarına bölünmesi suretiyle hesaplanmakta olup bu oranın %100’den az olmaması gerekmektedir.

$$LCR = \frac{\text{Yüksek Kaliteli Likit Varlıklar}}{30 \text{ Gün İçinde Gerçekleşecek Net Nakit Çıkışları}} \geq \% 100$$

Yüksek kaliteli likit varlıklar, nakit, merkez bankasından alacaklar ve Basel II kapsamında %0 risk ağırlığına risksiz ve kısa vadeli olan, değeri kolaylıkla ve doğru şekilde ölçülebilen, stres zamanlarında dahi güvenilir bir likidite kaynağı oluşturan, aktif ve derin bir piyasası olan, teminata konu edilmemiş, banka açısından kullanımını, satışını, tasfiye edilmesini, transfer edilmesini engelleyen herhangi bir yasal veya operasyonel

kısıtlama bulunmayan varlıklar ile değeri faiz oranı değişimlerine daha az duyarlı olan devlet iç borçlanma senetlerini içermektedir.

Net İstikrarlı Fonlama Oranı (Net Stable Funding Ratio-NSFR), orta ve uzun vadede bankaların faaliyetlerini sürekli olarak daha istikrarlı fon kaynaklarıyla finanse etmeleri, pasif yapılarını güçlendirmeleri, bilanço dışı varlıkları ve faaliyetleri ile ilgili olarak istikrarlı bir fonlama yapısı oluşturmaları, fon kaynaklarını çeşitlendirerek kısa vadeli para piyasalarına bağımlılıklarının azaltılması amaçlanmaktadır (BCBS, 2015).

NSFR=Mevcut İstikrarlı Fonlama Tutarı/İhtiyaç Duyulan İstikrarlı Fonlama Tutarı > % 100

Bir bankanın mevcut istikrarlı fonlama tutarı, sermayesi ve yükümlülüklerinin bankada bir yıldan fazla kalacak kısmıdır. İhtiyaç duyulan istikrarlı fonlama tutarı ise varlıklarının likidite özellikleri ve kalan vadeleri ile bilanço dışı risklerinden kaynaklanan koşullu likidite riski göz önüne alındığında tutması gereken istikrarlı fonlama tutarıdır. NSFR, LCR'den farklı olarak, bir bankanın orta ve uzun vadeli dayanıklılığını ölçmektedir. Her kurum için istikrarlı fonlama gereksinimleri, bilanço varlıklarının ve bilanço dışı risklerinin likidite ve vade özelliklerine göre belirlenir.

3.3. Likidite Yeterliliği ve Likidite Riskinin Ölçümü

Türk bankacılık sistemi bilançosunun yapısı incelendiğinde aktifin önemli bir bölümü uzun vadeli varlıklardan oluşmakta iken, bu varlıkların kısa vadeli kaynaklarla finanse edilmekte olduğu görülmektedir. Bilançonun bu riskli yapısına rağmen bankalarda likidite ve likidite riskinin yönetiminde genellikle stres testleri ve stres testlerinin bir parçası olan duyarlılık ve senaryo analizlerinden yararlanıldığı veya kendi hesaplama yöntemleri ile ve karar süreçleri içerisinde değerlendirdikleri görülmektedir.

Likidite planlaması kapsamında yapıla stres testleri, bankaya özgü ve/veya piyasanın geneline ilişkin stresli ekonomik koşulları dikkate alarak; likidite yeterliliğini değerlendirip fonlamaya ilişkin planlara katkı verecek, karar sürecine yardımcı olacak şekilde tasarlanmaktadır.

Bankalardaki nakit fazlası veya ihtiyaç halinde, yükümlülüklerini makul maliyetlerle yerine getirebilme gücü likidite yeterliliği olarak tanımlanmaktadır. Banka'da likiditeye ilişkin başlıca risk belirleyenleri aşağıdaki gibi açıklanmaktadır:

Toptan teminatlı ve teminatsız fonlama kaynakları riski: Repo, yurt içi ve yurt dışı piyasalardan alınan krediler, bono ve tahvil ihraçları, sendikasyon kredileri gibi büyük tutarlı fon kaynaklarını içermektedir. Bu kaynakların vade yapısının uzun olması ve farklı piyasalardan borçlanmanın getireceği maliyet avantajına rağmen, ana fonlama kaynağı olarak mevduat tabanının genişletilmesi amaçlanmaktadır.

Perakende fonlama riski: Stres dönemlerinde bireysel mevduat çıkışı eğiliminin hesaplanmasına yönelik çalışmaları içermektedir.

Gün içi likidite riski: Banka'nın olağan bir iş gününde kendisi ve müşterileri adına yapacağı ödemelerin gelişimi, bu doğrultuda günlük likidite ihtiyacının belirlenmesini ve bunların bir stres ortamında nasıl gerçekleştirileceğine ilişkin çalışmaları ifade etmektedir.

Yabancı para likidite riski: Yabancı para cinsinden likidite yeterli düzeyi izlenmekte, gerektiğinde swap piyasaları kullanılarak farklı para birimleri arasında likidite aktarımı yapılarak çapraz kur riskinin önlenmesi amaçlanmaktadır.

Bilanço dışı işlemlerden kaynaklanan risk: Nakit hareketi yaratabilecek tüm bilanço dışı işlemler türev işlemlerden kaynaklanabilecek nakit çıkışları, gayri-nakdi kredilerden kaynaklanabilecek nakit çıkışlarına yönelik planlar belirlenir.

Bağlı ortaklık ve iştirakler ile ilgili likidite riski: stres dönemlerinde bankanın bağlı ortaklıkları ve iştirakleri ile ilgili likidite akışının planlanmasını içermektedir.

Menkul kıymet portföyünün yapısından kaynaklanacak risk: Piyasada alınıp satılabilen, likiditesi yüksek menkul kıymetlerin stres koşullarında hangi piyasalarda ve nasıl değerlendirilerek likidite sağlanabileceği, piyasada alınıp satılamayan varlıklardan kaynaklanan konut kredileri, taksitli ticari krediler, kredi kartları gibi varlıkların likidite sağlama olanağı değerlendirilerek uzun vadeli likidite planlamaları yapılabilir.

Yoğunlaşmadan kaynaklanan risk: Bankaların fonlama yapısındaki yoğunlaşma riski ürün türü, para birimi, karşı taraf, vade yapısı dikkate alınarak değerlendirilmektedir.

4. Literatür Taraması

Finansal sistemde özellikle de bankalarda likidite ve likidite riskinin yönetimine ilişkin literatür incelendiğinde, önemli bir kısmının bankaların likidite yeterliliğinin ölçülmesi, izlenmesi ve değerlendirilmesine, stres dönemlerinde banka yöneticilerinin ve tasarruf sahiplerinin davranışlarının belirlenmesine yönelik çalışmalardan oluşmaktadır:

- Likidite bazlı riske maruz değerlerin hesaplanması ve ölçülmesine yönelik model veya metodoloji geliştirilmesi amacıyla yapılan çalışmalar: Fragnière vd. (2010) Likidite bazlı Riske Maruz Değerin (LVaR) hesaplanması için piyasa durumuna dinamik olarak yanıt veren iki aşamalı bir stokastik programlama modeli geliştirilerek bir Stokastik Programlama (SP) yaklaşımı önerilmektedir. Sunulan SP LVaR modeli, Almgren ve Chriss'in parametrik çözümünün aksine, parametrik olmayan bir yaklaşım olarak farklı piyasa koşullarında LVaR'nin hesaplanmasına katkı sağlamaktadır. Emna ve Chokri (2014) tarafından Tunus

borsasında kote olan menkul kıymetlerin likidite riskini ölçmek amacıyla gün içi veriler kullanılarak likidite ayarlı riske maruz değer geliştirdikleri LİVAR adlı uygulama ile hesaplanmaya çalışılmış, bu piyasada likidite riskinin çok yüksek olduğu tespit edilmiştir. Dionne vd. (2015) Almanya’da Deutsche Börse gün içi verilerini kullanarak, çok kısa vadeli önemli pozisyon değişikliklerinin olduğu hisse senedi piyasalarında, bir likidite riski ölçüsü olarak Likiditeye Göre Düzeltilmiş Riske Maruz Değer (LİVaR) modeli geliştirmişler ve likidite riskinin toplam risk üzerindeki etkisini belirlemek ve belirli bir zamanda gerçek getiri için bir riske maruz değer (VaR-value at risk) tahmini yapmaya çalışmışlardır.

- Bankacılık sisteminde, bankaların geçmişi, büyüklüğü veya sistemin istikrarının büyük ölçüde davranışsal sorunlar olduğunu ileri süren deneysel çalışmalar: Bankalardan bir anda tasarruflarını çekmeye yönelik ani hücumların neden meydana geldiğini ve bunların nasıl ele alınabileceğini araştıran en etkili çalışmalardan biri Diamond ve Dybvig (1983) bankacılık modelidir. Modelde, bankaların likit olmayan uzun vadeli varlıklarını (krediler) kısa vadeli kaynakları (mevduatlar) ile finanse ettiğini, mevduat sahiplerinin aynı anda fonlarını geri almaya çalışması durumunda, tüm mevduat sahiplerinin aynı şekilde davranacağını, ancak bu durumun bankanın iflas etme olasılığını artıracaklarını belirtmektedir. Likidite riski yönetimine davranışsal finans yönüyle yaklaşan birçok çalışma da bu modelden esinlenerek yapılmıştır. Schotter ve Yorulmazer (2009) ve Kiss vd. (2012) Madiés (2006) ve Davis ve Reilly (2016), Diamond ve Rajan (2001), Davis vd (2022) likidite ile mevduat sahiplerinin davranışlarını, mevduat sigortasının mudi davranışına etkisini, Berger vd (2020) ise banka yöneticilerinin duyarlılığının banka likidite yapısına etkisini incelemişlerdir.

- Likidite ve likidite riskinin belirleyicilerine yönelik çalışmalar bankaların finansal yapısından kaynaklanan bankaya özgü faktörler ile makroekonomik dışsal faktörlerinin etkisinin analiz edilmesi üzerine yoğunlaşmaktadır. Türkiye’de 2000, 2001 yıllarında, dünyada 2008 küresel krizinden sonra likidite veya likidite riskinin doğru yönetilememesi nedeniyle birçok finansal kurumun iflas etmesi bu alandaki çalışmaları yoğunlaştırmıştır. Bu nedenle kriz öncesi önemli çalışmaların yanı sıra kriz süreci sonrasında yapılan çalışmalar öncelikle incelenmiştir:

Wagner (2007) bankaların kredi türev araçları ile kredilerini satma ve hedge etme olanaklarının varlık likiditesini artırarak banka bilançosundaki riskleri azaltması üzerine bankaların birincil piyasada daha fazla risk almalarına neden olduğundan banka varlıklarının artan likiditesinin paradoksal olarak bankacılık istikrarsızlığını artırdığını belirlemiştir.

Nikolau (2009) finansal sistemde likidite kavramını ve likidite riskini ele alarak, likiditeyi merkez bankası likiditesi, fonlama likiditesi ve piyasa likiditesi olmak üzere üç şekilde açıklamış ve likidite türleri ile likidite

riski arasında arasındaki etkileşimi senaryo analizleri ile incelemiştir. Likidite riskinin kökenini bilgi asimetrisi ve piyasa etkinliğinin olmamasına bağlamış, bir likidite krizinin yönetilmesinde merkez bankası likiditesinin rolünün önemli olduğunu vurgulamıştır.

Cetorelli ve Goldberg (2012). Küresel kriz sürecinde bankaların likiditeyi nasıl yönettikleri Lehman Brothers bankasının iflası dahil 2007-2009 sürecinde olaylarla değerlendirilmiş, ana bankalar ve iştirakleri arasında fon akışı ve bankaların piyasalarda birbirine olan bağımlılıkları vurgulanmıştır.

Muharam, H. (2013) Endonezya bankacılık sisteminde faaliyet gösteren 3 geleneksel ve 3 islami bankaya ait 2007-2011 dönemi verileri esas alınarak bankaya özgü değişkenlerin likidite riskine etkisi regresyon ve hipotez testleri ile araştırmış; Sermaye Yeterlik Rasyosu (SYR) ve Özkaynak kârlılığının (ROE)'nin geleneksel bankalar üzerindeki likidite riskine negatif etkisi olduğunu, Aktif Kârlılığı (ROA) ve Riskli Likit Varlıkların toplam aktiflere oranının (RLA) pozitif ve önemsiz bir etkiye sahip olduğunu, İslami bankalarda ise Net Faiz Marjı (NIM) ve ROE'nin likidite riski üzerinde pozitif ve önemli bir etkisi olduğunu, likidite açıklarının ve RLA'nın etkisinin önemsiz olduğunu bulmuştur.

Irani ve Meisenzahl (2015), ABD'de bankaların likidite riski yönetiminin ikincil kredi satışları üzerindeki etkisini incelenmiş, finansal kriz sırasında toptan fonlama maliyetinin artması ve fonlama açıklarının önemli bir endişe haline gelmesiyle, bankaların bilançolarını ve likidite pozisyonlarını varlıklarını satarak yönetebileceklerini, bankaların finansal kriz sırasında ikincil kredi piyasasını kullanarak fonlama şoklarını kısmen düzelttebildiklerini belirlemişlerdir.

Abdullah (2018) tarafından Japonya bankalarda likidite riskinin belirleyicilerini ve likiditeye etki eden faktörleri, Mizuho Bank'ın 2013-2017 yıllık raporları ve verileri Sıradan En Küçük Kareler (OLS) Yöntemi kullanılarak incelenmiş, likidite açısından borç oranının negatif, banka büyüklüğünün pozitif korelasyona sahip olduğu, diğer değişkenlerle (aktif kârlılığı, özkaynak kârlılığı, takipteki krediler oranı, ekonomik büyüme, döviz kurları, enflasyon, işsizlik, para arzı vb) bankanın likidite yapısı ve likidite riski arasında anlamlı bir ilişki belirlenmemiştir.

Son 5 yılda yapılan güncel çalışmalarda; Al-Homaidi vd. (2019) tarafından, Hindistan'da 37 ticari bankanın 2008-2017 dönemi verileri ile bir analizde; likidite ile ROA, işletme giderleri, özkaynak, mevduat ve varlık büyüklüğü ile pozitif, ROE, NIM, kredi büyüklüğü ve faiz gelirleri arasında negatif etkileşim olduğu, El-Chaarani (2019), Orta Doğu ülkelerinde 183 bankanın 2014-2016 dönemi verileri ile panel veri yöntemiyle benzer bir çalışma yapmış, diğer çalışmalardan farklı olarak kredi oranı ve kredi/mevduat oranını likidite göstergesi olarak baz alınmış, banka varlık büyüklüğü ile GSYH arasında negatif, SYR'nin varlık kalitesine göre etki oranının değiştiği; Pouvelle vd. (2020), Fransa'da

ödeme gücü ve piyasa faktörlerinin likidite üzerindeki etkisini araştırmış, ödeme gücünün likiditeyi güçlendirdiğini, ancak ödeme gücü oranının likiditeyi artırıcı etkisinin belirgin olmadığını, Fransa ticari bankalarında kriz dönemlerinde likiditede azalma olduğunu belirgin bir şekilde gözlemlendiği; Ahamed (2021), banka likiditesini etkileyen faktörleri belirlemek için 2005-2018 dönemi verileri ile 23 bankayı incelemiş, ROE ve SYR'nin banka likiditesini önemsiz bir şekilde etkilediğini; Amara ve Najjar (2021), Hindistan Bankacılığında 2006-2018 için toplanan veriler üzerinde genelleştirilmiş momentler yöntemi kullanarak yaptığı çalışmada SYR'nin likidite riskini etkilemediğini; Aqel (2022) Filistin bankacılık sisteminde 2010-2019 döneminde bankaya özgü ve makroekonomik faktörlerin banka likiditesi üzerindeki etkisini araştırmış, aktif büyüklüğü, SYR ve enflasyon oranının likidite riskini etkilediği, ROA, GSYH, işsizlik ve fonlama maliyetlerinin likidite riski ile anlamlı bir ilişkiye sahip olmadığı belirlenmiştir.

Türkiye'de de bu alanda yapılan bazı çalışmalarda uygulanan yöntem, bulgular ve sonuçlarına ilişkin çıkarımlar aşağıda belirtilmiştir:

Yıldırım (2011) Küresel finansal krizin Türk finansal sistemine etkisini incelemek amacıyla Türkiye için bir piyasa likiditesi endeksi hesaplamış, bu endeks ile VIX volatilité endeksi karşılaştırılarak küresel krizin finans sistemi üzerindeki etkisinin kısa süreli olduğunu belirlemiştir.

Çelik ve Akarım (2012) Borsa İstanbul'da işlem gören 9 bankanın likidite riski yönetimini etkileyen faktörler 1998-2008 dönemi verileri kullanılarak panel veri modeli ile analiz edilmiş, özsermaye kârlılığı ve riskli likit varlıkların banka likidite riskini negatif, aktif kârlılığı ve dış finansman kaynaklarının ise pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Işık ve Belke (2017), Türk bankacılık sektöründe faaliyet gösteren ve payları Borsa İstanbul'da işlem görmekte olan 13 ticari bankanın 2006-2015 dönemi verileri kullanılarak ticari bankaların likidite riskinin belirleyicilerini panel veri analizi ile test edilmiş, ROE, sermaye, mevduat büyümesi, NPL ve enflasyon oranının likidite riskiyle negatif, banka büyüklüğü ve ekonomik büyüme gibi değişkenlerin ise likidite riskiyle pozitif ilişkili olduğu, küresel finansal kriz ve NIM gibi değişkenlerin ticari bankaların likidite riski üzerinde önemli bir etkisinin olmadığını belirlemiştir.

Akkaya ve Azimli (2018) tarafından bankacılık sektöründe likidite riskini belirleyen faktörler panel veri analizi ile incelenmiş, aktif kârlılığı, toplam kaynaklar içindeki mevduatın payı, faiz gelirlerinin faiz giderlerinin karşılama oranı, tahvil ihracı, enflasyon, işsizlik, döviz kurları ve GSYH ile likidite yapısı arasında doğrusal bir ilişki belirlenmiştir.

İncekara ve Çetinkaya (2019) tarafından Türkiye'de faaliyetlerini sürdüren 3 konvansiyonel ve 3 katılım bankasının 2014-2018 yıllarına ilişkin üçer aylık verileri ve panel veri regresyon analizi kullanılarak islami ve geleneksel bankacılıkta likidite risk yönetimini etkileyen

faktörler test edilmiş, islami bankalar için likidite riski ile likit varlıklar, GSYH ve enflasyon değişkenleri arasında negatif, NPL ile pozitif bir ilişki olduğu, geleneksel bankalarda takipteki krediler ve likit varlıkların likidite riskini negatif etkilediği belirlenmiştir.

Bankalarda likidite riskini belirleyen bankaya özgü veya makro değişkenlerin etkisinin araştırıldığı son çalışmalarda genellikle 2000-2021 dönemi verileri ile panel veri analizi yöntemi incelenmiştir: Şimşek (2019) likit varlık oranı ile likit aktiflerin kısa vadeli yabancı kaynaklara oranı olarak tanımlanan asit test oranını ayrı ayrı likidite ölçütü olarak kabul etmiş alınan krediler ve SYR ile pozitif, NPL ve kredi/mevduat oranı ile negatif bir ilişki olduğunu, Ahi (2020) Likit aktifler/kısa vadeli yabancı kaynaklar oranını likidite riski ölçütü olarak kabul etmiş, yalnızca SYR ile pozitif, ROA, ROE, kredi/mevduat oranı, mevduat büyüklüğü, YP varlıkların toplam varlıklara oranı, tüketici kredileri, faiz gelirleri ve faiz giderleri ile negatif yönlü bir etkileşime sahip olduğunu; Kocaman, Babuşcu ve Hazar (2021), likit varlıklar/kısa vadeli yükümlülükler likidite riski değişkeni olarak alınmış, toplam kaynaklar içindeki özkaynak büyüklüğünün pozitif bir ilişki olduğunu, sermayesi güçlü bankaların likidite riskini daha kolay yönetebileceğini, para piyasalarından borçlanabilme yeteneğinin likidite riski yönetimini olumlu etkileyeceğini; Akbaş (2022) likidite riski ile SYR arasında pozitif banka kapitalizasyonu ve aktif büyüklüğü ile anlamlı ilişki olmadığını, Elçeri ve Karaaslan (2023) Takipteki krediler/Toplam nakdi krediler, Nakdi krediler/toplam mevduat oranlarının likidite riskini artırdığı, ROA, TCMB politika faizi, Enflasyon ve GSYH verilerinin likidite riskini azalttığını tespit etmişlerdir.

5. Model ve Veri Seti

Bu çalışmanın veri seti Türk bankacılık sisteminde faaliyet gösteren ve piyasa gücü yaklaşık %90 olan on beş ticari bankanın 2003: Q1-2022: Q2 dönemine ait verilerini kapsamaktadır. Çalışmada 2003-2022 dönemi için Türk bankacılık sektöründe faaliyet gösteren kamu bankalarından; Türkiye Halk Bankası A.Ş., Türkiye Vakıflar Bankası A.O., ve Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası A.Ş., yerli sermayeli bankalardan; Akbank T.A.Ş., Fibabanka A.Ş., Şekerbank T.A.Ş., Türkiye Ekonomi Bankası A.Ş., Türkiye İş Bankası A.Ş., Yapı Kredi Bankası A.Ş., yabancı sermayeli bankalardan; Alternatif Bank A.Ş., Denizbank A.Ş., HSBC Bank A.Ş., ING Bank Türkiye A.Ş., QNB Finansbank A.Ş. ve Türkiye Garanti Bankası A.Ş. dahil edilmiştir. Veri setine dahil edilen bankaların verileri üçer aylık mali verilerin raporlandığı Türkiye Bankalar Birliği (TBB) veri sisteminden ve Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu resmi internet sitesinden derlenerek düzenlenmiştir (TBB, 2023; BDDK, 2023). Çalışmanın ekonometrik analizlerinde kullanılacak olan ve çeyreklik dönemler bazında hazırlanan değişkenler Tablo 1’de paylaşılmıştır.

Tablo 1. Araştırmada Kullanılan Değişkenlere İlişkin Açıklamalar

Kod	Değişken	Tanım	Beklenen Etki
Bağımlı Değişken			
LATA	Likidite Riski	Likit Varlıklar/Toplam Varlıklar	
Bankalara Özgü Bağımsız Değişkenler			
ROE	Net Özkaynak Kârlılığı	(Vergi Sonrası Net Kâr/Toplam Özkaynaklar)	(+) (-)
LOGTA	Toplam Varlıklar	Toplam Varlıklar (Toplam Aktiflerin Doğal Logaritması)	(+) (-)
TLCTA	Kredi Oranı	Toplam Krediler /Toplam Varlıklar	(-)
TLDTA	Mevduat Oranı	Toplam Mevduat/Toplam Varlıklar	(+)
NPL	Kredi Riski	Tahsili Gecikmiş Alacaklar (Brüt)/Toplam Kredi ve Alac.	(-)
FATA	Finansal Varlık Oranı	Finansal Varlıklar (Net) / Toplam Varlıklar	(+)
DVRO	Duran Varlık Oranı	Duran Varlıklar/Toplam Varlıklar	(-)
TETA	Özkaynak Yapısı	Toplam Özkaynak/Toplam Varlıklar	(+)
NIM	Net Faiz Marjı	(Net Faiz Geliri (Faiz Gel.-Faiz Gid.)/Toplam Var.)	(+)
FAFL	Yabancı Para Pozisyonu	YP Varlıklar/YP Yükümlülükler	(+)
Makro Bağımsız Değişkenler			
MBONR	TCMB O/N Faiz Oranı	TCMB Gecelik Borç Verme Faiz Oranı (%)	(+)
TRDIR	TL Mevduat Faizi	Bankalarca Mevduatlara Uygulanan Ağırlıklı Ort. Faiz Oranları (TL %)	(+)
USDEX	Döviz Kuru	ABD Döviz Satış Kuru	(+)
TÜFE	Enflasyon	Ort.Yıllık Enflasyon - (TÜFE 2003=100) Yıllık % Değişim	(+)
GSYH	Ekonomik Büyüme	(Önceki Yılın aynı çeyreğine Göre Değişim Oranı %)	(+)

Likidite göstergesi olarak literatürde farklı rasyolar kullanılmakla birlikte, genel kabul gören rasyo "**Likit Varlık Oranı**" olup; "**Likit Aktifler / Toplam Aktifler**" şeklinde hesaplanmaktadır. Likit varlıklar; nakit ve benzeri değerleri, merkez bankası ve mevduat bankalarındaki bakiyeleri, finansal varlıkları (net), kısa vadeli kredileri (vadesi 1 yıla kadar), para piyasalarından alacakları ifade etmektedir (Bourke, 1989; Molyneux ve Thornton, 1992; Gonzalez-Hermosillo 1999; Barth vd., 2003; Demirgüç vd., 2003; Poorman ve Blake 2005; Alp vd.,2010).

6. Yöntem

Ticari bankalarda likidite riskinin belirleyicilerinin analiz edildiği bu çalışmada tahmini gerçekleştirilen panel veri modeli aşağıdaki eşitlikte yer almaktadır.

$$LATA_{it} = \beta_0 + \beta_1 ROE_{it} + \beta_2 LOGTA_{it} + \beta_3 TLCTA_{it} + \beta_4 TLDTA_{it} + \beta_5 NPL_{it} + \beta_6 FATA_{it} + \beta_7 DVRO_{it} + \beta_8 TETA_{it} + \beta_9 NIM_{it} + \beta_{10} FAFL_{it} + \beta_{11} MBONR_{it} + \beta_{12} TRDIR_{it} + \beta_{13} USDEX_{it} + \beta_{14} TÜFE_{it} + \beta_{15} GSYH_{it} + \varepsilon_{it}$$

Panel veri analizinde tahmini gerçekleştirilecek panel veri modelinde öncelikle bağımsız değişkenler arasındaki yüksek korelasyonun neden olacağı çoklu doğrusal bağlantı sorununun test edilmesi gerekmektedir (Gujarati, 2004: 341). Çoklu doğrusal bağlantı sorununun tespit edilmesinde ve bağlantı sorununa neden olan değişkenlerin belirlenmesinde kullanılan yöntemlerden birisi de Varyans Artırıcı Faktör (Variance Inflation Factor-VIF) yöntemi olup bu çalışmada bağımsız değişkenlerin birbirlerini etkilemesi anlamına gelen ortak bir etkinin varlığını sınamak için bu yöntemle başvurulmuştur. VIF yönteminin uygulama aşamasında tüm bağımsız değişkenler sırayla bağımlı değişken olarak atanarak model kurulur. Diğer değişkenler bağımsız değişkenler olarak dikkate alınarak, tahmin edilen modeller $[1/(1-R_i^2)]$ formülü ile hesaplanan R_i^2 değerine göre karar verilmektedir (O'Brien, 2007: 673-674). Varyans Şişirme Faktörü (VIF) analizi sonucundan elde edilen değerlerin 10'na eşit veya 10'dan büyük olması durumunda regresyon modelinde yer alan değişkenlerde çoklu doğrusal bağlantı probleminin bulunduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bu kapsamda çalışmada yapılan Varyans Şişirme Faktörü analizi sonucundan elde edilen sonuçlar Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2: Değişkenlere ilişkin Varyans Şişirme Faktörü (VIF) Değerleri

Model	Değişkenler	VIF
Model 1 (LATA)	ROE	1,23
	LOGTA	1,97
	TLCTA	4,48
	TLDTA	1,57
	NPL	1,28
	FATA	4,67
	DVRO	2,02
	TETA	1,89
	NIM	1,27
	FAFL	1,58
	Mean VIF	2,20

Tablo 2'de yer alan sonuçlardan da görüleceği üzere, VIF değeri sonucu 10 değerinin üzerinde olan bağımsız değişken bulunmadığından kurulan modelin çoklu doğrusal bağlantı probleminde sahip olmadığını söylemek mümkündür.

6.1. Yatay Kesit Bağımlılığının Test Edilmesi

Panel veri analizlerinde zaman serisi analizlerinden farklı olarak panel veri setini oluşturan değişkenlerin durağanlık düzeyini belirlemek için öncelikle yatay kesit bağımlılığının saptanması gerekmektedir. Bu bağlamda serilerin durağanlık düzeylerinin belirlenmesinde kullanılacak birinci nesil ve ikinci nesil panel birim kök testlerinden hangisinin tercih edileceği birimler arası korelasyonun varlığının test edilmesine bağlıdır. Yatay kesit bağımlılığı sınaması sonucunda serilerde yatay kesit bağımlılığı tespit edilmemişse birinci nesil panel birim kök testleri kullanılabilir. Aksi durumda panel veri serilerinde yatay kesit bağımlılığı tespit edilmişse ikinci nesil panel birim kök testlerini kullanmak daha tutarlı, etkin ve güçlü tahminleme yapmamızı sağlayabilir (Çınar, 2010: 594).

Ampirik literatürde yatay kesit bağımlılığının analizinde panelin zaman boyutu (T) ve yatay kesit boyutuna (N) göre birden çok test bulunmaktadır. Breusch ve Pagan (1980) LM testi panelin zaman boyutu olan T'nin yatay kesiti boyutu olan N'den büyük olduğu durumlarda tercih edilmektedir. Ancak zaman ve yatay kesit boyutu her zaman böyle olmayıp bazı durumlarda yatay kesit boyutu zaman boyutundan büyük olurken bazı durumlarda da eşit olduğu durumlarla karşılaşmaktadır. Böyle durumlarda Pesaran (2004) tarafından geliştirilen CD_{LM} kullanılabilir. Geliştirilen bu test $N > T$ durumunda önemli düzeyde sapmalar gösterebilmektedir (Turgut ve Uçan, 2019: 9). Çalışmanın veri seti Türk bankacılık sektöründe faaliyette bulunan on beş ticari bankanın serilerinden oluşmaktadır. Bu ticari bankalar aynı ülkede ve aynı ekonomik koşullar altında faaliyet gösterdiğinden, her bankanın ortaya çıkan şoktan bir ölçüde etkilenmesi muhtemeldir. Bu çalışmada ticari bankaları etkileyen ortak şokların varlığı göz ardı edilemeyeceği için yatay kesit bağımlılığının varlığı Pesaran, Ullah ve Yamagata (2008) tarafından geliştirilen sapması düzeltilmiş LM_{adj} testi ile sınanmış ve elde edilen sonuçlar Tablo 3'de paylaşılmıştır.

Tablo 3. Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları

<i>Değişkenler</i>	<i>LM_{adj} Testi (PUY, 2008)</i>	<i>Prob.</i>	<i>Sonuç</i>
LATA	23,452	0,000	H ₀ RED
ROE	19,637	0,000	H ₀ RED
LOGTA	45,643	0,000	H ₀ RED
TLCTA	23,359	0,000	H ₀ RED
TLDTA	23,270	0,000	H ₀ RED
NPL	17,767	0,000	H ₀ RED
FATA	44,750	0,000	H ₀ RED
DVRO	23,035	0,000	H ₀ RED
TETA	11,513	0,000	H ₀ RED
NIM	31,365	0,000	H ₀ RED
FAFL	39,925	0,000	H ₀ RED

Eş Bütünleşme Denklemi (Model)	107,6	0,000	H ₀ RED
--------------------------------	-------	-------	--------------------

Not: H₀: Yatay Kesit Bağımlılığı yoktur. *, ** ve *** ilgili istatistiklerde sıfır hipotezinin sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerinde reddedildiğini göstermektedir.

Tabloda yer alan PUY (2008) LM_{adj} testi sonuçları incelendiğinde “H₀: Yatay kesit bağımlılığı yoktur” şeklinde kurulan sıfır hipotezi istatistiki olarak reddedilmektedir. PUY (2008) LM_{adj} testi sonuçları 15 bankaya ait serilerde ve eşbütünleşme denkleminde yatay kesit bağımlılığının olduğunu göstermektedir. Yatay kesit bağımlılığı testi sonucuna göre çalışmanın ekonometrik analizlerinde yatay kesit bağımlılığını dikkate alan ikinci nesil tahmin yöntemleri kullanılacaktır.

6.2. Panel Birim Kök Testi

Banka serilerinde yatay kesit bağımlılığının varlığı belirlendikten sonra serilerin durağanlık sınavasının yapılması gerekmektedir. Panel birim kök testleri, geliştirilen test istatistiğinin panel veri setini oluşturan gruplar arasında yatay kesit bağımlılığını göz önünde bulundurmasına göre ikiye ayrılmaktadır. Yatay kesit bağımlılığını dikkate almayan testler birinci kuşak panel birim kök testleri olarak adlandırılırken yatay kesit bağımlılığını dikkate alan testler ikinci kuşak panel birim kök testleri olarak adlandırılmaktadır (Nazlioglu, 2010: 88).

Çalışmada seriler arasındaki yatay kesit bağımlılığı PUY (2008) LM_{adj} testi ile araştırılmış ve banka serilerinde yatay kesit bağımlılığının varlığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla serilerin durağanlık düzeyinin belirlenmesinde yatay kesit bağımlılığını dikkate alan panel birim kök testleri kullanılmıştır. Çalışmada serilerin durağanlık seviyesini belirlemede ikinci kuşak panel birim kök testlerinden Hadri ve Kurozumi (2012) ve Pesaran (2007) CADF panel birim kök testleri kullanılmış ve sonuçlar Tablo 4’te verilmiştir

Tablo 4. Hadri ve Kurozumi (2012) ve Pesaran CADF Panel Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	Hadri ve Kurozumi (2012)		CADF		
	Z_A^{SPC}	Z_A^{LA}	t-bar	Z[t-bar]	Olasılık
LATA	-2,0849[0,9815]	-1,7353[0,9587]	-2,542	-2,862	0,000
ROE	0,7184[0,2363]	2,0460[0,2004]	-2,619	-3,572	0,000
LOGTA	-1,0883[0,8618]	-1,6438[0,9499]	-2,991	-5,154	0,000
TLCTA	-2,7526[0,3030]	-0,2238[0,5885]	-2,685	-3,850	0,000
TLDTA	-0,9049[0,8172]	-3,0483[0,9988]	-3,103	-5,631	0,000
NPL	-2,7785[0,2772]	-2,6772[0,3778]	-3,484	-7,253	0,000
FATA	-1,978[0,2440]	-2,8920[0,9800]	-2,542	-2,978	0,000
DVRO	-0,4600[0,3227]	-1,2943[0,9022]	-2,541	-3,237	0,000
TETA	0,5653[0,2859]	0,3660[0,6485]	-2,659	-3,742	0,000
NIM	-1,2868[0,9009]	-0,3847[0,6498]	-4,116	-9,942	0,000
FAFL	-1,3992[0,9191]	-0,3573[0,6396]	-2,572	-2,920	0,000

Not: Hadri ve Kurozumi (2012) panel birim kök testi için köşeli parantez içindeki değerler test istatistiklerinin olasılık değerlerini göstermektedir. Pesaran CADF testi için %90 (cv10), %95 (cv5) ve %99 (cv1) istatistiksel anlamlılık düzeyleri sırasıyla -2,150, -2,250 ve -2,420’dir.

Çalışmada yapılan ikinci kuşak panel birim kök testlerinden Hadri ve Kurozumi (2012) panel birim kök testi sonuçları incelendiğinde, Z_A^{SPC} ve Z_A^{LA} test istatistiklerine göre tüm değişkenlerin seviye değerlerinde birim kök içermediği dolayısıyla durağan oldukları tespit edilmiştir. Ayrıca serilere Pesaran CADF panel birim kök testi uygulanmış ve elde edilen sonuçlara göre hem t-bar (CIPS) istatistiği %90, %95 ve %99 güven düzeyinde verilen kritik değerlerden mutlak değerce büyük olduğu hem de $Z[t\text{-bar}]$ istatistiğinin olasılık değerlerine göre serilerin birim kök içermediği durağan olduğu görülmüştür. Hem Hadri ve Kurozumi (2012) panel birim kök testi sonuçları hem de Pesaran CADF panel birim kök testi sonuçları tutarlı çıkmış ve serilerin düzey değerlerinde durağan olduğu görülmüştür.

Panel birim kök testleri ile durağanlık sınaması gerçekleştirilen serilerin seviye değerlerinde durağan oldukları saptanmıştır. Çalışmada kurulan modelin tahmininde panel regresyon analiz yöntemlerinden faydalanılmıştır. İlk olarak klasik modelin geçerliliğini test etmek için F Testi yapılmış ve elde edilen testin sonucu göre klasik modelin uygun olmadığını işaret etmektedir. Panel veri modelinin tahmininde sabit etkiler tahmincisi ve rassal etkiler tahmincisi olmak üzere iki yaklaşım bulunmaktadır. Analizlerde hangi tahmincinin kullanılacağına karar vermek için başka bir anlatımla kurulacak modelin sabit etkiler mi yoksa rassal etkiler mi modeli olduğu Hausman (1978) spesifikasyon testi ile sınanmaktadır. Hesaplanan Hausman testi ve olasılık değerine göre sıfır hipotezi reddedilmiş ve sabit etkiler tahmincisinin daha etkin bir model olduğuna karar verilmiştir. Panel veri modellerinde hata terimlerinden kaynaklanan değişen varyans, panel veri setinde otokorelasyon varlığı ve birimler arası korelasyonun araştırılmış ve ilgili testler neticesinde panel veri tahmincisinin bu kısıtlara sahip olduğu görülmüştür. Tablo 5'te panel veri model varsayım testlerinin sonuçları paylaşılmıştır.

Tablo 5. Model 1 için Panel Veri Model Varsayımların Sınanması

Model I	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
F Testi	25,74	0,000
Hausman Testi	529,36	0,000
Değiştirilmiş Wald Testi	1110,31	0,000
Modifi ed Bhargava et al. D-W	0,2318	< 2
Baltagi-Wu LBI	0,2925	< 2
Pesaran CD	9,541	0,000

Tahmini gerçekleştirilen panel veri modeli değişen varyans, otokorelasyon ve birimler arası eşzamanlı korelasyona sahip olması durumunda hata teriminin varyans kovaryans matrisi birim matrise eşit olmayacaktır. Panel veri modeli bu kısıtlara sahipken çalışıldığında, varyanslar ve dolayısıyla standart hataların, t ve F istatistiklerinin, R^2 'nin

ve güven aralıklarının geçerliliğinin etkilemektedir. Bu nedenle panel veri modelinde değişen varyans, otokorelasyon veya birimler arası korelasyon gibi model varsayımlarından en az birinin bulunması halinde parametre (katsayı) tahminlerine dokunmadan dirençli standart hatalar kullanılmalıdır (Tatoğlu, 2013: 241). Model 1'e ilişkin varsayım test sonuçları incelendiğinde değişen varyans, otokorelasyon ve birimler arası korelasyonun varlığı görülmektedir. Bundan dolayı panel veri modelinin tahmini dirençli standart hatalar tahmincisi olan Driscoll ve Kraay (1998) dirençli tahminci ile yapılmıştır.

Tablo 6. Driscoll-Kraay Panel Regresyon Tahmin Sonuçları

<i>Bağımlı Değişken:</i>	LATA			
<i>Metot:</i>	Panel Sabit Etkiler Tahmincisi			
<i>Periyot:</i>	2003-2022			
Kesit (Banka) Sayısı:	15			
Gözlem Sayısı:	1170			
<i>F-Testi:</i>	105,82			
<i>Prob.>F</i>	0,000			
<i>R²:</i>	0,5820			
LATA (Model 1)	Katsayılar	Driscoll-Kraay/ Standart Hata	t-istatistiği	Olasılık (p)
Bağımsız Değişkenler				
ROE	0,0294978 ^c	0,01566	1,88	0,060
LOGTA	0,9293155 ^c	0,4816271	1,93	0,054
TLCTA	-0,8389362 ^a	0,0398031	-21,08	0,000
TLDTA	0,0852893 ^b	0,0354359	2,41	0,016
NPL	-0,527068 ^a	0,0377407	-13,97	0,000
FATA	-0,297848 ^a	0,0357433	-8,33	0,000
DVRO	-0,5366026 ^a	0,0842749	-6,37	0,000
TETA	-0,0404889	0,0677537	-0,60	0,550
NIM	-0,0439329	0,1502525	-0,29	0,770
FAFL	0,026468 ^b	0,0133695	1,98	0,048
MBONR	-0,2481786 ^a	0,0812064	-3,06	0,002
TRDIR	-0,0879061	0,1031914	-0,85	0,394
USDEX	-1,233041 ^a	0,1901716	-6,48	0,000
TÜFE	0,1544501 ^a	0,0411717	3,75	0,000
GSYH	0,087215 ^b	0,0351458	2,48	0,013

a, b ve c, sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeylerinde istatistiksel anlamlılığı temsil etmektedir.

Driscoll ve Kraay (1998) tahmin sonuçları incelendiğinde kurulan modelin F istatistiğinin anlamlı olduğu görülmekte olup bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni açıklamada bir bütün olarak anlamlı olduğu ve R² değerinin %58,20 olduğu tespit edilmiştir.

7. Bulgular

Değişen varyans, otokorelasyon ve birimler arası korelasyon bulunması halinde dirençli standart hatalar ile hesaplanan t istatistiklerine göre, özkaynak kârlılığı (ROE), toplam varlıklar (LOGTA), mevduat oranı (TLDTA), YP pozisyonu (FAFL), enflasyon oranı (TÜFE) ve ekonomik

büyüme (GSYH) değişkenleri pozitif ve anlamlı değerler almışlardır. Tabloda paylaşılan Driscoll ve Kraay tahmin sonuçlarına göre kredi oranı (TLCTA), kredi riski (NPL), finansal varlık oranı (FATA), duran varlık oranı (DVRO), TCMB O/N faiz oranı (MBONR) ve döviz kuru (USDEX) negatif ve anlamlı değerler alırken, net faiz marjı (NIM), özkaynak yapısı (TETA) ve TL mevduat faiz oranı (TRDIR) analizlerde anlamlı çıkmamıştır.

- Özkaynak Kârlılık Oranı; bankalarda en önemli finansal yapı oranlarından olup, banka kârlılığı arttıkça bankanın likiditesi de artacak ve likidite riski yükselecektir. Çünkü kârlılık likidite yaratmanın bir kaynağı olup, kârlılık ne kadar yüksek olursa, bankaların likidite ihtiyaçlarını karşılama yeteneği de o kadar yüksek olacaktır. Ancak, kârlılığın düşmesi durumunda bankalar likit varlıklarını azaltıp, likidite risklerini artırarak kârlılıklarını artırabilirler.

- Toplam varlıklar bankanın büyüklüğünü gösteren bir ölçü olup, ölçek ekonomisi etkisi yönüyle araştırmaya dahil edilmiştir. Büyük bankaların finansman kaynaklarına ulaşmasının kolay olması, borçlanma maliyetlerinin düşük, borçlanma limitlerinin yüksek ve piyasalara erişimlerinin kolay olması nedeniyle likidite oranını olumlu yönde etkilediğini kabul edilmektedir. Ancak, belirli büyüklüğün üstünde banka yönetilemeyecek kadar karmaşık hale geleceğinden likidite yönetimi zorlaşacak ve başarısızlığa neden olabilecektir. Bu nedenle, banka büyüklüğü ile likidite arasında negatif bir ilişki olabilir. Diğer yandan küçük bankaların gerektiğinde likidite problemlerini daha kolay çözebileceği de kabul edilebilir. Bu çalışmada; banka büyüklüğünün banka likiditesi üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu öngörülmektedir.

- Kredi oranı, bankaların toplam varlıkları içinde kredilerin payını göstermektedir. Kredi oranı en önemli gelir getiren varlık olduğundan kârlılığı olumlu yönde etkilerken, kredilerin vadesinin ortalama kaynak vadesinin üzerinde olması sonucu ortaya çıkan vade uyumsuzluğu nedeniyle likidite riski yaratmaktadır.

- Mevduat, bankaların ana fon kaynağı olduğundan bankanın likidite durumunu büyük ölçüde belirlemektedir. Likidite talebi uygun olmayan bir zamanda gelebilir ve likit olmayan varlıkların acilen satılmasını gerekli kılabilir. Bu kıymetlerin hızlı ve önemli kayıplara neden olmaksızın satılamaması veya bankaların alacaklarını zamanında tahsil edememesi ve ortalama mevduat vadesinin düşük olması likidite riskini artırmaktadır. Çalışmada, mevduatın toplam yükümlülükler oranı ile ölçülen mevduatın likidite ile pozitif bir ilişkisi olduğu belirlenmiştir. Bu nedenle bankaların toplam yükümlülüklerine göre mevduat miktarının artması likidite pozisyonunu artırabileceğinden mevduatların banka likiditesi üzerindeki etkisi pozitif olarak anlamlı bir etkiye sahiptir.

- Banka kredilerinin, bankanın en önemli gelir kaynaklarını yönetme yeteneğinin kısacası aktif kalitesinin önemli bir göstergesi olan Takipteki kredi/toplam kredi oranı ile likidite arasında da negatif bir ilişki vardır. Bu, takipteki kredi büyümesinin bankaların likit varlık seviyesini azalttığını göstermektedir.

- Finansal varlık oranı devlet iç borçlanma senetleri, özel sektör bono ve tahvilleri gibi kısa ve uzun vadeli menkul kıymetler portföyünün büyüklüğünü ifade etmektedir. Portföyün ortalama vadesinin uzun vadeli menkul kıymetlerden oluşması durumunda stres dönemlerinde bu piyasa faiz oranlarının artmasına bağlı olarak bu kıymetlerin nakde dönüşümünü zorlaştıracak ve önemli ölçüde menkul kıymet zararı gerçekleşeceğinden ayrılacak karşılıklar nedeniyle banka kârlılığı da olumsuz yönde etkilenebilecektir.

- Duran varlıklar bankaların gelir getirmeyen veya kısa dönemde nakde çevrilmesi zor olan kıymetleri ifade etmektedir. Bu nedenle, duran varlıkların toplam varlıklar içindeki payının artması likidite riskini olumsuz yönde etkileyecektir.

- Bankaların toplam kaynakları içinde özkaynaklarının payının yüksek olması, mali yapısının gücünü gösterdiğinden mevduat ve diğer borç verenler yönünden önemli bir güvence olarak kabul edilmektedir. Banka özkaynaklarının güçlü olması, yükümlülüklerini zamanında yerine getirme olasılığını artırdığından banka likiditesi üzerinde olumlu bir etkisi olacaktır. Ancak, çalışmada özkaynak yapısı ile likidite riski arasında anlamlı bir ilişki belirlenmemiştir.

- Net faiz marjı bir tür kârlılık ölçütü olduğundan likidite riski üzerinde pozitif bir ilişki olması beklenmesine rağmen, çalışmada banka likidi riski ile anlamlı bir ilişki belirlenmemiştir. Literatürde de bu oranın bir likidite belirleyicisi olarak kullanıldığı bir uygulamaya rastlanılmamıştır.

- Banka toplam varlıkları içinde yabancı para net pozisyonu bilançodaki yabancı para yükümlülüğündeki artışı gösterdiğinden yabancı para likiditesini olumlu yönde etkilemektedir. Çalışmada da bu yönde sonuç elde edilmiştir. Döviz kurlarında yükselme olması durumunda açık pozisyon riskine bağlı olarak likidite riskini artırabilecektir.

- Merkez bankası faiz oranları ne kadar yüksek olursa, o kadar yüksek likidite riski oluşacaktır. Bankalar arası piyasadan ve merkez bankasından borçlanmanın getirdiği fonlama maliyetinden kaçınmak için bankalar daha fazla likidite bulunduracaklardır. Merkez bankası fonlama faiz oranları artarsa borçlanma maliyeti artacak, düşerse fonlama maliyet de düşeceğinden bankaların merkez bankasından borçlanma likidite olanakları artacaktır. Bu nedenle, Merkez Bankası fon faizinin likidite riski ile pozitif ilişki beklenmesine rağmen negatif bir etkileşim belirlenmiştir.

- Mevduat faiz oranlarının likidite yapısına etkisi mevduatın vadesine göre farklılaşabilmektedir. Ticari bankaların ortalama mevduat faiz oranları ile likidite arasında pozitif bir ilişki olması beklenmektedir.
- Döviz kurlarındaki değişme ile likidite riski arasında negatif bir ilişki beklenmekte olup, analiz sonucu literatüre uyumludur.
- Enflasyon, mal ve hizmet fiyatlarında meydana gelen ortalama artışlardır. Asimetrik bilgi teorisi, artan enflasyon oranının, varlıkların getirisini azaltabileceğini ve ardından banka likiditesini artıracığını açıklamaktadır.
- Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYH) likidite riskini pozitif yönde etkilemekte olup, bu sonuç literatürle uyumludur. Ekonomik büyüme toplam ulusal geliri artıracığından bu durum bankaların kaynaklarını ve likiditesini artıracaktır.

8. Sonuç

Bankalar halktan veya finansal piyasalardan para toplayan ve topladıkları fonları fon ihtiyacı olanlara aktaran veya finansal piyasalarda değerlendiren net faiz farkından gelir sağlayan kurumlardır. Bankacılık, bu yönüyle ekonominin düzgün işlemesi için hayati bir sektör olarak kabul edilmektedir. Ancak, bu kaynak toplama ve borç verme sürecinde bankalar çeşitli risklerle karşı karşıya kalmaktadır. Faiz oranları ve döviz kurlarında değişmelerden kaynaklanan piyasa riski, kredi veya alacak riski, likidite riski gibi birçok riski yönetmek zorundadır. Bankacılık ile risk birbirinden ayrı düşünülmemeyen kavramlardır. Bankalarda doğru yönetilemediği takdirde finansal kurumun iflasına neden olabilen en önemli risk unsuru likidite riskidir.

Bankacılıkta risk ve risk yönetimi üzerine çok sayıda çalışma yapılmış olmasına rağmen en önemli risklerden biri olan, likidite riski üzerine fazla çalışma bulunmamaktadır. Sürdürülebilir finansal istikrarı sağlamak açısından da yönetilmesi gereken en önemli risk likidite riskidir. Geçmiş literatür, 2008'deki küresel finansal krizin ana nedeninin likidite krizi olduğunu onaylamıştır. Bu alanda yapılan çalışmaların çoğunda da bankaların kendi finansal yapılarından kaynaklanan sistematik ve makro ekonomik gelişmelere bağlı oluşan sistematik olmayan risklerin likidite riski ile önemli ölçüde etkileşim içinde olduğunu göstermektedir.

Türk bankacılık sisteminde likidite risklerini etkileyen faktörlerin incelendiği bu çalışmada, 2003:Q1-2022:Q2 dönemi kapsamında piyasa payı en yüksek 15 ticari bankanın likidite riskinin belirleyicileri panel veri analiz yöntemleri ile araştırılmıştır. Çalışmanın ekonometrik analizlerinin ilk aşamasında aynı ekonomik koşullar altında faaliyet gösteren bankaları etkileyen ortak şokların varlığının göz ardı edilmemesi gerektiğinden seriler arasındaki yatay kesit bağımlılığı Pesaran, Ullah ve Yamagata (2008) LMadj testi ile sınanmıştır. Yatay kesit

bağımlılığı dikkate alınarak analizler yapılması elde edilen bulguların doğruluğunu ve güvenilirliğini etkilemektedir. Uygulanan yatay kesit bağımlılığı testi sonucunda değişkenlerde ve eşbütünleşme denkleminde yatay kesit bağımlılığı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen bu sonuca dayanarak serilerin durağanlık düzeylerinin belirlenmesinde ikinci kuşak panel birim kök testlerinden Hadri ve Kurozumi (2012) ve Pesaran (2007) CADF panel birim kök testlerinden faydalanılmıştır. Her iki panel birim kök testi sonuçlarına göre seriler seviye değerlerinde durağan çıkmıştır.

Değişkenlerin seviyede durağan oldukları tespit edilen çalışmada panel veri modellerinden hangisi ile analizlere devam edileceğine karar verebilmek için F testi ve Hausman tanımlama testi yapılmıştır. İlgili testlerin sonucuna göre klasik modelin uygun olmadığına karar verilmiş ve sabit etkiler tahmincisi seçilmiştir. Model varsayım testleri sınaması sonucu modelin değişen varyans, otokorelasyon ve birimler arası korelasyon kısıtlarına sahip olduğu ortaya konmuştur. Bu kısıtlara karşı dirençli bir tahmin yöntemi olan Driscoll ve Kraay (1998) dirençli tahminci ile Model 1'in tahmini yapılmıştır.

Model 1 için yapılan analiz sonuçlarına göre; özkaynak kârlılığı, toplam varlıklar, mevduat oranı, YP pozisyonu, enflasyon ve ekonomik büyüme değişkenleri ile likidite riski arasında pozitif bir ilişki olduğu (bankanın likidite yapısını olumlu yönde etkileyerek likidite riskini düşürdüğü); kredi oranı, kredi riski, finansal varlık oranı, duran varlık oranı, TCMB gecelik faiz oranı, döviz kuru negatif değerler aldığı (banka likiditesini olumsuz etkileyerek likidite riskini artırdığı) belirlenmiş, net faiz marjı, özkaynak yapısı ve TL mevduat faiz oranı ile likidite riski etkileşiminde anlamlı bir sonuç elde edilmemiştir.

Çalışmanın sonuçları geçmiş araştırma bulguları ile büyük oranda tutarlıdır. Bu çalışmaya dayanarak, likidite riskinin hem bankaya özgü hem de makroekonomik faktörlerden önemli ölçüde etkilendiği görülmektedir. Ayrıca, çalışma inceleme döneminin genişliği, piyasa payı %90'a ulaşan sektörün en büyük 15 ticari bankasını kapsaması ve uygulanan model yönüyle literatüre önemli katkı sağlamaktadır.

Bankaların mali yapılarının güçlendirilerek finansal şoklara karşı dayanıklılığının artırılması, finansal istikrarın sağlanması ve sürdürülebilmesi için bankaların optimum likidite pozisyonuna sahip olması, son ödünç mercii olan merkez bankalarının piyasa likiditesini sağlaması, ekonominin ana finansman kaynağı olan bankaların likidite sorunu yaşamaması, ekonominin sorunsuz gelişmesine de katkı sağlayacaktır. Türk bankacılık sisteminin sürdürülebilirliği ve başarısı, finansal risklerin, özellikle de likidite riskinin etkin yönetimini gerektirmektedir. Bu bankalardan birisinin likidite sıkışığı yaşaması bankacılık sistemi üzerinde domino etkisine yol açabilecektir. Bu nedenle, banka düzenleyicilerinin de likidite riski yönetimi uygulamalarını katı önlemlerle izlemesi gerekmektedir.

Bu çalışma, Türk bankacılık sektöründeki bankaların likidite riskini etkileyen bankaya özgü ve makroekonomik faktörleri araştırmak amacıyla yapılmıştır. Özellikle, kullanılan model ve incelenen dönemin genişliği yönünden öncü ve literatüre önemli katkı sağlayan çalışmalardan biri olarak kabul edilebilir. Gerek Türkiye’de ve gerekse dünyada büyük finansal krizlerin ve banka iflaslarının birincil nedeninin likidite riskinin doğru yönetilememesinden kaynaklandığı birçok ampirik çalışma ile kanıtlanmaktadır. Ancak, banka yönetimleri de agresif likidite yönetimi ile tutucu likidite yönetimi arasında tercih yapmak durumunda kalmaktadır. Çünkü, agresif likidite yönetimi yani kısa vadeli kaynaklarla uzun vadeli kredilerin finansmanı ve yüksek kârlılık ile tutucu likidite politikası olarak tanımlanabilecek yüksek likidite düşük kârlılık politikası arasında bir tercih yapmak zorunda kaldığında, çoğu zaman yüksek kârlılık hedefine yönelebilmektedir. Banka yönetimlerinin likidite kararlarında katı kurallara bağlanması, sağlıklı ve sürdürülebilir bir bankacılık ve finans sisteminin devamı için Basel Bankacılık Denetim Komitesinin Basel III likidite düzenlemeleri geliştirilmiştir. Bununla birlikte; Bankanın stres dönemlerinde yüksek kayıplar vermesine neden olmayacak şekilde likidite riskini azaltması, kredi portföyünü likidite ve kârlılık dengesini gözeterek oluşturması, likiditenin yanı sıra bankanın kârlılığını da yönetmesi önemlidir.

Bu bağlamda, potansiyel araştırmacılar tarafından gerek dünyada ve gerekse Türkiye’de meydana gelen finansal krizler ile banka yönetimlerinin likidite kararları arasındaki ilişkinin veya yöneticinin likidite kararlarını etkileyen değişkenlerin eksik olduğunu düşündüğümüz davranışsal finans yönünden incelenmesi uygun olacaktır.

Kaynakça

Abdullah, S. (2018). Banking Liquidity Risk and Its Determinant of Mizuho Bank in Japan. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3302089>, <https://ssrn.com/abstract=3302089>.

Ahamed, F. (2021). Determinants of Liquidity Risk in the Commercial Banks in Bangladesh. *European Journal of Business Management Research*, 6(1), 164.

Ahi, E. (2020). Bankacılık Sektöründe Likidite ve Risk Yönetimi (Yüksek Lisans Tezi). Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Akbaş, F. (2022). Katılım Bankalarının Likidite Risk Belirleyicileri. *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(2), 738-748.

Akkaya, M. & Azimli, T. (2018). Türk Bankacılık Sektöründe Likidite Riski Yönetimi. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, (638), 35-57.

Al-Homaidi, Eissa A., Tabash, Mosab I., Farhan, Najib H. & Almaqtari, Faozi A. (2019). The Determinants of Liquidity of Indian Listed Commercial Banks: A Panel Data Approach. *Cogent Economics and Finance*, (7), 1-20.

Amara, T. & Najar, T. (2021). The effect of liquidity risk on bank performance: A comparative study of Islamic and conventional banks in the middle east and north Africa region. *Accounting*, 7(5), 1211-1220.

Aqel, S. (2022). Bank Specific and Macroeconomic Determinants of Liquidity: Evidence from Palestine. *Montenegrin Journal of Economics*, 18(1), 61-76.

BDDK (2004). Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, Risk Değerlendirme Raporları.

BDDK (2023). Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, Aylık Bültenler.

Banks, E. (2013). *Liquidity risk: managing funding and asset risk*. Springer.

BCBS (2010a). Basel Committee on Banking Supervision. Funding Liquidity Risk: Definition and Measurement. BIS Working Papers, No316.

BCBS (2010b). Basel III: International Framework for Liquidity Risk Measurement. Standards and Monitoring.

BCBS (2013). Monitoring tools for intraday liquidity management. <https://www.bis.org/publ/bcbs248.pdf>.

BCBS (2015). Net Stable Funding Ratio Disclosure Standards. <https://www.bis.org/bcbs/publ/d324.pdf>.

Berger, A.N., Kim, H.H. & Ma, X. (2020). Bank Management Sentiment and Liquidity Hoarding. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3586500>.

Breusch, T. S. & Pagan, A. R. (1980). The Lagrange Multiplier Test and its Applications to Model Specification in Econometrics. *The Review of Economic Studies*, 47(1), 239-253.

Cetorelli, N. & Goldberg, L.S. (2012). Liquidity management of U.S. global banks: Internal capital markets in the great recession. *Journal of International Economics*, Elsevier, 88(2), 299-311.

Çelik, S. & Akarım, Y.D. (2012). Likidite Riski Yönetimi: Panel Veri Analizi ile İMKB Bankacılık Sektörü Üzerine Ampirik Bir Uygulama. *Eskişehir Osmangazi Üni., Sos. Bil. Dergisi*,13(1), 1-17.

Çınar, S. (2010). OECD Ülkelerinde GSYİH Durağan mı? Panel Veri Analizi. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 2(29), 591-601.

Davis, D.D., Korenok, O. & Lightle, J.P. (2022). Liquidity regulation, banking history and financial fragility: An experimental examination. *Journal of Economic Behavior & Organization*, Elsevier, 200, 1372-1383.

Diamond, D.W. & Dybvig, P.H. (1983). Bank runs, deposit insurance and liquidity. *Journal of Political Economy*, 91, 401-419.

Diamond, D. W. & Rajan, R. G. (2001), Liquidity Risk, Liquidity Creation, and Financial Fragility: A Theory of Banking. *Journal of Political Economy*, 109(2), 287-327.

Dionne, G., Pacurar, M. & Zhou, X. (2015) Liquidity-Adjusted Intraday Value at Risk Modeling and Risk Management: An Application to Data from Deutsche Börse. *Journal of Banking and Finance*, 59(1).

Driscoll, J. C. ve Kraay, A. C. (1998). Consistent covariance matrix estimation with spatially dependent panel data. *Review of Economics and Statistics*, 80(4), 549–559.

ECB. (2008). EU Banks' Liquidity Stress Testing and Contingency Funding Plans.
<https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/eubanksliquiditystresstesting200811en.pdf>.

El-Chaarani, H. (2019). Determinants of Bank Liquidity in the Middle East Region. *Econ Journals, International Review of Management and Marketing*, 9(2), 64-75.

Elçeri, M. E. & Karaaslan, İ. (2023). Türk Bankacılık Sektöründe Likidite Riskinin Belirleyicileri: Zaman Serisi Uygulaması. *Social, Mentality and Researcher Thinkers Journal*, 70 (9).

Emna, R. & Chokri, M. (2014). Measuring Liquidity Risk in an Emerging Market: Liquidity Adjusted Value at Risk Approach for High Frequency Data. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 4(1), 40-53.

Fraginière, E., Gondzio, J., Tuchschnid, N. & Zhang, Q. (2010). Non-parametric liquidity-adjusted VaR model: a stochastic programming approach. *Journal of Financial Transformation*, Capco Institute, 28, 109-116.

Gujarati, D. N. (2004). *Basic Econometrics*. The McGraw-Hill.

Hadri, K. & Kurozumi, E. (2012). A Simple Panel Stationarity Test in The Presence of Serial Correlation and A Common Factor. *Economics Letters*, 115(1),31–34.

Irani, R. M. & Meisenzahl R. R. (2015). Loan Sales and Bank Liquidity Risk Management: Evidence from a U.S. Credit Register, *Finance and Economic Discussion Series 2015-001*. Board of Governors of the Federal Reserve System.

Işık, Ö. & Belke, M. (2017). Likidite Riskinin Belirleyicileri: Borsa İstanbul'a Kote Mevduat Bankalarından Kanıtlar. *Ekonomi, Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 113-126.

İncekara, A. & Çetinkaya, H. (2019). Liquidity Risk Management: A Comparative Analysis of Panel Data Between Islamic And Conventional Banking in Turkey. *Procedia Computer Science*, 158.

Kocaman, B.E., Babuşcu, Ş. & Hazar, A. (2021). Factors Affecting Liquidity Risk-An Empirical Analysis on Turkish Banking Sector. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İİBF Dergisi, 8(3).

Muharam, H. (2013). The Influence of Fundamental Factors to Liquidity Risk on Banking Industry: Comparative Study between Islamic Bank and Conventional Bank in Indonesia Conference in Business. Accounting and Management, 1(2), 359-368.

Nazlıoğlu, Ş. (2010). Makro İktisat Politikalarının Tarım Sektörü Üzerindeki Etkileri: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Bir Karşılaştırma. Erciyes Üniversitesi.

Nikolau, K. (2009). Liquidity Risk, Concepts Definitions and Interactions, Euroean Central Bank Working Paper Series, No.1008, 1-72. <https://www.ecb.europa.eu>

O'Brien, R. M. (2007). A Caution Regarding Rules of Thumb for Variance Inflation Factors. Quality and Quantity, 41(5), 673-690.

Pesaran, M. H. (2004). General Diagnostic Tests for Cross-section Dependence in Panels. Faculty of Economics. doi:10.17863/CAM.5113

Pesaran, M. H. (2007). A simple panel unit root test in the presence of cross-section dependence. Journal of Applied Econometrics, 22(2), 265-312.

Pesaran, M. H., Ullah, A. & Yamagata, T. (2008). A bias-adjusted LM test of error cross-section independence. Econometrics Journal, 11(1).

134

Pouvelle, C., De Bandt, O. & Lecarpentier, S. (2020). Determinants of Banks' Liquidity: a French Perspective on Interactions between Market and Regulatory Requirements. Banque de France, WP.No.782,

Sarr, A. & Lybek, T. (2002). Measuring Liquidity in Financial Markets. International Money Fund (IMF), Working Paper, 1-63, <https://www.imf.org>.

Şimşek, M. (2019). Türkiye'de Ticari Bankaların Likidite Riskini Belirleyen İçsel Faktörler: Basel III, Etkisinin Sınanması (Doktora Tezi). İstanbul Ticaret Üniversitesi Finans Enstitüsü.

Tatoğlu, Y. F. (2013). İleri Panel Veri Analizi-Stata Uygulamalı. İstanbul: Beta Basım Yayın A.Ş.

TBB. (2023). Türkiye Bankalar Birliği. <https://www.tbb.org.tr/tr>.

Turgut, E. & Uçan, O. (2019). Yolsuzluğun Vergi Oranları ile Olan İlişkinin OECD Ülkeleri Örnekleminde İncelenmesi. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.

Wagner, W. (2007). The liquidity of bank assets and banking stability. Journal of Banking Finance, Elsevier, 31(1).

Yıldırım, B. D. (2011). Finansal Piyasa Likiditesi, Ölçümü ve Analizi. Central Bank Review, 11, 11-28.